

SZENT ISTVÁN
EGYETEM

GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR,
GÖDÖLLŐ

Studia Mundi - Economica

Vol. 4. No. 4.

2017

Studia Mundi - Economica

Vol. 4. No. 4.

IMPRESSZUM

Szerkesztőbizottság elnöke:

Szűcs István

Főszerkesztő:

Káposzta József

Szerkesztőbizottság tagjai:

Bandlerova, Anna – Slovak University of Agriculture in Nitra, Slovakia
Baranyai, Zsolt – Szent István Egyetem
Bielik, Peter – Slovak University of Agriculture in Nitra, Slovakia
Csehné Papp, Imola – Szent István Egyetem
Curt, Paula - Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania
Ivolga, Anna – Stavropol State Agrarian University, Russia
Kodenko, Jekatyerina – Szent István Egyetem
Kollár, Péter – Szent István Egyetem
Maciejczak, Mariusz – Warsaw University of Life Sciences
Nagyné Molnár, Melinda – Szent István Egyetem
Neszmélyi, György Iván – Budapesti Gazdasági Egyetem
Stratan, Alexandru – National Institute for Economic Research, Moldova
Szabó, Zoltán – Szent István Egyetem
Szigetváriné Járasi, Éva Zsuzsanna – Szent István Egyetem
Szlávicz Ágnes - University of Novi Sad, Serbia
Törőné Dunay, Anna – Szent István Egyetem
Trzcielinski, Stefan - Poznan University of Technology
Zmija, Janusz – University of Agriculture in Krakow

Szerkesztő:

Nagy Henrietta

Technikai szerkesztő:

Áldorfai György

Szakmai lektorok (4. évf. 4. sz.):

Bakos Izabella
Áldorfainé Czabada Lilla Mária
Czikkely Márton
Káposzta József
Kassai Zsuzsanna
Kozári József
Urbánné Malomsoki Mónika
Varga-Nagy Adrienn
Nagy Henrietta
Oláh Izabella
Tóth Tamás

Szerkesztőség címe:

2100 Gödöllő, Páter Károly u. 1.

E-mail: studia.mundi@gtk.szie.hu, Honlap: <http://studia.mundi.gtk.szie.hu>

Kiadó:

Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
2100 Gödöllő, Páter Károly u. 1.
HU ISSN 2415-9395
2017.

Tartalomjegyzék / Table of contents

TARTALOMJEGYZÉK / TABLE OF CONTENTS	1
„LESZ EZ MÉG ÍGY SEM” AVAGY A TELEPÜLÉSVEZETŐK SZEREPE HELYI FEJLESZTÉSEK BEN KÉT TELEPÜLÉS PÉLDÁJÁN KERESZTÜL - „IT WILL BE SO NEITHER” OR THE ROLE OF LOCAL MANAGEMENT IN LOCAL DEVELOPMENT IN CASE OF TWO SETTLEMENTS Gerencsér Ilona, Tóth Tamás PhD	2
AZ IMMATERIÁLIS TŐKE VIZSGÁLATA A HAZAI LEADER HELYI AKCIÓCSOPORTOKBAN - THE EXAMINATION OF IMMATERIAL CAPITAL IN THE HUNGARIAN LEADER LOCAL ACTION GROUPS Kassai Zsuzsanna PhD, Áldorfainé Czabadai Lilla	12
A SMART KEZDEMÉNYEZÉSEK ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON - ANALYSIS OF THE APPLICABILITY OF SMART INITIATIVES IN HUNGARY Némediné Kollár Kitti PhD, Káposzta József CSc, Péli László PhD	29
A TELEPÜLÉSEK EGYENLŐTLENSÉGEI TURISZTIKAI SZEMPONTBÓL - INEQUALITIES BETWEEN SETTLEMENTS FROM TOURISTIC POINT OF VIEW Oláh Izabella PhD, Áldorfai György, Béres-Virág Ágnes PhD.....	38
A MEGYEI JOGÚ VÁROSOK ÁTFOGÓ GAZDASÁGFEJLESZTÉSE A MODERN VÁROSOK PROGRAMON KERESZTÜL, KÖZÉPPONTBAN AZ INFRASTRUKTÚRA-FEJLESZTÉS - THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CITIES WITH COUNTY RIGHTS INTO THE MODERN CITIES PROGRAM FOCUSING OF THE INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT Péli László PhD, Káposzta József CSc, Némediné Kollár Kitti PhD	49
MARKETING OPPORTUNITIES OF THE HUNGARIAN ORGANIC PRODUCER - A HAZAI ÖKOLÓGIAI GAZDÁLKODÓK ÉRTÉKESÍTÉSI LEHETŐSÉGEI Kinga Nagy – Pércsi PhD, Amelita Kata Gódor	59
A HUNGARIKUMOK SZEREPE A VIDÉKFEJLESZTÉSBEN BÁTYA PÉLDÁJÁN KERESZTÜL - THE ROLE OF HUNGARICUMS IN RURAL DEVELOPMENT THROUGH THE EXAMPLE OF BÁTYA VILLAGE Ritter Krisztián PhD	69

**„LESZ EZ MÉG ÍGY SEM” AVAGY A TELEPÜLÉSVEZETŐK SZEREPE HELYI
FEJLESZTÉSEKBE KÉT TELEPÜLÉS PÉLDÁJÁN KERESZTÜL**
**„IT WILL BE SO NEITHER” OR THE ROLE OF LOCAL MANAGEMENT IN LOCAL
DEVELOPMENT IN CASE OF TWO SETTLEMENTS**

Gerencsér Ilona¹, Tóth Tamás PhD²

¹PhD hallgató, ²egyetemi tanár

Szent István Egyetem, ¹Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, ²Gazdaság és
Társadalomtudományi Kar, ^{1,2}Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet
E-mail: ¹gerencserilona16@gmail.com, ²toth.tamas.argi@gtk.szie.hu

Összefoglalás

Írásunk célja, hogy rávilágítson a területi politikában az önkormányzatok, azon belül pedig a településvezetők meghatározó szerepére. A települések fejlesztési lehetőségeinek a természeti és társadalmi adottságokon – földrajzi elhelyezkedés, lakosság szám, az ott élők iskolai végzettsége, stb. – túlmenően, további meghatározó eleme a vezetés gondolkodás módja és szemlélete. A tanulmány sikeresnek mondható települések jó példáját bemutatva igyekszik rávilágítani a helyi szereplők aktivitásnak fontosságára.

Abstract

The aim of our paper is to highlight the decisive role of local governments in the spatial politics, and in particular of the village leaders. The possibilities for development of settlements in natural and social conditions - geographical location, number of inhabitants, education of people living there, etc. - in addition, the way and thinking of driving thinking is another determining factor. The paper explores a good example of a local economic development research and successful village leaders, trying to show the importance of local actors' activity.

Kulcsszavak: önkormányzat, helyi fejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, településfejlesztés

JEL besorolás: H1, H75, P25, R10, R11

LCC: JS39 8500, JS141-163

Bevezetés

A területi politika, illetve a területfejlesztési politika célja a társadalom és a gazdaság térbeli sajátosságainak elemzése, a változások és ellentmondások feltérképezése, illetve a kialakult térszerkezetnek vagy a területrendszer kívánatosától eltérő struktúrájának korrigálása (Rechnitzer-Smahó, 2011). Míg a politika (a célok és irányok) sokfélék lehetnek, azokat döntően a vezetők szemlélete, gondolkodásmódja, ideológiája, a térbeli struktúrákról alkotott képe határozza meg, addig a fejlesztés, azaz a tényleges beavatkozások sorozata és technikája a területrendszer sajátosságaiból fakad. (Rechnitzer-Smahó, 2011 után Egyedné Gergely, 2015).

A területi politika szakirodalmának fogalomtára közel egy évtizede egy új fogalommal bővült, ez pedig a területi tőke. Segítségével teljesen egyedi módon jellemezhető egy-egy térség, mivel a különböző területi rendszerek eltérő formában koncentrálnak a terület tőke elemeit, amelyek a teljesség igénye nélkül, a földrajzi fekvés, méret, természeti erőforrások, épített örökség, infrastruktúra, társadalmi vagy kapcsolati tőke. „A területi tőke tehát olyan adottságok összessége, amelyek hely- vagy térség specifikusak, s egyben arra orientálják a fejlesztéspolitikát, hogy annak fókuszába a lokális értékek kerüljenek, azok folyamatos

megújítására koncentráljanak.” (Rechnitzer-Smahó, 2011, pp. 25., Káposzta et al., 2015, Nagyné 2013, Goda-Kassai, 2011, Horváth, 2013) Csanádi és munkatársai munkájukban a városok egyedi értékeik meghatározását hangsúlyozzák, ebben látva gazdasági sikereik és lakosaik megfelelő életszínvonalának biztosítását (Csanádi et al., 2010, Káposzta, 2001; Ritter et al., 2013). Az egyedi értéket jelentheti a közösség társadalmi aktivitása, helyi gazdasága, infrastruktúrája, adódhat környezeti adottságaiból, valamint a külső anyagi és szellemi javak nyújtotta lehetőségek befogadásának képességéből (Goda-Tóth, 2013, Goda et al, 2013). A települések egyedi adottságaikkal és lehetőségeikkel a településpolitika által nyújtott kereteken belül élhetnek. A településpolitika Magyarországon két fő szinten: országos és helyi szinteken jelenik meg (Rechnitzer-Smahó, 2011). Az országos szintet a közpolitika jelenti, míg a helyi szintet a helyi politika határozza meg, amely leginkább a településvezetők értékrendjétől, helyi (civil) szerveződésektől, gazdasági, vállalkozói környezettől függ.

A kelet-közép-európai országokban 1990 után modellváltás zajlott le, a centralizált, államközpontú államigazgatást kellett demokratikus közigazgatással felváltani. Új alapokra kellett helyezni a központi és a helyi szervek kapcsolatát, s az állami és önkormányzati feladatok megvalósítását is. A régió államait folyamatos útkeresés jellemzi (Horváth M.-Józsa, 2016) A települési önkormányzatok polgármesteri hivatalai fontos szerepet töltenek be mind az önkormányzati és államigazgatási feladatellátás, illetve önkormányzati adminisztráció, mind pedig – e feladatokkal összefüggésben és azokhoz szorosan kapcsolódva – az önkormányzattal kapcsolatba kerülő ügyfelek ügyeinek intézése, a „köz szolgálata” területén (Feik, 2016). Működésüket a közpolitika igyekszik a helyi önfinanszírozó képesség „újraszervezése” felé elmozdítani. Ez természetesen azt kívánja meg a helyi közösségektől, hogy szakítsanak az eddigi gazdaságsszervező, intézményfenntartói és szociálpolitikai beidegződésekkel. Az is megállapítható, hogy a központi és a helyi hatalom viszonyában nem sikerült kialakítani azt az ideálisnak mondható munkamegosztási kombinációt, amely a két hatalmi szféra érdekegyeztetési mechanizmusának működtetését egyensúlyban tartja (Csépainé Széll, 2011).

A települési önkormányzatok legfontosabb szerve a képviselő-testület és a polgármester, akik szabályozzák a település életét, illetve meghatározhatják a települések fejlesztési terveit is. Ezeknek a fejlesztési terveknek a kialakításakor a településeken belüli érték és érdekellentétek tompításában meghatározó szerepet töltenek be a társadalmilag érzékeny vállalkozók, akik képesek látszólag összeférhetetlennek tűnő csoportokat integrálni (Fligstein 2001). Társadalmi vállalkozó a társadalmi mező bármely részéből származhat (hatalommal rendelkező, illetve marginalizált csoport tagja is lehet), és a közösségen belül többfajta szerepet is vállalhat. Hatalmi pozícióban lévő társadalmi vállalkozók (pl. polgármesterek) a helyi közösség által is formált társadalmi tér koordinációját alapozhatják kizárólag saját maguk (és csoportjuk) számára kedvező, vagy pedig hatalommegosztó mechanizmusokra (Rácz et al., 2016). A településvezető integráló szerepe különösen fontos és helyi szinten komoly kihívást jelent, mivel a magyar társadalmi gyakorlatra jellemző az alacsony szintű együttműködési hajlandóság. Erős közösségi akarat és szellem nélkül az erőforrás hiányos vidéki térségekbe jutó kisebb-nagyobb fejlesztési források nem tudnak tartós eredményeket, strukturális változásokat elérni. A hazai vidékfejlesztés és településpolitika egyik legnagyobb kihívása, hogy élő, sorsuk alakításában aktívan részt vevő közösségeket hozzon létre (Nemes-Varga, 2014, 2015, Bakos-Tóth, 2016).

Anyag és módszer

A tanulmány két részre osztható, egyrészt egy Győr-Moson-Sopron megyei kistelepülés, Csikvánd, közel egy évtizedes fejlődési ívét mutatja be, másrészt hivatkozik a budapesti agglomerációban található Veresegyházati részletesen bemutató doktori értekezésre, mely Egyedné Gergely Júlia mélyreható szakmai munkája. Mivel vizsgálatunk célja a vezetői

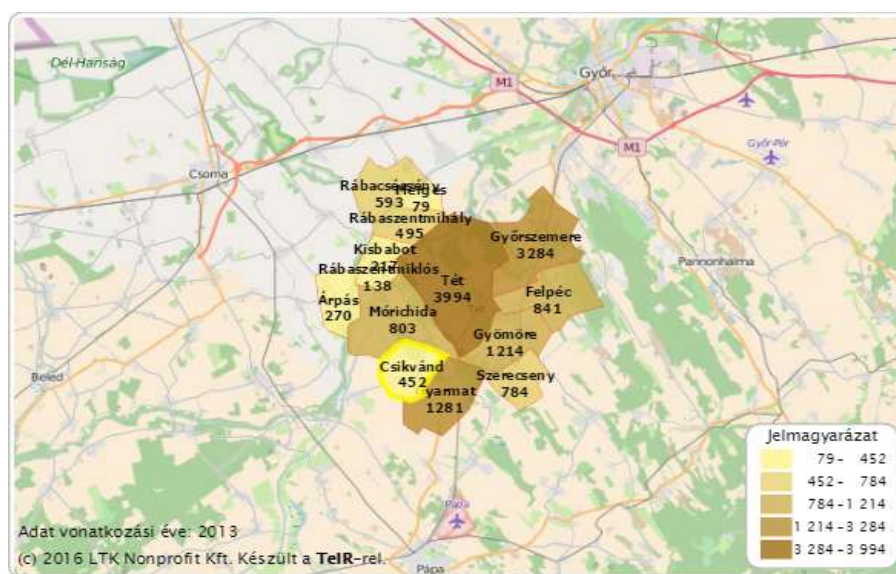
attitűdök, habitus szerepének fontosságának kiemelése volt, ezért használtunk fel a számunkra értékesnek tartott, a témához kapcsolódó kutatási eredményt. A települések helyzetfeltárása egyaránt tartalmazott primer és szekunder vizsgálati elemeket. A primer kutatás során interjú készült a települések polgármestereivel.

A szekunder kutatás során a Csikvándról fellelhető, nyilvános adatok alapján készítettünk kimutatásokat. Az adatok forrásai főként internetes statisztikai adatokat gyűjtő és szolgáltató hivatalok weblapjai voltak, úgy, mint a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) honlapja, a TEIR települések alapvető társadalmi, gazdasági, infrastrukturális helyzetét interaktív térképekkel, diagramokkal bemutató Helyzet-Tér-Kép alkalmazása. Bázis évnak a jelenleg is regnáló polgármester megválasztásának első évét (2006.) tekintettük.

Eredmények

Csikvánd

Csikvánd település (1. ábra) Győr-Moson-Sopron megye területén fekszik, és fennhatósága alá tartozik 1992. január 1-től. Előtte Veszprém megyéhez tartozott. Legközelebbi nagyváros Győr (32 km), melyet az újonnan elkészített gyarmati bekötőút segítségével a 83-as számú főúton érhetünk el. A közeli városok Tét (7 km), és Pápa (20 km). Vasútvonal nincs, Pápa és Tét-Győr irányában autóbuszjáratok közlekednek. A lakók nagyobb része Győrben dolgozik, s tanul, néhányan Pápan és a környékbeli vállalkozásokban. (Csikvánd Község honlapja)

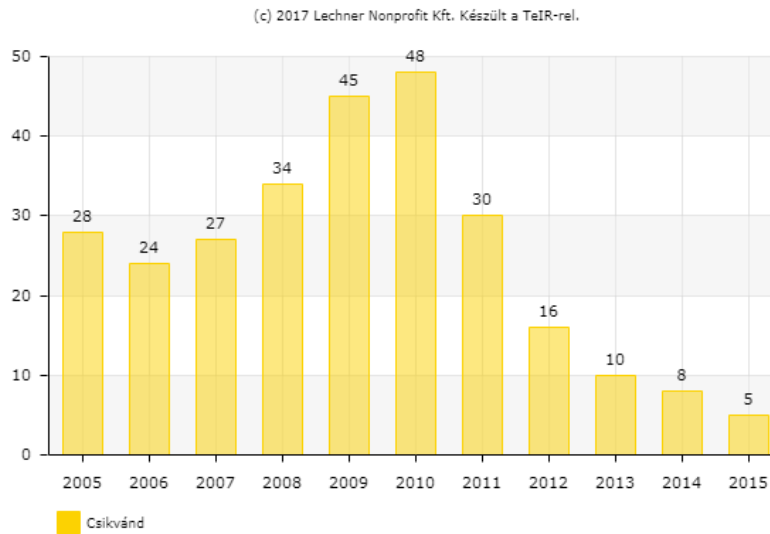
1. ábra: Csikvánd elhelyezkedése a Téli Járáson belül

Forrás: TEIR, Helyzet-Tér-Kép, 2017.

Helyi társadalom, foglalkoztatás

A lakónépesség adatait vizsgálva elmondható, hogy a település lakosságszáma a vizsgált időszakban (2006-2014) alatta marad a térségi átlagnak. A település lakosságszáma 1960-tól folyamatosan csökken. A község vándorlási egyenlege a gazdasági válságig a térségi átlagot meghaladó pozitív irányú elmozdulást mutat, a válságot követően viszont drasztikus negatív előjelű elmozdulást figyelhetünk meg. Feltehetően a válság okozta gazdasági környezet a településen is foglalkoztatási, illetve életminőség romlást okozott, ami elősegítette a településről történő elvándorlást. A település öregedési indexében is drasztikus emelkedést látunk, mértéke jóval a térségi és megyei átlag felett van. Ebből és az állandó népesség 18 és 59 éves korosztály számának nagyarányú csökkenése okozhatja az index romló értékét. A

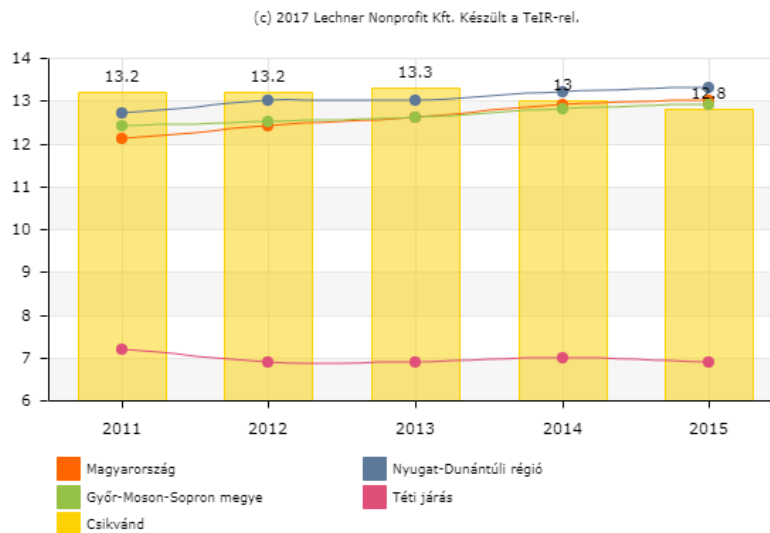
regisztrált munkanélküliek számának drasztikus növekedése ugyancsak összefüggésbe hozható a válság egész országra jellemző trendjével. Hasonló trendet figyelhetünk meg a munkanélküliségi ráta alakulásában is. (2. ábra) Fokozatos létszámcsökkenésük nagy valószínűséggel a közfoglalkoztatásba történő bevonásuknak köszönhető.

2. ábra Regisztrált munkanélküliek száma összesen (fő)

Forrás: TEIR, Helyzet-Tér-Kép, 2017.

A társadalmi aktivitást és szerepvállalást talán legjobban reprezentálja a non-profit szervezetek száma illetve annak aktivitása. Ennek viszonylatában a településről az mondható el, hogy rendkívül magas társadalmi aktivitást mutat, hiszen a non-profit szervezetek száma jelentősen meghaladja a megyei és országos átlagokat, bár azok annak trendjeit követi. A számuk több mint kétszerese a térségi átlagnak (3. ábra). Az átlagot meghaladó számok, a településvezetővel készült interjúból egyértelműen kiderült, hogy a annak a polgármestertől és a képviselő-testülettől származó támogató magatartásnak köszönhető, mely a civil szervezetek működését, aktivitását a messze menőig ösztönzi és pénzben, anyagiakban is kifejezésre jut.

3. ábra Regisztrált nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma, 2011-től (db)

Forrás: TEIR, Helyzet-Tér-Kép, 2017.

Helyi gazdaság

Az egy lakosra jutó nettó jövedelem összege bár folyamatos növekedést mutat, de jóval elmarad mind a térségi, mind a megyei és országos átlagtól, ami összefüggésben állhat a munkaerő alacsony képzettségi színvonalával. Csikvándon az ezer lakosra vetített regisztrált gazdasági vállalkozások száma 2010-ben 135 volt, ami a 2006-os viszonyítási évhez képest 128%-os növekedést mutat. Ez az érték a térségi trendet kissé meghaladja, de meglehetősen alatta marad a megyei és országos értékeknek. A vállalkozások közel egyharmada kapcsolódik a mező- és erdőgazdálkodáshoz, ami a megfelel és igazodik a település természeti adottságaihoz. Primer kutatásunk során a válaszdó KOZMA TIBOR (2014, 2017) polgármester úgy látja, a településen lévő, részben a közmunka segítségével újjáélesztett agrártermelés követendő példát mutathat. Ezáltal az alacsony képzettségűek is termelő tevékenységet végezhetnek, melynek eredményét, a mezőgazdasági termékeket a környéken lakók számára időszakos helyi piacokon értékesíteni lehet. Emellett az önellátáshoz is hozzá tud járulni. Figyelembe kell venni viszont a környező települések öns érdekkeit és a háztáji gazdálkodás, kertművelés elindításához, fenntartásához szükséges költségeket is, melyek együttesen túl nagy terhet jelenthetnek már a szegényebb családok körében. „Úgy gondolom, az elindulásban az önkormányzatok segíthetnek, melyre környezetünkben láthattunk már példákat. Egy fenntartható mikro gazdálkodási rendszert lenne szükséges kiépíteni a kezdeti lépést követően, hogy a tulajdonolt földbirtok vagy a tartott állatok hosszú távon jövedelmet és megélhetést biztosíthassanak a gazdálkodóknak. Az aprófalvak befelé fordulása nem lehet lehetőség, a környezetükkel való szoros együttműködés a jövőben nem csak az egyirányú munkaerő-biztosítás által kell, hogy megvalósuljon.”(König, 2014) Az önkormányzat 2011. óta termelői piacot alakított ki azért, hogy ingyenes lehetőséget biztosítson a helyi és környékbeli termelőknek.

Turisztikai helyzet

A vizsgált időszakban 2013. évi elérhető statisztikai adatokig bezáróan a településen nem volt bejegyzett kereskedelmi szálláshely, ami egyúttal a vendégéjszakák száma és a külföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák aránya kategóriáknál is nulla értéket mutat. A településvezetése ezt a hiányosságot is orvosolni szeretné. Határon átnyúló projekt keretében ökológia látogatóközpont kialakítását pályázta meg az önkormányzat, ezen belül pedig lehetőség nyílik szálláshelyek létrehozására is. Ugyancsak az önkormányzat tulajdonában lévő épületen belül falusi szálláshelyet alakítottak önerőből a szállás hiány kiküszöbölése miatt.

Infrastruktúra

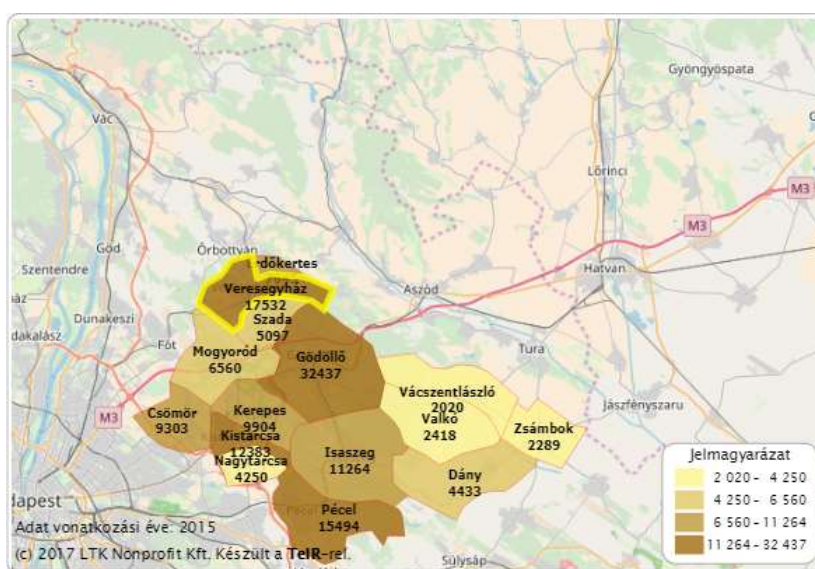
A településen nem található óvoda, általános iskola, ezeket a szolgáltatásokat a szomszédos településen, Gyarmaton vehetik igénybe, mivel az önkormányzat intézményi társulás keretében biztosítja ezt az alapellátást a településen élők részére. A vezetékes ivóvíz kiépített, a szennyvízhálózat kiépítésére pedig a közeljövőben kerül sor. Az önkormányzat pályázati forrásból, a település alatt található vízbázis és környezetvédelmi szempontok miatt, egyedi szennyvízkezelési technológia alkalmazásával valósítja meg a fejlesztést jövő év őszéig. A köztérek minősége és a közbiztonság megítélése átlagosnak mondható. Az utóbbi években számtalan beruházás, fejlesztés valósulhatott meg nemzetközi és hazai pályázati forrásból. Támogatásban részesült a települési civil szervezetek, a helyi immár hagyományosnak mondható fesztivál, felújításra került több helyi védettség alatt álló pince, a támogatások összege közel száznyolcvan milliós nagyságrendűek voltak. Támogatásból alakították ki az Integrált Közösségi Szolgáltató Teret, új külsőt kaptak a templomok, a sportöltöző, a településközpontban található önkormányzati épület és környéke, a használaton kívüli bolt falumúzeum funkciót tölthet be az önkormányzati és civil aktivitásnak köszönhetően.

A fejlesztések kapcsán a polgármester úgy fogalmazott: „mi konkrét terveket soha nem készítünk. Hanem az élet, meg a fejlődések visznek bennünket, abba az irányba amerre menni

kell. Írott szabályok nincsenek.” (Kozma, 2017) A civil szerveződésekkel, lakossággal viszont folyamatos konzultáció zajlik a felmerült igényekről, fejlesztési elképzelésekről és amit meg tudnak valósítani, azt együtt valósítják meg. A jó vezetőt meglátása szerint a közösséggel való közös gondolkodás, a közös nyelv, a közösségi érdekek figyelembe vétele és az ötleteknek gazdája, ami mögé aztán támogatóan mellé áll a helyi közösség is. Kozma Tibor megválasztása előtt több ciklusban képviselő-testületi tag és alpolgármester volt. A magánéletben sikeres vállalkozó és több területen képzett, kipróbált szakember.

Veresegyház¹

Veresegyház a főváros pesti oldalán fekszik, az agglomerációs gyűrű Keleti szektorában. A település nem határos Budapesttel, a fővárostól 20 kilométerre található. Az M3-as autópályán Mogyoród és Szada érintésével közelíthető meg, a város nem közvetlenül az autópálya mellett fekszik. A települést érinti a MÁV 71-es számú vonala (Budapest Nyugati Pályaudvar – Veresegyház – Vác), illetve több Volánbusz járat is. (4. ábra)

4. ábra: Veresegyház elhelyezkedése a Gödöllői Járáson belül

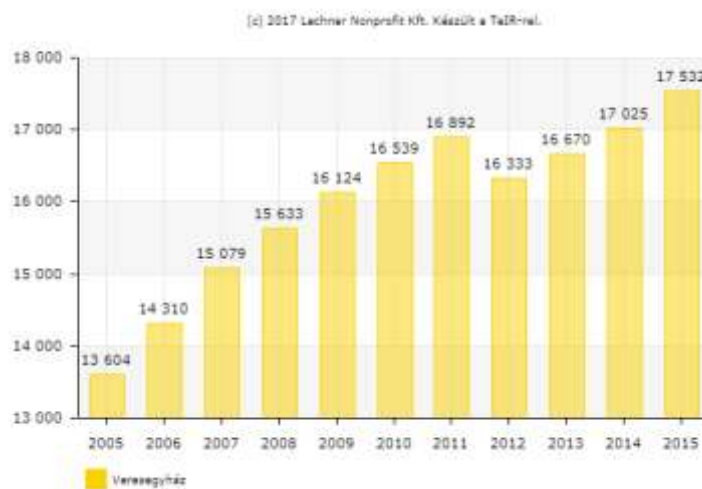
Forrás: TEIR, Helyzet-Tér-Kép, 2017.

Veresegyház talán legfőbb vonzereje a klasszikus szuburbanizációs kisváros jelleg. A település vezetése meg tudta valósítani – amit talán sokan mások is szerettek volna, de csak nagyon keveseknek sikerült – a zöldövezeti, csendes, nyugodt lakókörnyezet és a minőségi városi szolgáltatások és kényelem kombinációját. A kisváros ma rendkívül jó infrastruktúrával és intézményi ellátottsággal rendelkezik, modern, új épületeivel, egységes városképével kitűnik az agglomerációs települések közül. Élénk gazdasága rendkívül sok munkalehetőséget kínál, a foglalkoztatási lehetőségek messze átlagon felüliek, de a település fővároshoz való közelsége, illetve a Budapesttel való jó közúti és vasúti összeköttetése a napi ingázást is lehetővé teszik. A korábbi mezőgazdasági termelés mára szinte teljesen háttérbe szorult, a településen egyre több hazai és nemzetközi, ipari vagy szolgáltató, kis- és nagyvállalat telepszik meg és teremt újabb és újabb munkahelyeket.

Veresegyházon az 1960-as években kezdtek szaporodni a hétfégi házak, amelyekbe eleinte pihenni jártak tulajdonosaik. A nagyobb betelepedési hullám a nyolcvanas években indult meg, ekkor már kifejezetten lakni jöttek ide, elsősorban Budapestről, gyakran éppen a hétfégi házak

¹ A tanulmányrész Gergely J.: Településvezetés és szuburbanizáció illetve Egyedné Gergely J.: Az önkormányzatok lehetőségei a szuburbanizációs folyamatok alakításában című munkáira támaszkodik

birtokosai. A beköltözési hullám a kilencvenes évek elején tovább ívelt, ami elsősorban a hosszú évtizedek óta változatlan vezetés rendkívül tudatos stratégiájának, döntéseinek köszönhető. (5. ábra)

5. ábra: Veresegyház lakosság száma

Forrás: TEIR, Helyzet-Tér-Kép, 2017.

A település a beköltözni vágyók számára különféle lakhatási lehetőségeket nyújt: a beépíthető telkek és a korszerű, jól felszerelt, újonnan épített családi házak mellett, a modern, szintén újjépítésű sorházi- vagy társasházi lakások is megtalálhatóak a kínálatban – mindez zöldövezetben, kertvárosi léttérben kialakítva. Ez a változatos ingatlan-kínálat nem jellemző az agglomerációban, a legtöbb településen több évtizede épült, felújításra szoruló családi házakat, vagy újonnan kialakított üres telkeket lehet vásárolni.

Veresegyház kedvező földrajzi elhelyezkedése, természeti környezete, termálvize, tavai szintén vonzóak lehetnek a térségben letelepedni vágyók számára. A város a Gödöllői dombság völgyében fekszik, a várost kettészeli a Szöd-Rákosi patak, amelyből duzzasztással alakították ki a település határában fekvő tórendszert: az Öreg-tavat, a Pamut-tavat, illetve az Ivacs-tavat. A tavak mentén tanösvény és túraútvonal fut, de a kirándulók mellett a horgászok és a fürdőzni vágyók is szívesen látogatnak ide. A város alatti termálvíz értékes kincse a településnek. Veresegyház a termálfürdő mellett három kutat is fúratott (1987-ben, 2006-ban, illetve 2010-ben), amelyek segítségével nem csak, mint gyógyvizet, hanem mint fűtésre alkalmas energiát is hasznosítják az 1460 méter mélyről feltörő termálvizet. A természeti adottságokat, illetve az agglomerációban való elhelyezkedésből eredő előnyöket és lehetőségeket a település vezetése igyekszik minden erejével kihasználni, az erőfeszítéseket, és azok eredményét pedig a beköltözni vágyók egyből észre is veszik.

Veresegyház 1965 óta Pásztor Béla vezeti. A polgármester sikerének titka valószínűleg több tényezőben rejlik. Pásztor Béla egyszerre karizmatikus vezető, határozott döntéshozó, kiváló és merész újító, kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkező, és azt használni tudó „zseniális” politikus, valamint a veresegyházi lakosok „kiszolgálója” és „személyes barátja”.

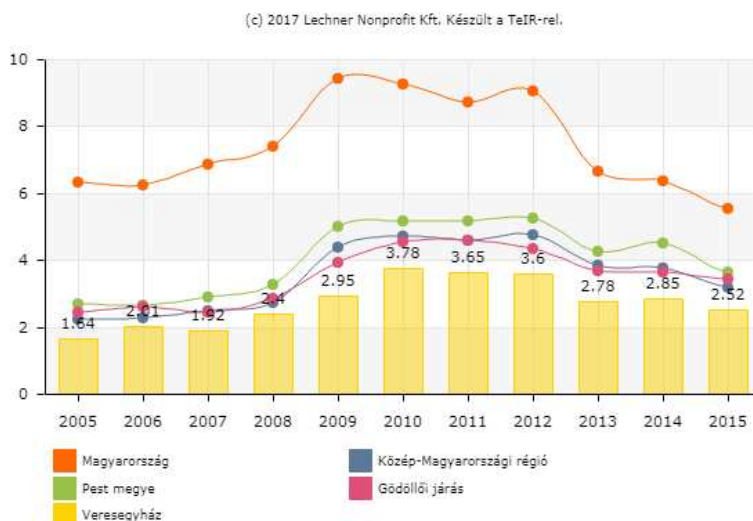
„Azért vagyunk, hogy kiszolgáljuk az embereket. Nem ők vannak értünk, hanem mi vagyunk értük.” (interjú Pásztor Béla polgármesterrel)

A polgármesternek Veresegyház lakosságával rendkívül jó a kapcsolata, amit közvetlenségének, illetve rendkívüli név- és arcmemóriájának is köszönhet. Az ajtaja mindig nyitva áll az „egyszerű” emberek előtt is, az esküvők, temetések nagy részén személyesen teszi tiszteletét, minden városi rendezvényen részt vesz, a főtéren vagy a piacon sétálva név szerint

szólít meg sokakat (cikk Pásztor Béla polgármesterrőlmagyararancs.hu, Kovács, 2012). Személyes népszerűségét tovább növeli fényűzéstől mentes élete.

„A helyi vállalkozóhoz hasonlóan maga Pásztor Béla is a személyes jelenlétben és kapcsolatokban látja saját sikerének titkát: **„Az emberekkel együtt kell élni, ki kell őket szolgálni”** - magyarázta polgármesteri ars poeticáját. (interjú Pásztor Béla polgármesterrel, origo.hu, Kovács, 2006)

Pásztor Béla a befektetők, és az őt körülvevő képviselők, döntéshozók körében is népszerű, elismert politikus, akit originális ötletek, bátorság, merészség, szakmai tudás, a korszakot megelőző gondolkodás, következetesen végigvitt döntések, az egyetértés és összefogás kivívása jellemez. Utóbbi mind a képviselő-testületre, mind az önkormányzati dolgozókra, mind a környező települések vezetőinek körére igaz. A polgármester a fejlődés elkötelezett híve, Veresegyházon egymást érik az újabb és újabb, a legmodernebb technológiákat, elképzeléseket felhasználó beruházások – az infrastrukturális és az intézményi fejlesztések, vagy akár az építkezések területén. Ezeknek a beruházásoknak is köszönhető, hogy a munkanélküliségi ráta a településen évek óta az országos és megyei átlag alatt van. (6. ábra) A polgármester célja a hosszútávon fenntartható, emberléptékű, minőségi életteret és megélhetést biztosító, élhető és vonzó város kialakítása és fenntartása, illetve a kor és a település fejlődéséből következő követelményeknek való mindenkori megfelelés.

6. ábra: Munkanélküliségi ráta (%)

Forrás: TEIR, Helyzet-Tér-Kép, 2017.

„Megelőzi a korát, ha úgy tetszik, abban, hogy mennyire előgondolkodik, és ezt mennyire következetesen hajtja végre.” (Somogyi Balázs, vezérigazgató, GE Energy Hungary Kft, Birinyi, 2010)

Sokak szerint hosszú pályafutását kiterjedt személyes kapcsolatainak is köszönheti, Pásztor Béla ugyanis kapcsolathálóját folyamatosan használó és jól használó személy. Részben folyamatos együttműködésben van a környező települések vezetőivel, ami az agglomeráció többi régiójában nem mindenhol jellemző, részben jó kapcsolatot ápol, és nagy elvárásokkal van a Veresegyházon működő helyi vállalkozókkal és nagyvállalati vezetőkkel szemben. Ez utóbbiaktól megköveteli a város modernizálásában, szépítésében, való aktív részvételt, tőlük gyakran támogatást kér, és nekik gyakran támogatást ad.

A polgármester tehát nagyon tudatosan, előrelátóan és mindenre kiterjedő figyelemmel irányítja Veresegyházát. Döntései mindig határozottak, legtöbbjük utólag beváltja a hozzá fűzött

reményeket. A döntések előkészítéséhez a polgármester gyakran kér segítséget, a település rövid- és hosszú távú terveihez szakmai tanulmányokat, elemzéseket készített, és az azokban megfogalmazottakat figyelembe véve hozza meg döntéseit. Pásztor Béla a lakosság véleményére is kíváncsi, egy-egy éppen aktuális témában rendszeresen megkérdezi a veresegyháziak véleményét, a városban gyakoriak a közvélemény-kutatások.

Következtetések, javaslatok

A siker nem mindenkinek jelenti ugyanazt, de mindenképpen jellemezhető az helyi adottságok ismeretével és a külső lehetőségek felismerésével. Primer és szekunder vizsgálatok segítségével elemeztük a Csikvánd települést, abból a szemszögből, hogy a térségben található településekhez képest milyen mutatókkal bír. Vizsgáltuk a környezeti és humánerőforrásokat is, hogyan tudja mikro- és makrogazdasági közegében erőforrásait saját pozíciójának megerősítésére fordítani.

Láthattuk, hogy Csikvándot, az országos trendek ellenére - elöregedő vidéki települések, urbanizációs hatások, stb. - erőforrásait, lehetőségeit a rugalmas, új irányokra nyitott, a helyi szükségleteket felismerő településvezetés mégis vonzóvá tudta tenni a kistelepülés lakosai számára. Másik vizsgált települési példánk esetében megfigyelhettük, az átgondolt, a tudatos tervezésen, valamint párbeszédre alapuló város vezetés működését, mellyel ugyancsak valós igényekre ad választ a helyi lakosok, a vállalkozók és a településre látogatóknak számára.

Mindkét település vezetőjére egyaránt jellemző a közössége iránti mély és szilárd elköteleződés, a tenni akarás és az emberek szolgálata, tisztelete. További közös vonásuk, hogy településük jövőjét, jövőképét illetően határozott elképzelésekkel rendelkeznek, akár írott formában akár csupán elméleti síkon. Közösségeiket elsősorban nem pénzzel próbálják építeni, hanem személyes kapcsolataik révén. Településvezetői pozíciójukat már megelőzte a közigazgatásban eltöltött jó pár év, miközben az élet egyéb területéről is tudást és tapasztalatot szereztek. Mindezekhez rendelkeztek a szükséges kitartással és sok elszántsággal a felmerülő nehézségek idején. Olyan tulajdonságok ezek, melyek egy része az ember veleszületett adottságai közé tartozik. Az egyéni tulajdonságokon felül fennmaradó részek - melyek a jó településvezetéshez szükséges alapvető információk összességét jelentik - egy megfelelően kialakított (oktatási) rendszer segítségével pótolhatók lehetnének, hozzásegítve a polgármestereket ahhoz, hogy egy sikeres település vezetőjévé váljanak.

Irodalomjegyzék

1. Bakos I.M.-Tóth T. (2016): Special Steps of Local Economic Development for Improving Food Buying Groups 13th Annual International Conference on Economics and Business http://www.szrtt.ro/attachments/article/41/conf_21_oct_section_proceedings.pdf
2. Csikvánd Község honlapja: <http://www.csikvand.hu/> (Letöltés: 2017.10.22.)
3. Csépainé Széll P, (2011): HELYI KÖZIGAZGATÁSI REFORM MAGYARORSZÁGON. Hadmérnök, 6(4).
4. Egyedné Gergely, J. (2015). Az önkormányzatok lehetőségei a szuburbanizációs folyamatok alakításában. A szuburbanizációs hatások térbeli megjelenése és a különbségek mögötti lehetséges okok vizsgálata a Budapesti Agglomeráció példáján (Doctoral dissertation, Budapesti Corvinus Egyetem). DOI: 10.14267/phd.2015013
5. Feik Cs. (2016). A polgármesteri hivatalok irányítása és vezetése, az abban közreműködők feladat-és hatásköre. Pro Publico Bono-Magyar Közigazgatás, (4),

- 120-143. In: Rácz, K., Váradi, M. M., & Keller, J. (2016). Községi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon
6. Fligstein, Neil (2001): Social Skill and the Theory of Fields. *Sociological Theory*, 19, 105-125 In: 21. Rácz, K., Váradi, M. M., & Keller, J. (2016). Községi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon
7. Gergely J. (2014): "Településvezetés és szuburbanizáció." *Tér és Társadalom* 28.4 138-156.
8. Goda P., Tóth T. (2013): Pókháló- entrópia, mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben. In: *Területi Statisztika*, 53 (2) pp. 169-189.
9. Goda P., Kassai Zs. (2011): A 2004-2010 közötti gazdaság – és regionális fejlesztő operatív programok összehasonlító kistérségi vizsgálata. In: *Gazdaság és Társadalom* 2011/2, pp. 93-110 DOI: 10.21637/GT.2011.2.07
10. Goda P., Káposzta J, Péli L. (2013): Case study on spider-net entrophy investigation in rural areas REVIEW ON AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT 2:(1) pp. 296-300.
11. Horváth E. (2013): Kicsik között a legkisebbek – a törpefalvak sikerességének kulcstényezői, doktori disszertáció, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr p.205
12. Horváth, M.-Józsa Z. (2016): "Az államigazgatás helyi és területi szervei: koncentráció és koncentrátum." 564-582.
13. Káposzta J. (2001): Regionális gazdaságtan, Gödöllő
14. Káposzta J.- Ritter K.- Kassai Zs. (2015): Hungarikumok területi jelentőségének vizsgálata, különös tekintettel a pálinkára. In: *Tér és Társadalom* 29 (4), pp. 139-153. DOI: 10.17649/TET.29.4.2707
15. Kónig L. (2014): A nyugat-dunántúli aprófalvak elágazó fejlődési pályái, Diplomamunka, ELTE TTK
16. Nagyné Molnár M. (2013): Factors of successincase of local society. In: *Deturope: Central european journal of tourism and regional development*, 5 (3) pp. 63-70.
17. Nemes, G.- Varga, Á. (2014). Gondolatok a vidékfejlesztésről–alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció. *Educatio*, 23(3), 384-393.
18. Nemes G.- Varga Á. "Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben-sikerek, problémák, dilemmák." (2015): 434-444. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.1.27
19. Rácz, K., Váradi, M. M., Keller, J. (2016). Községi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon.
20. Ritter K. - Nagy H. - Tóth T. (2013): Hátrányos helyzetű vidéki térségek és helyi fejlesztési lehetőségeik egy Észak-magyarországi példán keresztül. pp. 224-242. In: Lukovics M. - Savanya P. (szerk.) (2013): Új hangsúlyok a területi fejlődésben. Szeged: JATE Press
21. Szügyi Gy., Ritter K., Bakos I. M., Gerencsér I. (szerk.) (2016): Kézikönyv a képzési rendszer megvalósítása az önkormányzatok gazdaságfejlesztési feladatainak támogatására Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 567 p.
22. TEIR: Helyzet-Tér-Kép: <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/> (Letöltés: 2017.10.22.)
23. Uszkai, A. (2014). Innováció és oktatás az élhetőbb vidékért. *A Falu*, 29(2), 75-85.
24. Interjú Kozma Tibor Csikvánd Község polgármesterével (2017)

**AZ IMMATERIÁLIS TŐKE VIZSGÁLATA A HAZAI LEADER HELYI
AKCIÓCSOPORTOKBAN**
THE EXAMINATION OF IMMATERIAL CAPITAL IN THE HUNGARIAN LEADER
LOCAL ACTION GROUPS

Kassai Zsuzsanna PhD.¹, Áldorfainé Czabadai Lilla²

¹adjunktus, ²tanársegéd

^{1,2}Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani
és Vidékfejlesztési Intézet

E-mail: ¹kassai.zsuzsanna@gtk.szie.hu, ²aldorfaine.czabadai.lilla@gtk.szie.hu

Összefoglalás

Nemzetközi kutatási eredmények azt mutatják, hogy az EU LEADER programjának jelentős szerepe van egy adott régióban a területi tőke mennyiségének növelésében, az egyes tőkeelemek minőségének javításában és a köztük lévő kapcsolatok erősítésében. A hazai LEADER kistérségekben azonban ez idáig nem vizsgálták a területi tőke jellemzőit alaposabban a jelenlegi programozási időszakban. Éppen ez az oka annak, hogy írásunkban az immateriális tőke legfőbb sajátosságait tanulmányozzuk a jelenleg futó LEADER programban. A Helyi Akciócsoportok humán, társadalmi, kapcsolati és kulturális tőkéjének legfőbb jellemzőit tárjuk fel. A többváltozós statisztikai elemzéshez a Központi Statisztikai Hivatal adatait használtuk fel annak érdekében, hogy feltárjuk a LEADER kistérségek közötti hasonlóságokat és különbségeket.

Abstract

International research results show that the EU LEADER program has a vital role in increasing the quantity of territorial capital in a region and improving the quality of its components and strengthening the relations among them. However, the characteristics of territorial capital of Hungarian LEADER regions have not been examined detailed in the current programming period yet. That is the reason why we study the main features of the immaterial components of territorial capital in the current LEADER program in our paper. We reveal the most important characteristics of human, social, relational and cultural capital of Hungarian Local Action Groups. The data of Hungarian Central Statistical Office were used for this analysis and multivariate statistical methods were applied to explore the similarities and differences between LEADER regions.

Kulcsszavak: területi tőke, immateriális tőke, humán tőke, társadalmi tőke, kulturális tőke

JEL besorolás: R10, R11, R12

LCC: HA175-473, HB501, HM621-656, HM756-781, HT401-485

Bevezetés

A területi tőke fogalma folyamatos átalakulásban van. Értelmezése, illetve vizsgálata napjainkban már a modern regionális tudomány részét képezi, a nemzetközi és hazai szakmai tanulmányok egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a területi tőke koncepciójára. Egyértelmű definíciója azonban máig nincs, fogalmi rendszerében előfordulnak eltérések és átfedések is, így mérhetősége, számszerűsített vizsgálata rengeteg korlátba ütközik (Oláh, 2017; Jóna, 2013; Tóth, 2011).

A LEADER European Observatory (1999) összefogó, ám mégis általános definíciót határoz meg, miszerint a területi tőke egy adott terület összes megfogható és megfoghatatlan elemét jelenti, amelyek egyfelől vagyont, másfelől korlátot alkotnak.

Az OECD 2001-es Területi Kitekintés című tanulmányában a területi tőkét a városok és régiók endogén fejlődését megalapozó eszközállományként határozza meg, amelynek elemei az intézmények, a döntéshozatali módok és az eszközök leghatékonyabb felhasználást segítő szakmai készségek.

A World Bank (2006) hangsúlyozza, hogy a területi tőke (a területi vagyon vagy jólét) elemei közül a már korábban meghatározott tőketípusokon (pénztőke, természeti tőke stb.) kívül az immateriális tőkejavakat is figyelembe kell venni, mert becslések szerint a humán tőke és az intézmények értéke alkotják a vagyon legnagyobb részét gyakorlatilag minden országban.

Lin (2001) a LEADER tanulmányban található koncepcióhoz hasonló tőkekategóriákat határozott meg. A klasszikus, hagyományos kategóriába sorolja a kézzel fogható elemeket, míg az új, modern csoportban már megemlíti a nem kézzel fogható elemeket, például a személyes kapcsolatokat, a tudást és az információt (más néven humán, kapcsolati és tudástőkét), amelyek számbavétele a tudásgazdaság térhódítása miatt is egyre nagyobb hangsúlyt kap. Ezért is fontos különbséget tenni a területi és társadalmi tőkét kölcsönösen meghatározó fogalmakként kezelő szemléletmódot (pl. Európai Bizottság) a területi tőke materiális, illetve immateriális alrendszerait hangsúlyozó modellek (pl. Camagni) között (Tóth, 2011)

Napjainkban a regionális fejlődés elméletein belül az endogén irányzatok kerültek előtérbe (Káposzta-Tóth, 2013; Virág, 2017). Ezek az irányzatok alapvetően két kategóriára bonthatók. Az egyik részük az egyes térségek egyedi tényezőit kívánja feltárni (Áldorfai, 2016), miközben léteznek olyan irányzatok, amelyek általánosságban vizsgálják az endogén tényezőket, például a tőke, a területi tőke fogalmát (Lengyel, 2012). Eltérő területi szinteken azonban a különböző területi tőke tényezők heterogén módon jelentkeznek, emiatt is kívánatos, hogy a területi tőkét új jelenségként kezeljük, amelyben a területi lehatárolás csupán a tőketényezők fizikai keretét adja (Dombi et al., 2017; Rechnitzer, 2016).

Ahogy azt a World Bank (2006) és Lin (2001) is hangsúlyozta, a tudásgazdaság térhódítása miatt az új típusú tőkék és azok vizsgálata egyre fontosabbá válik. Az új tőkéhez kapcsolódó fogalmak (intellektuális tőke, szellemi tőke, társadalmi tőke, kulturális tőke, szimbolikus tőke) már az 1970-es és 1980-as években megjelentek, majd az ezredfordulótól kezdve folyamatosan kiegészültek például a tudástőke és a kreativitás tőke meghatározásaival. A területiség (a területi tényező), a regionalizmus térhódításával együtt a területi tőkével foglalkozó kutatások száma is növekedett (Tóth, 2010).

A területi tőke egyik, talán legtöbbször idézett kutatója, Camagni (2008) figyelembe vette a területi dimenziót is, elméletében egy adott régió megfogható, részben megfogható és nem megfogható tényezőit csoportosította aszerint, hogy azokért erős, közepesen erős vagy gyenge verseny folyik. A kutatásunk kapcsán releváns immateriális (új típusú, nem megfogható) javakat a következőképpen csoportosította.

- Humán (emberi) tőke
 - vállalkozói szellem,
 - kreativitás,
 - magán know-how,
- Társadalmi tőke
 - intézmények
 - viselkedési modellek, értékek
 - bizalom, hírnév
 - társulásra való hajlandóság (társas szellem)

- Kapcsolati tőke
 - együttműködési képesség
 - közös cselekvési képesség
 - közös kompetenciák

A humán, társadalmi és kapcsolati tőke elméleti, fogalmi szintű meghatározásához a területi tőkéhez hasonlóan eltérések és átfedések sokaságát kell értelmezni. Vannak ugyan olyan kutatók, akik munkáira rendszeresen hivatkoznak, azonban sok esetben az általuk megfogalmazott definíciókat az adott kutatáshoz szükséges elemekkel egészítik ki a szerzők. Mivel a területi tőke eleve nehezen mérhető, a „megfoghatatlan” immateriális alrendszerének számszerűsített vizsgálatai számos problémát vetnek fel.

A humán tőke az OECD (1998) oktatási kiadványa szerint a munkaképes korú népesség birtokában lévő tudás-, kompetencia- és gazdaságilag releváns tulajdonság-állomány, az egyénekbe beágyazott tudás. Dombi és szerzőtársai (2017) gyűjtése alapján az emberi tőkét az ember (öröklötten vagy szerzetten) részévé váló produktív tulajdonságok, hasznos és értékes képességek, ismeretek összességéként értelmezhetjük, amelyek folyamatos beruházást (pénz és tanulás) igényelnek és általuk új gondolatok, innovációk születnek. Ennek értelmében a humán tőkéhez szorosan kapcsolódik a pszichikai-, kreatív- és egészségtőke. A pszichikai tőke a tőkehasználati képességet jelenti, amely tényező a találékonysággal (kreatív tőke) és az egészségtőkével (jó egészségügyi állapot, megfelelő élőhely és környezet) ötvözve segíti a hatékony humán tőke állomány kialakulását.

Az összetett fogalomrendszer miatt a szakértők jellemzően a legáltalánosabb definíciókból igyekeznek kiindulni. Ennek oka lehet az is, hogy az elfogadott definíciókat (pl. OECD) az adott vizsgálathoz, az elérhető adatokhoz igazítják, mivel például az iskolai végzettség szintje jól mérhető, míg az informális módon szerzett tudás, a tudás minőségbeli különbségei, vagy az egyén egészségügyi állapota, a környezeti hatások nem vagy nehezen számszerűsíthető (T. Kiss, 2012 és Sik, 2006 idézi Schiller et al., 2000).

Elmondható, hogy az emberi tőke mérésére alapvetően kétféle módszert szoktak alkalmazni. Az egyik megközelítés szerint a méréshez alkalmazott tényezők pénzben (költség-jövedelem alapú rendszerekkel) kifejezhetők, a másik módszer pedig az oktatási rendszer adatainak elemzésével méri az emberi tőkét. A társadalomtudományhoz közelebb álló regionális témájú kutatásokban tipikusan inkább az utóbbi módszer által használt mutatókat (írni-olvasni tudók aránya, beiskolázási arány, iskolai végzettség, a munkaképes korú lakosság iskolai végzettség szerinti megoszlása stb.) szokták alkalmazni. Ebből is kitűnik, hogy ez elméleti és empirikus úton megvalósított vizsgálatok eredményei között az értelmezési kettősségből adódóan nagy különbségeket fedezhetünk fel (T. Kiss, 2012).

Tóth és Káposzta (2013) szerint a helyi társadalmi tőke kialakulása, különösen a civil társadalmi szervezetek térnyerése jelentősen hozzájárul a vidéki területek fejlődéséhez. Éppen ezért a társadalmi tőke mára a közgazdasági és szociológiai kutatások egyik legnépszerűbb területévé vált a nem anyagi jellegű társadalmi erőforrások vizsgálata (Kis, 2006).

A társadalmi tőkét a Camagni-féle besoroláshoz igazodva több oldalról közelíthetjük meg. Coleman (1990) elmélete szerint a társadalmi tőkét a funkciója révén tudjuk meghatározni. Nem önálló entitás, hanem különböző entitások variációja, amelyeknek két közös tulajdonságuk van. A társadalmi struktúra valamely aspektusából állnak és megkönnyítik a struktúrában lévő egyének bizonyos cselekvéseit. Burt (1992) ennél konkrétabban fogalmaz. A társadalmi tőkét barátokban, kollégákban és más általános kapcsolatokban látja, amik által lehetőséget kapunk, hogy használjuk a pénzügyi és emberi tőkénket.

Putnam (1995) meghatározásában a társadalmi tőke a társadalmi tőke azon jellemzőinek összessége, amelyek a kölcsönös előnyök érdekében megkönnyítik az együttműködést és a kooperációt. Ilyenek például a hálózatok, normák és a társadalmi bizalom. A hálózat, a kapcsolatok kialakításának fontossága McCann (2001) definíciójában is megjelenik. Szerinte a társadalmi tőke teszi lehetővé a közösségek számára, hogy kapcsolatot létesítsenek egymással vagy kapcsolódjanak más, sok esetben társadalmilag, kulturálisan, etnikailag különböző közösségekhez.

Woolcock (1998) alapján a közösségek közötti kapcsolatok lehetnek megkötők (homogén társadalmak személyközi kapcsolatai), összekötők (horizontális kapcsolatok különböző társadalmi csoportok között), valamint összekapcsolók (vertikális kapcsolat a hierarchia rendszerben, amely meghatározhatja az érdekérvényesítő- és versenyképességet). A társadalmi tőkét értelmezhetjük továbbá egyéni (saját tőke), csoport (tagság) és nemzeti (közjó) szinten. Többen célmegvalósító cselekvésként (előnyös, tervszerű kapcsolatok kialakításaként, beruházásként) írják le és egyenlőnek tekintik az emberi tőkével. Az egyén az előnyös kapcsolatok révén szerzett haszon miatt az így kialakult közösségi elvekhez, hálózatokhoz kíván csatlakozni, ezáltal sokan hálózati tőkeként azonosítják (Dombi et al., 2017).

A társadalmi tőke vizsgálatában a fogalom összetettsége - az előzőekhez hasonlóan - a mérhetőség rovására megy. Az iskolai végzettség az eddig tárgyaltak alapján a humán tőke részeként értelmezhető, azonban Farkas (2013) szerint a szakképzett ember a képesítésének megfelelő munkahelyen elhelyezkedve már a társadalmi tőke pozitív elemeként jelenik meg. Még inkább mérhető indikátort Bourdeiu (1998) említ, ő a kapcsolattartást, delegációk küldését emeli ki munkájában.

Camagni csoportosításának utolsó eleme, a kapcsolati tőke elméleti síkon több ponton is szinte egybeolvad a már említett tőketípusokkal. Ugyanez mondható el a kutatásunk szempontjából fontos kulturális tőkéről is. Mindkét tőkefajta definiálását Bourdieu (1998) nevéhez köti a legtöbb tanulmány. Munkájában a kulturális tőke három típusát különbözteti meg. Az első kategória az inkorporált kulturális tőke. Ide tartozik a műveltség, a szaktudás, a tartós készségek. Látható, hogy kulturális tőke ezen eleme nagy hasonlóságot mutat mind a humán, mind pedig a társadalmi tőke bizonyos faktoraival. A második kategóriába az objektívált (más néven tárgyasult) kulturális tőke tartozik. Lehet az emberi tevékenység eredményeinek üzenetét hordozó valamilyen tárgy (könyv, film, kotta) vagy valamilyen szolgáltatás (előadó-művészet, technológia), amelyek létrejöttének feltétele az inkorporált kulturális tőke megléte. A harmadik típust intézményesült kulturális tőke. A kulturális tőke birtoklása miatt egyfajta társadalmi státuszt jelent, ezért mérhető elemi közé (az iskolai végzettségen kívül) a tudományos fokozat, a rendfokozat és a munkahelyi pozíció tartoznak). Összefoglalva tehát a kulturális tőke nem csupán műveltséget jelent, hanem a kulturális javak birtoklását, a kultúra anyagi elemihez való hozzáférést és az ehhez kapcsolódó képesítést is. A fent leírt elméleti háttér és a szerzők saját tapasztalata alapján elmondható, hogy a kulturális tőke leginkább számszerűsíthető eleme a kultúra anyagi elemeihez való hozzáférés (iskolai végzettségen kívül), amelynek indikátorai jellemzően a könyvtár-, mozi- és színházlátogatásokhoz, valamint a kulturális események és azok résztvevőinek számához kötött.

A kapcsolati tőkével kapcsolatos szakirodalmi háttér (Bourdieu, 1998; Camagni, 2008; Dombi et al., 2017) összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a kapcsolati tőke egyének (emberek) és vállalatok szintjén is értelmezhető. Egyének esetében a kapcsolati tőke személyfüggő, vállalatok esetén személyfüggetlen. A társadalmi tőkéhez hasonlóan a kapcsolati tőke vonatkozásában is beszélhetünk együttműködésre irányuló, haszonnal járó beruházásokról. A kapcsolati tőke haszna lehet piaci (magasabb jövedelem, jövedelmezőség) és nem piaci (elégedettség, önbizalom és a kulturális tőkénél már említett társadalmi státusz). A fogalomba

beemelve a területi dimenziót is Camagni (2008) szerint a nem csak egyének vagy vállalatok, hanem települések, régiók és országok között megvalósuló kooperáció, tudástranszfer és tapasztalatcsere segíti, motiválja a közös célok elérését.

A kapcsolati tőke mérhetőségével vonatkozásában ugyanolyan nehézségekbe ütközünk, mint a humán, társadalmi és kulturális tőketípusokkal kapcsolatban. Általánosságban elmondható, hogy az összes immateriális területi tőke csoportba tartozó tényező elméleti szempontból számtalan módon megközelíthető, azonban a gyakorlatban, empirikus elemzés céljából sokszor valóban „megfoghatatlan” megmérhetetlen. Talán ennek is köszönhető, hogy számos kutatásban a már bevált, régóta használt mutatószámokat és indikátorokat vizsgálják újra (Dombi et al., 2017).

Anyag és módszertan

A vizsgálataink során a Központi Statisztikai Hivatal két adatbázisának, a 2011-es népszámlálási és a legfrissebb, 2015-ös Területi Statisztikai Adatok Rendszer adataira hagyatkoztunk. Az előállított adatbázis paraméterezésénél azokat a mérőindikátorokat figyelmen kívül hagytuk, ahol a kódolás szempontjából ismeretlen adat aránya meghaladta a teljes települési arány 5%-át, amely már interpretálhatósági problémákat vethetne fel. Ezt az eljárást azért tartottuk fontosnak, hogy elkerüljük az értékhelyettesítési technikák alkalmazásának szükségességét.

A bevezetésben említett szakirodalmak alapján az immateriális tőkén belül négy alcsoportot alakítottunk ki: humán, társadalmi, kapcsolati és kulturális tőke alcsoportját. Az első körben kialakított indikátorlista 45 indikátort tartalmazott. A létrejött indikátorkataszter összetétele az előkészítő munkálatok menetében folyamatosan változott. Végül 26 indikátor (humán tőke 4db, társadalmi tőke 14db, a kapcsolati tőke 2db, a kulturális tőke 6db) maradt a kataszterben.

A kialakított adatbázis hat technikai változót (sorszám, településnév, KSH azonosító kód, HACS név, HACS kód, település területi jogosultsága) is tartalmazott. Később adatbázis még kiegészült az elemzés során azonosított látens dimenzióval, amelyen belül öt immateriális faktort hoztunk létre.

Az elemzésbe a LEADER programban teljes területtel jogosult 2961 települést vontunk csak be, míg a külterülettel jogosult településeket kizártuk a vizsgálatokból, mivel a külterületekre vonatkozóan nem álltak rendelkezésünkre a kutatásunkhoz szükséges adatok.

Az elemzéshez és az eredmények grafikus megjelenítéséhez Microsoft Excel és SPSS 22 for Windows programot használtunk.

A metrikus, arányskálán végzett méréseknél az adatokból előállítottunk számtani átlagot, szórást, minimum és maximum értékeket, gyakorisági megoszlásokat. A többváltozós statisztikai elemzési módszerek közül a struktúrafeltárás és az indikátorok csökkentése céljából faktorelemzést végeztünk, majd a hasonló LEADER Helyi Akciócsoportok csoportosítása végett klaszteranalízist alkalmaztunk.

A faktorelemzés során többféle extrakciós módszert is kipróbáltunk, végül a főkomponens elemzés (Principal Component – PCA) mellett döntöttünk, mivel még a kutatás elején kikötöttük, hogy a faktorszám beállítás nélküli rotálatlan, egységnyi sajátértékkel rendelkező faktorok által magyarázott heterogenitás haladja meg a 60%-ot és ez a PCA-módszernél teljesült csak.

1. táblázat: Az immateriális területi tőke indikátorai

	Változók	Évszám	Forrás
HUMÁN	Ezer felnőtt korúra jutó érettségi vizsgával rendelkezők száma (fő)	2011	Népszámlálás
	Ezer felnőtt korúra jutó szakmai vizsgával rendelkezők száma (fő) *	2011	Népszámlálás
	Ezer felnőtt korúra jutó főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezők száma (fő)	2011	Népszámlálás
	Tízezer 18 év alatti lakosra jutó óvodai, általános iskolai és középiskolai főállású pedagógusok száma (fő) *	2015	TeIR-TSTAR
TÁRSADALMI	Ezer felnőtt korúra jutó házi orvosok száma (fő) *	2015	TeIR-TSTAR
	Népsűrűség (fő/km ²) *	2015	TeIR-TSTAR
	Természetes népességváltozás (ezrelék)	2015	TeIR-TSTAR
	Az idős népesség eltartottsági rátája (%)	2015	TeIR-TSTAR
	Öregedési index (%)	2015	TeIR-TSTAR
	Az ezer házasságkötésre jutó válások száma (db) *	2015	TeIR-TSTAR
	Regisztrált belföldi vándorlási egyenleg (ezrelék)	2015	TeIR-TSTAR
	Egyszülős családok aránya (%) *	2011	Népszámlálás
	Vallási felekezethez tartozók aránya (%) *	2011	Népszámlálás
	Ezer lakosra jutó regisztrált nonprofit szervezetek száma - GFO11, GFO14 (db) *	2015	TeIR-TSTAR
	Ezer főre jutó regisztrált bűncselekmények száma (az elkövetés helye szerint) (db) *	2015	TeIR-TSTAR
	Tízezer lakosra jutó nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők száma (fő)	2015	TeIR-TSTAR
	Tízezer lakosra jutó szociális étkeztetésben részesülők száma (fő)	2015	TeIR-TSTAR
	Tízezer lakosra jutó családsegítő szolgáltatást igénybe vevők száma (fő)	2015	TeIR-TSTAR
KAPCSO-LATI	Ezer állandó lakosra jutó személygépkocsik és motorkerékpárok száma az üzemeltető lakhelye szerint (db)	2015	TeIR-TSTAR
	Ezer állandó lakosra jutó internet-előfizetések száma (db)	2015	TeIR-TSTAR
KULTURÁLIS	Ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjainak száma (fő)	2015	TeIR-TSTAR
	Ezer főre jutó kulturális rendezvényen résztvevők száma (fő)	2015	TeIR-TSTAR
	Ezer főre jutó múzeumi látogatók száma (fő)	2015	TeIR-TSTAR
	Ezer lakosra jutó, a települési könyvtárakba beiratkozott olvasók száma (fő) *	2015	TeIR-TSTAR
	Tízezer lakosra jutó rendszeres művelődési formákban résztvevők száma (fő)	2015	TeIR-TSTAR
	Tízezer lakosra jutó kulturális rendezvények száma (db) *	2015	TeIR-TSTAR

*: A kommunalitás alacsony értékei miatt kiszűrtük a faktorelemzésből.

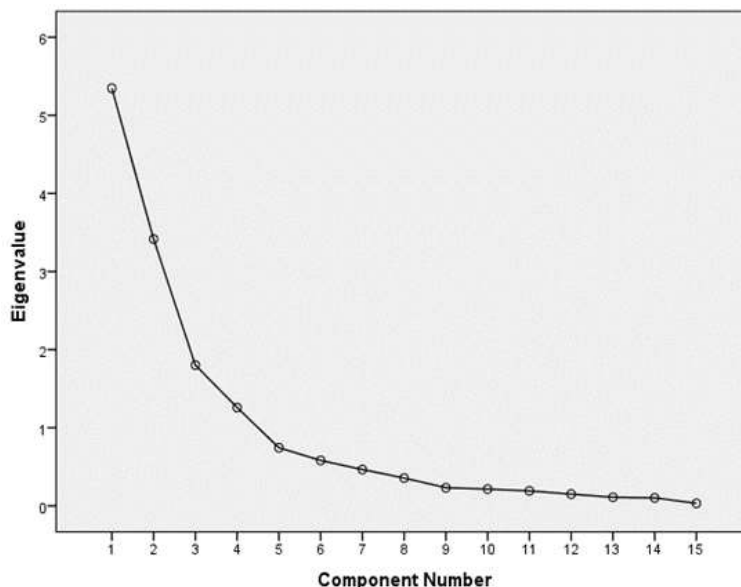
Forrás: saját szerkesztés, 2017

A faktorelemzéskor az adatok alkalmazhatóságát egyrészt az anti-image korrelációs mátrixban található MSA-értékek segítségével vizsgáltuk. Azokat az indikátorokat tartottuk meg az elemzés során, amelyek MSA értéke elérte a 0,5-öt. Emellett két további mérőszámot is alkalmaztunk annak érdekében, hogy megítélhessük, a változók mennyire alkalmasak a faktorelemzésre. Az egyik a Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kritérium volt, a másik pedig a Bartlett-próba. A KMO értékei esetében 0,7 felett megfelelőek a változók az elemzésre, míg

0,8 felett már nagyon jók (Sajtos-Mitev, 2007). A Bartlett-próba esetén pedig a változók akkor alkalmasak az elemzésre, ha a szignifikanciaszint kisebb, mint 0,05. A kommunalítások alapján ún. dropping (kiszűrési) műveleteket hajtottunk végre, így több lépésben kiszűrjük az elemzésre nem, illetve kevésbé alkalmas indikátorokat. Az elfogadhatósági határértéket 0,5-re állítottuk be a kommunalitás értékeknél. Így végül az 1. táblázatban felvázolt 26 indikátor közül 15-öt tartottunk meg, amelyeket a táblázatban félkövér betűtípussal jelöltünk.

A faktorszámok meghatározására szintén többféle módszert kipróbáltunk. Végül a varianciahányad-módszer (1. táblázat) és a Scree-teszt (1. ábra) eredményei alapján öt faktor kialakítása mellett döntöttünk.

1. ábra: Scree-teszt (Könyökszabály)

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

2. táblázat: A teljes magyarított variancia

Komponens	Kezdeti sajátérték			Extraktív négyzetösszeg			Rotált négyzetösszeg		
	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)
1	5,35	35,65	35,65	5,35	35,65	35,65	3,73	24,87	24,87
2	3,42	22,77	58,42	3,42	22,77	58,42	2,87	19,16	44,04
3	1,80	12,01	70,43	1,80	12,01	70,43	2,31	15,37	59,40
4	1,26	8,39	78,82	1,26	8,39	78,82	1,86	12,43	71,83
5	0,74	4,96	83,78	0,74	4,96	83,78	1,79	11,95	83,78
6	0,58	3,88	87,66						
7	0,46	3,10	90,76						
8	0,36	2,37	93,13						
9	0,23	1,54	94,67						
10	0,21	1,43	96,10						
11	0,19	1,27	97,38						
12	0,15	1,00	98,38						
13	0,11	0,73	99,11						
14	0,10	0,68	99,78						
15	0,03	0,21	100,00						

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

A 2. táblázatban látható, hogy az első faktornál a magyarázott variancia értéke közel 36%, a másodiknál 23%, a harmadiknál 12%, a negyediknél 8%, míg az ötödiknél 5%, vagyis a kiinduló változók teljes varianciájának közel 84%-át meg tudjuk magyarázni az öt faktor segítségével, tehát igen kedvező értéknek tekinthető.

A faktorrotálási módszerek közül szintén többet kipróbáltunk, végül a varimax módszert választottuk, mivel ez a forgatási módszer segítette leginkább a faktorok szétválasztását, ezáltal pedig az értelmezésüket.

Ahogy azt már korábban említettük, a kapott faktorok alapján klaszterelemzés segítségével csoportosítottuk a hasonló LEADER Helyi Akciócsoportokat. Az egyik HACS-ot (Kistelek Környéke Vidékfejlesztési Egyesületet) kiszűrtük az adatbázisból, mert kiugró értékekkel rendelkezett, így ki kellett zárunk az elemzésből, ezért 103 HACS-ot csoportosítottunk végül.

A klaszterelemzésnél sok múlik azon, hogy milyen klaszterezési eljárást választunk, illetve milyen távolságmétrikát alkalmazunk, mivel ezek döntően befolyásolják a kapott végeredményt (Molnár, 2015). Ezért a klaszterelemzés során is többféle eljárást (hierarchikus összevonó módszert és a K-közép módszert) próbáltunk ki. A hierarchikus klaszterelemzésnél standardizálás nélkül és standardizálással is megvizsgáltuk a faktorokat és utóbbi használata mellett döntöttünk. A standardizálás során minden egyes értéket standard értékévé (Z scores) transzformáltunk oly módon, hogy az átlagot kivontuk az egyes értékekből és a különbséget elosztottuk a szórással. A hierarchikus összevonó eljárásán belül kipróbáltuk a lánc-, a centroid- és a variancia (Ward) módszereket, végül a Ward-féle eljárás bizonyult a legjobbnak. A kapott dendrogram alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy három-hat csoport kialakítása lesz valószínűsíthető. Ezért a K-közép módszer során már ezeket a klaszterszámokat beállítva végeztük az elemzést. Végül azt állapítottuk meg, hogy négy HACS-csoport értelmezését tartjuk megfelelőnek.

Kutatási eredmények

A faktorelemzés eredményei

A modelltisztítási folyamat végére a KMO-érték 0,763, amely a bevezetésben említett határértékek alapján kedvezőnek tekinthető, vagyis a változóink alkalmasak a faktorelemzésre. Ezt a feltevést a Bartlett-teszt is megerősíti, hiszen el lehet vetni a Bartlett-próba nullhipotézisét, miszerint a vizsgált indikátorok között nincs korreláció. A szignifikanciaszint ugyanis kisebb 0,05-nél (0,00) (3. táblázat).

3. táblázat: A KMO és a Bartlett-teszt eredményei

Kaiser-Meyer-Olkin érték		,763
Khi-négyzet		1302,642
Bartlett-teszt	df	105
	szig.	,000

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

Az indikátorok 0,66 és 0,93 közötti kommunalitás értékzónában helyezkednek el, vagyis alkalmasak a faktorelemzésre (4. táblázat). A 0,80 alatti kommunalitás mező csupán három társadalmi tőke indikátort tartalmaz. Az összes többi indikátor ennél magasabb sávban pozicionálódik.

4. táblázat: A modellben maradt immateriális komponensek végső kommunalitásainak alakulása

Indikátorok	Kezdeti	Végső
Tízezer lakosra jutó családsegítő szolgáltatást igénybe vevők száma (fő)	1,000	,656
Tízezer lakosra jutó szociális étkeztetésben részesülők száma (fő)	1,000	,680
Regisztrált belföldi vándorlási egyenleg (%)	1,000	,758
Ezer állandó lakosra jutó internet-előfizetések száma (db)	1,000	,804
Ezer állandó lakosra jutó személygépkocsik és motorkerékpárok száma az üzemeltető lakhelye szerint (db)	1,000	,807
Ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjainak száma (fő)	1,000	,824
Tízezer lakosra jutó rendszeres művelődési formákban résztvevők száma (fő)	1,000	,835
Tízezer lakosra jutó nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők száma (fő)	1,000	,851
Természetes népességváltozás (%)	1,000	,867
Az idős népesség eltartottsági rátája (%)	1,000	,896
Ezer felnőtt korúra jutó főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezők száma (fő)	1,000	,901
Ezer felnőtt korúra jutó érettségi vizsgával rendelkezők száma (fő)	1,000	,909
Ezer főre jutó múzeumi látogatók száma (fő)	1,000	,922
Ezer főre jutó kulturális rendezvényen résztvevők száma (fő)	1,000	,928
Öregedési index (%)	1,000	,930

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

Az első faktor mind a négy komponense társadalmi tőke indikátor. Ez faktor a következő indikátorokat tartalmazza: az öregedési indexet, az idős népesség eltartottsági rátáját, a természetes népességváltozást és a tízezer lakosra jutó nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők számát. A négyből három faktorsúly pozitív, egy irányba mutat, míg a természetes népességváltozás faktorsúly negatív. A tartalma és a jelentése alapján az első faktornak „népességváltozás, öregedési hatások” nevet adtunk (5. táblázat). A fentiek alapján az immateriális tőke komponensei között fajsúlyos elemet alkotnak a népességszerkezeti komponensek.

A második faktor szintén négy komponenst tartalmaz, amelyek közül három társadalmi tőke, egy pedig kapcsolati tőke indikátor. A társadalmi tőke indikátorok közül a regisztrált belföldi vándorlási egyenleget, a tízezer lakosra jutó szociális étkeztetésben részesülők számát és a családsegítő szolgáltatást igénybe vevők számát, míg a kapcsolati tőke indikátorok közül az ezer állandó lakosra jutó személygépkocsik és motorkerékpárok száma az üzemeltető lakhelye szerint tömöríti a második faktor. A tízezer lakosra jutó a szociális étkezést, illetve a családsegítő szolgáltatást igénybevevők száma esetében a faktorsúlyok negatívak, míg a két másik indikátornál pozitívak. A tartalma és a jelentése alapján a második faktort „szociális helyzet, vándorlás” névvel láttuk el (5. táblázat).

A harmadik faktor két humán és egy kapcsolati tőke indikátorból áll. A két humán indikátor: ezer felnőtt korúra jutó érettségi vizsgával rendelkezők, illetve főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezők száma, míg a kapcsolati tőke indikátor az ezer állandó lakosra jutó internet-előfizetések száma. Mindhárom faktorsúly pozitív, egy irányba mutat. A két humántőke elem megelőzi a kapcsolati tőkét. A tartalma és a hordozott információi alapján a harmadik faktort „képzettség és internet összeköttetés” névvel illettük (5. táblázat). Ez azt

bizonyítja, hogy az információ és a felhalmozott tudástőke hangsúlyos eleme az immateriális tőkének.

5. táblázat: Immateriális tőke faktorok

Faktor-csoportok		Faktorkomponensek				
		1	2	3	4	5
népességváltozás, öregedési hatások	Öregedési index (%)	,929	,167	,101	,085	,145
	Az idős népesség eltartottsági rátája (%)	,925	,079	,129	,098	,089
	Természetes népességváltozás (‰)	-,918	-,077	,085	-,027	-,099
	Tízezer lakosra jutó nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők száma (fő)	,880	-,171	-,036	,065	,203
szociális helyzet, vándorlás	Regisztrált belföldi vándorlási egyenleg (‰)	,002	,790	,366	,012	-,008
	Tízezer lakosra jutó szociális étkeztetésben részesülők száma (fő)	,184	-,784	-,170	-,031	,044
	Ezer állandó lakosra jutó személygépkocsik és motorkerékpárok száma az üzemeltető lakhelye szerint (db)	,230	,747	,348	,069	,265
	Tízezer lakosra jutó családsegítő szolgáltatást igénybe vevők száma (fő)	-,236	-,699	-,214	-,057	-,252
képzettség és internet összeköttetés	Ezer felnőtt korúra jutó érettségi vizsgával rendelkezők száma (fő)	,042	,352	,885	-,011	,009
	Ezer felnőtt korúra jutó főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezők száma (fő)	-,118	,373	,861	,043	,072
	Ezer állandó lakosra jutó internet-előfizetések száma (db)	,373	,463	,629	-,054	,226
kulturális tőke I.	Ezer főre jutó kulturális rendezvényen résztvevők száma (fő)	,112	,019	-,011	,955	,039
	Ezer főre jutó múzeumi látogatók száma (fő)	,075	,072	,018	,954	-,020
kulturális tőke II.	Tízezer lakosra jutó rendszeres művelődési formákban résztvevők száma (fő)	,140	,047	,006	-,035	,901
	Ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjainak száma (fő)	,243	,188	,138	,061	,841

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

A negyedik és az ötödik faktorok tisztán kulturális tőkédimenziók komponenseit tömörítik. Kijelenthetjük tehát, hogy a kulturális komponensek is alapvető szerepet töltenek be az immateriális tőkében. A negyedik faktor az ezer főre jutó kulturális rendezvényen résztvevők száma és az ezer főre jutó múzeumi látogatók száma, míg az ötödik faktor a tízezer lakosra jutó rendszeres művelődési formákban részt vevők száma, valamint az ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjainak száma indikátorokat foglalja magában. Valamennyi faktorsúly pozitív állású, egy irányba mutat.

A klaszterelemzés eredményei

Jelen fejezetben terjedelmi okok miatt már csak a K-közép klaszterelemzés eredményeit mutatjuk be. 103 LEADER Helyi Akciócsoport nagyjából egyenlő arányban oszlik meg a klaszterek között (6. táblázat):

6. táblázat: Esetszám az egyes klaszterekben

Klaszter	I.	29db
	II.	23db
	III.	22db
	IV.	29db
Érvényes adat		103db
Hiányzó adat		0db

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

7. táblázat: Az első klaszterbe tömörülő Helyi Akciócsoportok

Sorszám	A Helyi Akciócsoport neve	Klaszter	Távolság
1	36 Jó Palóc Közhasznú Egyesület	1	,653
5	Alsó-Tisza Vidék Fejlesztéséért Egyesület	1	1,586
9	Balatongyöngye Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,100
20	Dél-Mátra Közhasznú Egyesület	1	,992
29	Észak Hevesi 33 Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	1	1,797
31	Észak-Kaposi Partnerek Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,346
32	Felső-Bácska Vidékfejlesztési Egyesület	1	,968
42	Hévíz-Balaton-Zalai Dombhátak Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,979
43	Homokháti Önkormányzatok Kistérségi Területfejlesztési Egyesülete	1	1,283
47	Innovatív Dél-Zala Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,601
49	Jászsági Kistérségi Helyi Közösség Egyesülete	1	1,026
50	Jövő Építők Turisztikai Desztinációs Menedzsment Közhasznú Egyesület	1	1,495
51	Kertészek Földje Akciócsoport Egyesület	1	2,040
52	Kiskunok Vidékéért Egyesület	1	1,584
53	Koppányvölgyi Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	1	1,701
54	Körösök Völgye Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	1	1,654
55	Körös-Sárréti Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,495
58	Lenti Polgári Egyesület	1	1,661
63	Nagykunságért Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,535
68	Órség Határok Nélkül Egyesület	1	1,337
71	Rábaköz Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,168
74	Sághegy Leader Egyesület	1	1,059
78	Szabadszállási Gazdakör	1	1,251
83	Tamási és Térsége LEADER Egyesület	1	,965
84	Tisza és Maros Vidéke Jövőjéért Egyesület	1	1,621
88	Tiszazugi Leader Egyesület	1	,916
91	ÜDE-KUNSÁG Vidékfejlesztési Egyesület	1	1,205
97	Zagyvaság Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	1	1,000
99	Zala Zöld Szíve Vidékfejlesztési Egyesület	1	,952

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

Az első klaszter a 7. táblázatban felsorolt 29 Helyi Akciócsoportot foglalja magában. Az ebben a klaszterben található HACs-okban átlag feletti az első faktor (népességváltozás, öregedési hatások) értékei. Ezekre a kistérségekre az átlagnál magasabb öregedési index és eltartottsági ráta értékek, nagyobb mértékű természetes fogyás jellemző és magasabb a nyugdíjban részesülők aránya, mint a többi klaszterben.

A második (szociális helyzet, vándorlás), harmadik (képzettség és internet összeköttetés) és negyedik (kulturális tőke I.) faktorok esetében átlagosnak tekinthetők az itt található HACs-ok értékei. Ezzel szemben az ötödik faktort tekintve átlag alatti értékekkel rendelkeznek, mivel az átlagnál kisebb a tízezer lakosra jutó rendszeres művelődési formákban résztvevők száma és az ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjainak száma ezekben a LEADER-kistérségekben.

8. táblázat: A második klaszterbe tömörülő Helyi Akciócsoportok

Sorszám	A Helyi Akciócsoport neve	Klaszter	Távolság
3	Abaúj Leader Egyesület	2	1,996
8	Baktalórántháza Város Önkéntes Köztisztviselői Tűzoltósága	2	1,016
10	Bihar-Sárrét Vidékfejlesztési Egyesület	2	,891
11	Borsod-Torna-Gömör Egyesület	2	,968
14	Bükk-Térségi LEADER Egyesület	2	1,962
21	Dél-Nyírség Erdőspuszták LEADER Egyesület	2	,983
22	Dél-Zempléni Vidékfejlesztési Szövetség	2	,997
30	Észak-Borsodi LEADER Unió Helyi Közösség Egyesület	2	1,039
34	Felső-Szabolcsi Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	2	2,024
35	Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület	2	,485
40	Hajdúk Vidékfejlesztési Egyesülete	2	,905
45	Hortobágyi LEADER Közhasznú Egyesület	2	1,239
46	Ibrány és Térsége Természetvédelmi Egyesület	2	1,270
64	NAPKÖR Társadalmi Innovációs Egyesület	2	4,034
65	Nyírség és a Szatmári Síkság Fejlesztéséért Egyesület	2	1,656
66	Nyírség és Rétköz Határán Vidékfejlesztési Egyesület	2	1,835
67	Nyírség Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	2	1,379
79	Szatmár Leader Közhasznú Egyesület	2	,734
80	Szatmár-Beregi Települések és Közösségek Szövetsége	2	1,709
85	Tisza-menti LEADER Közhasznú Egyesület	2	1,010
86	Tisza-Tarna-Rima Mente Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület	2	1,518
87	Tiszatér Leader Egyesület	2	,618
101	Zempléni Tájak Vidékfejlesztési Egyesület	2	1,714

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

A második klaszterbe tartozó 23 Helyi Akciócsoport az első, a második és az ötödik faktor tekintetében átlag alattinak mondható. A „népességváltozás, öregedési hatások” faktorkomponenseiről megállapítottuk, hogy kedvezőbb értékeket mutatnak, hiszen ezek a térségekben az országos átlagnál alacsonyabb az öregedési index és eltartottsági ráta értékek, kisebb mértékű természetes fogyás tapasztalható (sőt néhány HACs-ban természetes szaporodás figyelhető meg) és alacsonyabb a nyugdíjban részesülők aránya, mint a többi klaszterben.

A „szociális helyzet, vándorlás” faktor esetében viszont kiderült, hogy a lakosok nagyobb arányban veszik igénybe a szociális étkezési és a családsegítő szolgáltatásokat, mint a többi klaszterbe tartozó HACs-okban és vándorlási egyenleg is kedvezőtlenebb, mivel elvándorlás jellemző ezekre a térségekre. Emellett az ezer állandó lakosra jutó személygépkocsik és motorkerékpárok száma is alacsonyabb, mint a többi LEADER partnerségben.

Az ötödik faktor, akárcsak az előző klaszter esetében, kedvezőtlenül alakul ezekben a HACS-okban, mivel átlag alatti a tízezer lakosra jutó rendszeres művelődési formákban résztvevők száma és az ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjainak száma is. A harmadik (képzettség és internet összeköttetés) és negyedik (kulturális tőke I.) faktorok átlaga nagyjából megegyezik az országos átlagértékekkel.

9. táblázat: A harmadik klaszterbe tömörülő Helyi Akciócsoportok

Sorszám	A Helyi Akciócsoport neve	Klaszter	Távolság
15	Csele-Borza Völgye Egyesület	3	1,837
16	Cserhátalja Vidékfejlesztési Egyesület	3	1,540
17	Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete	3	1,263
23	Duna Összeköt Egyesület	3	1,055
27	Egy Jobb Életért Egyesület	3	2,622
37	Gerence-Marcál-Rába és Somló Környéke Vidékfejlesztési Egyesület	3	1,183
39	Göcsej-Hegyhát Leader Egyesület	3	1,627
48	Ipoly-menti Palócok Térségfejlesztő Egyesülete	3	,999
56	Közép-Tisza-Zagyva Vidékfejlesztési Egyesület	3	1,004
57	Közép-Zala Gyöngyszemei Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	3	,428
60	Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület	3	1,262
73	Rinya-Dráva Szövetség Egyesület	3	1,919
75	Sárköz-Dunavölgye-Siómente Egyesület	3	,559
77	Somló-Marcalmenté-Bakonyalja Leader Akciócsoport Közhasznú Egyesület	3	,788
82	Szinergia Egyesület	3	1,476
89	Tolnai Hármas Összefogás Vidékfejlesztési Szövetség	3	1,606
90	UTIRO Leader Egyesület	3	1,732
92	Vasi Hegyhát-Rábamente Közhasznú Turisztikai Egyesület	3	1,196
95	Vidékünk a Jövőnk Szövetség	3	1,419
98	Zala Termál völgye Egyesület	3	1,214
100	Zalai Dombháttól a Vulkánok Völgyéig Egyesület	3	1,627
102	Zengő-Duna Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	3	2,314

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

A harmadik klaszter 22 települést takar (9. táblázat). Az első (népességváltozás, öregedési hatások), második (szociális helyzet, vándorlás) és negyedik (kulturális tőke I) faktorokat vizsgálva megállapítottuk, hogy a nemzeti átlag körüli értékekkel rendelkeznek a harmadik klaszterbe sorolt HACS-ok. A képzettség és internet összeköttetés faktor komponensei esetében viszont elmaradnak az átlagtól e térségek. Az ezer felnőtt korúra jutó érettségi vizsgával és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya egyaránt alacsonyabb és az internet-előfizetéssel rendelkezők aránya is kisebb, mint a többi klaszterbe tartozó HACS esetében. Viszont magas kulturális tőkével rendelkeznek a klasztertagok. Különösen igaz ez a tízezer lakosra jutó rendszeres művelődési formákban résztvevők és az ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjai indikátorok esetében, amelyek értékei messze meghaladják a többi klaszterben tapasztaltakat.

A negyedik klaszter, amely 29 LEADER-kistérséget foglal magában (ld. 10. táblázat), átlagos nagyságú kulturális tőkével rendelkezik. Az első faktor komponensei viszont átlag alatti értékeket mutatnak ezekben a HACS-okban, vagyis demográfiai szempontból kedvező helyzetben vannak. Kevésbé jellemző rájuk az elöregedés, hiszen alacsonyabbak az öregedési index értékek, az idősebb népesség eltartottsági rátái és a nyugdíjban részesülők aránya és

kiseb mértékű természetes népességfogyás figyelhető meg, mint az első vagy a harmadik klaszterben.

10. táblázat: A negyedik klaszterbe tömörülő Helyi Akciócsoportok

Sorszám	A Helyi Akciócsoport neve	Klaszter	Távolság
2	A BAKONYÉRT Vidékfejlesztési Akciócsoport Egyesület	4	1,131
4	Alpokalja-Fertő Táj Leader Egyesület	4	1,921
6	Bakony és Balaton Keleti Kapuja Egyesület	4	1,928
7	Bakonyalja-Kisalföld kapuja Vidékfejlesztési Egyesület	4	,759
12	Börzsöny Térsége Egyesület	4	1,339
13	Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület	4	3,880
18	Dél-Borsodi LEADER Egyesület	4	1,668
19	Déli Napfény LEADER Egyesület	4	,870
24	Dunamellék Leader Egyesület	4	1,493
25	Duna-Pilis-Gercse Vidékfejlesztési Egyesület	4	1,239
26	Eger Vidék Kincsei Egyesület	4	1,609
28	Éltető Balaton-felvidékért Egyesület	4	1,798
33	Felső-Homokhátság Vidékfejlesztési Egyesület	4	,519
36	Galga-mente és Térsége Leader Egyesület	4	1,158
38	GERJE-SZTÓK Helyi Vidékfejlesztési Közösség Egyesület	4	2,136
41	HAJT-A Csapat Egyesület	4	1,699
44	Homokhátság Fejlődéséért Vidékfejlesztési Egyesület	4	1,477
59	Mecsekvidék Helyi Közösség Egyesület	4	2,209
61	MEZŐFÖLD Helyi Közösség Egyesület	4	1,576
62	Mezőföldi Híd Térségfejlesztő Egyesület	4	,887
69	Pannon Térségfejlesztő Egyesület	4	,820
70	Pannónia Kincse LEADER Egyesület	4	,996
72	Rákóczi LEADER Egyesület	4	1,769
76	Sárvíz Helyi Közösség Egyesület	4	1,185
81	Szigetköz-Mosoni-sík LEADER Egyesület	4	1,403
93	Velencei-tó Térségfejlesztő Egyesület	4	2,521
94	Vértesszent-Gerecse Vidékfejlesztési Közösség	4	1,140
96	Völgy Vidék Vidékfejlesztési Közösség Közhasznú Egyesület	4	1,259
103	Zselici Lámpások Vidékfejlesztési Egyesület	4	1,131

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

A második faktor (szociális helyzet, vándorlás) komponenseit illetően azt találtuk, hogy átlag feletti értékekkel rendelkeznek a klaszter-tagok. A többi klaszternél lényegesen alacsonyabb a szociális étkeztetésben részesülők és a családsegítő szolgáltatást igénybe vevők aránya, magasabb a lakosokra jutó személygépkocsik és motorkerékpárok száma és a vándorlási egyenlegek is sokkal kedvezőbbek, jellemzően pozitívak, vagyis több ember vándorol be az itt található HACS-okba, mint amennyi elvándorol.

A harmadik faktor (képzettség és internet összeköttetés) komponensei szintén kedvezően alakulnak, tehát magas humán tőkével és kapcsolati tőkével rendelkezik a térség. A többi HACS-hoz képest lényegesen magasabb az érettségi vizsgával, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya és magasabb a lakosokra jutó internet-előfizetések száma is.

Összegzés

Jelen tanulmány célja a területi tőke fogalmának értelmezése, valamint önálló kutatások végzése a hazai LEADER Helyi Akciócsoportok immateriális tőke jellemzőinek feltárása végett.

A tanulmány első részében a területi tőke fogalmát és elméleti kérdéseit taglaltuk hazai és nemzetközi szakirodalmak alapján. A területi tőkének főként az immateriális összetevőire fókuszáltunk. Ezen belül részletesen foglalkoztunk a társadalmi tőke, a humán tőke, a kapcsolati tőke és a kulturális tőke fogalmával, valamint mérési lehetőségeivel.

Ezután a kutatás módszertanának ismertetésére került sor. Elsősorban a KSH adatbázisaira támaszkodtunk a kutatás során. Az eredetileg 45 alapmutató közül többet ki kellett szűrni még az elemzésből, végül 26 mérőkomponens elfogadása mellett döntöttünk (humán tőke 4db, társadalmi tőke 14db, a kapcsolati tőke 2db, a kulturális tőke 6db).

A mérőkomponensek redukálása céljából faktorelemzést végeztünk. Ennek eredményeként öt immateriális faktor jött létre, amelyeket az alkotóindikátorok tartalma alapján a következőképpen neveztünk el: 1) népességváltozás, öregedési hatások; 2) szociális helyzet, vándorlás; 3) képzettség és internet összeköttetés; 4) kulturális tőke I.; 5) kulturális tőke II. faktoroknak.

Ezután klaszterelemzést végeztünk a LEADER Helyi Akciócsoportok faktorok szerinti csoportosítása céljából. K-közép módszerrel négy klaszterbe soroltuk a 103 vizsgált LEADER-kistérséget (a 104. HACs-ot, a Kistelek Környéke Vidékfejlesztési Egyesületet ugyanis ki kellett zárni a vizsgálatból a kiugró értékei miatt).

Az elemzésünk rávilágított arra, hogy nincs olyan klaszter, amelyben valamennyi tőke mérőkomponensei kedvezően vagy kedvezőtlenül alakultak volna. Az immateriális klaszterszerkezet leíró tulajdonságait összegezve megállapítottuk, hogy a legerősebb pozíciójú Helyi Akciócsoportok a negyedik klaszterben helyezkednek el. Itt a társadalmi, a kapcsolati és a humán tőke szempontjából egyaránt kedvező értékeket kaptunk a mérőkomponensek esetében, viszont a kulturális tőke átlagos nagyságú.

A humán tőke és a kapcsolati tőke indikátorai csupán egy klaszterben, a negyedikben alakulnak kedvezően. A kulturális tőke komponensei szintén csak egy klaszterben, a harmadikban rendelkeznek átlag feletti értékekkel.

Mivel dinamikus gazdasági és társadalmi környezetben élünk és az elemzések során kapott eredmények csak a vizsgált időpontra vonatkozóan érvényesek, ezért fontosnak tartjuk, hogy a kutatást néhány év múlva megismételjük. Egy azonos módszertanon alapuló, összehasonlító kutatás rávilágítana arra, hogyan változik a LEADER és egyéb vidékfejlesztési programoknak köszönhetően a Helyi Akciócsoportok területi tőkéje.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Irodalomjegyzék

1. Áldorfai Gy. (2016): Térbeli teljesítményértékelés a Közép-Magyarországi régióban *Studia Mundi - Economica* 2016/3 2 pp. 3-15. ISSN: 2415-9395 Doi: 10.18531/Studia.Mundi.2016.03.02.03-15
2. Bourdieu P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke In: Angelusz R. (szerk): A társadalmi rétegződés komponensei, válogatott tanulmányok, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2004 ISBN 012-900-4550-09-7.
3. Burt R. (1992): *Structural Holes: The Social Structure of Competition*, Cambridge: Harvard University Press ISBN 978-067-4843-71-4

4. Camagni R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In: Capello R. et al. (eds.): Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European competitiveness and global strategies. Springer, Berlin-Heidelberg, pp 33-46. ISBN 978-3-540-74737-6 DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-540-74737-6_3
5. Coleman J.S. (1990): Foundations of social theory, Cambridge: Harvard University Press. ISBN 978-067-4312-26-5 DOI: <https://doi.org/10.1093/sf/69.2.625>
6. Dombi et al (2017): A területi tőke és magyarországi dimenziói, A Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány, Tradeorg Nyomdaipari- és Kereskedelmi Kft. Balatonfüzfő, 424p ISBN 978-963-12-8048-7
7. Farkas Z. (2013): A társadalmi tőke fogalma és típusai, Szellem és Tudomány 4./2. pp 106-133 ISSN 2062-2046
8. Jóna Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései, Tér és Társadalom, 27/1, pp. 30-50. ISSN: 2062-9923 DOI: 10.17649/TET.30.1.2699
9. Káposzta, J. – Tóth, T. (2013): Regionális és vidékfejlesztési ismeretek. Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományok Centruma, Debrecen, 166p. ISBN 978-615-5183-48-5.
10. Kis K. (2006): A társadalmi tőke, mint a társadalmi és gazdasági folyamatokat befolyásoló erőforrás. Agrártudományi Közlemények, 2006/20. különszám, pp. 69-73. ISSN: 1587-1282
11. LEADER European Observatory (1999): Territorial competitiveness. Creating a territorial development strategy in light of the LEADER experience. Brussels.
12. Lin N. (2001): Social Capital, A theory of social structure and action, Cambridge University Press, New York ISBN 978-052-1521-67-3 DOI: <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0061>
13. McCann P. (2001): Modern Urban and Regional Economics (second edition), Oxford University Press, 271p. 978-019-9582-00-6
14. Molnár T. (2015): Empirikus területi kutatások és módszerek. Akadémia Kiadó, Budapest, 207p. ISBN 978-963-05-9598-1.
15. OECD (2001): Territorial Outlook, Territorial Economy, OECD Publications Service, Paris <http://dx.doi.org/10.1787/9789264189911-en>
16. OECD (1998): Education at a Glance, OECD Indicators. Center for Educational Research and Innovation, Paris.
17. OECD (1996): The Knowledge-based Economy, OECD Publications Service, Paris.
18. Oláh I. (2017): 1000 fő alatti települések vizsgálata Magyarországon. Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, 167p.
19. Putnam RD. (1995) Bowling alone: America's declining social capital, Journal of Democracy 6, pp 65-78 ISSN: 1045-5736 DOI: 10.1353/jod.1995.0002
20. Rechnitzer J. (2016): A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. ISBN 978-615-5376-84-9
21. Sajtos L. – Mitev A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest, 402p. ISBN 978-963-965-9087.
22. Sik E.(2006): Tőke-e a kapcsolati tőke, s ha igen, mennyiben nem?, Szociológia Szemle 2006/2, pp 72-95. ISSN: 1216-2051
23. Tóth B. (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései, Tér és Társadalom 24/1, pp 65-81. ISSN: 2062-9923
24. Tóth B. (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében, Területi Statisztika, 2011/5, pp 531-543. ISSN: 2064-8251

25. Tóth T. – Káposzta J. (2013): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben. Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományok Centruma, Debrecen, 156p. ISBN 978-615-5183-49-2.
26. T. Kiss J. (2012): A humán tőke statisztikai mérhetősége, Statisztikai Szemle 90./1. pp 64.-88. ISSN: 0039-0690
27. Virág Á. (2017): A turisztikai együttműködések hatékonysága a vidéki térségekben. In: Ritter, K. (szerk.) (2017): Vidékgazdasági tanulmányok. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő, 120p. ISBN 978-963-269-604-1
28. Woolcock M. (1998): Social capital and economic development: Towards a theoretical synthesis and policy framework, *Theory and Society* 27: pp 151-208 ISSN: 0304-2421 DOI <https://doi.org/10.1023/A:1006884930135>
29. World Bank (2006): Where is the wealth of nations? Measuring Capital for the 21th Century, World Bank, Washington, ISBN-13: 978-0-8213-6354-6 DOI: 10.1596/978-0-8213-6354-6

**A SMART KEZDEMÉNYEZÉSEK ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK VIZSGÁLATA
MAGYARORSZÁGON****ANALYSIS OF THE APPLICABILITY OF SMART INITIATIVES IN HUNGARY****Némediné Kollár Kitti PhD¹, Káposzta József CSc², Péli László PhD³**¹adjunktus, ^{2,3}egyetemi docens,^{1,2,3}Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési IntézetE-mail: ¹kollar.kitti@gtk.szie.hu, ²kaposzta.jozsef@gtk.szie.hu, ³pe.li.laszlo@gtk.szie.hu**Összefoglalás**

Az évről évre megjelenő hazai és nemzetközi szakirodalmak, illetve a számos SMART témakörben készülő publikáció is igazolja azt a tényt, hogy napjainkban a területfejlesztés egyre nagyobb figyelmet fordít az innováció feltételeinek és hatásainak vizsgálatára. Az elmúlt két évtizedben az Európai Unió is újraértékelte az innovációs politikáját, amelynek hatására új eszközök és módszerek jelentek meg a SMART tényezőkhöz kapcsolódóan. Továbbá fontos kiemelnünk, hogy napjaink területi folyamatai egyre inkább azt mutatják, hogy a városias (urbánus) jellegű területek szerepe felértékelődik, hiszen a városi jellegű területek a gazdasági növekedés motorjai (Káposzta et al., 2016). Ha a Föld egészét tekintjük, akkor elmondható, hogy a városlakók aránya 2017-ben meghaladja a Föld jelenlegi népességének felét, amely arány (előzetes becslések alapján) a jövőt tekintve feltehetően emelkedni fog. Az Európai Unió SMART City koncepciója a városok versenyképességét az ott élhető élet minőségét és az ebben szerepet játszó társadalmi-, gazdasági-, és környezeti infrastruktúra javítását célozza meg elsődlegesen, kiegészülve az elérhető szolgáltatások mennyiségével és minőségével. Jelen tanulmány célja, hogy áttekintést adjon a hazai SMART kezdeményezések jelenlegi helyzetéről.

Abstract

Annually the domestic and international literature published a series of SMART themes illustrate the fact that today's spatial and rural development is increasingly focusing on examining the conditions and impacts of innovation. Over the past two decades, the European Union has re-evaluated its innovation policy, with new tools and methods emerging in relation to the SMART factors. In terms of the Earth as a whole, the proportion of urban inhabitants exceeds half of the current population of the Earth, which proportion is likely to rise (based on preliminary estimates) in the future. The spatial processes of the European Union and Hungary both show that the role of urban (urban) areas is appreciated, as urban areas provide the engine of economic growth (Káposzta et al., 2016). The SMART City concept of the European Union aims at improving the quality of life and the social, economic and environmental infrastructure in this area, complemented by the quantity and quality of services available. The primary task of the European Union SMART Village concept is to increase the country's population retention power. The purpose of this paper is to provide an overview of the current state of the SMART initiatives in Hungary.

Kulcsszavak: SMART City kezdeményezések, SMART Village, élhetőbb város, IKT**JEL kód:** R10, R11**LCC kód:** H1-99

Bevezetés

A területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek teljes mértékben egyet értenek azzal a ténnyel, hogy a jövő legfőbb gazdasági tényezői a városok. Az urbanizációra és a környezeti változásokra reagálni kell és lehetőségeinket kihasználva lépést tartani a fejlődéssel, mely folyamatban egyre nagyobb részt vállalnak a piaci szereplők és maguk a városlakók is (Kassai-Molnár, 2016). 1990-es évek közepén jelent meg először az okos város fogalma elsősorban a fenntartható növekedéshez, másrészt a városirányítás megreformálásához kapcsolódóan. Megjelentek az infó-kommunikációs technológiák, amelyek eleinte a vállalkozásoknak kínáltak alapvető szolgáltatásokat, majd a későbbiekben már megjelentek a közművek és a közlekedés is. Négy főszereplőt különböztetünk meg az **innovációs környezetben**: a kormányzati szférát, az üzleti szférát, az oktatási közösséget illetve a civil szférát (Tóth-Káposzta, 2014).

Az innovációs környezet és az innovációs rendszer azoknak a tudás előállító, terjesztő és felhasználó intézményeknek a köre, amelyek külön-külön és együttesen hozzájárulnak az új technológiák fejlesztéséhez és elterjedéséhez. Az egyes intézmények képességei és a köztük lévő kapcsolatrendszer határozzák meg egy nemzet, egy régió, egy terület vállalatának innovatív gazdasági teljesítményét. Ezek az intézmények adják annak a keretét, amelyen belül a kormányzatok kialakítják és megvalósítják az innovációs folyamat előmozdítása érdekében folytatott politikájukat. A kölcsönös kapcsolatban működő intézmények rendszere elősegíti az új technológiát meghatározó új tudás, új képességek és új termékek előállítását, megőrzését és átadását (Vas-Bajmóczy, 2012).

A **jövő városai** megjelenésükben valószínűleg nem fognak jelentősen eltérni a jelenlegi állapotuktól, azonban a SMART City koncepciók értelmében eltérő lesz a bennük működő rendszerek és szolgáltatások minősége és ezeken keresztül közvetett hatásként a várost használó emberek életminősége is (Lados, 2011; Káposzta et al., 2016). 2017-ben elmondható, hogy ezen folyamatok elején tartunk, hiszen az Európai Uniónak jelenleg is kialakulóban van a SMART City és az ezzel párhuzamos SMART Village koncepciók átfogó szabályozása. Azonban fontos kiemelni, hogy kardinális figyelmet kapnak a támogatás és pályázat szempontjából az alábbi kormányzati célok mint az **energihatékonyság**, az **erőforrásgazdálkodás**, illetve a **gazdasági versenyképesség**. Az okos város projektek önkormányzat irányításával és felügyeletével, városi kezdeményezéseken és jellemzően állami vagy Európai Unió forrásokból valósulnak meg. Mind a világ, mind pedig a hazai térgazdasági folyamatokat vizsgálva megállapítható, hogy a fejlett világban gyökeres szemléletváltás történt a városfejlesztési politikák kialakítása terén (McLaren et al., 2015). Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az Európai Unió szinte összes tagállama napirendre vette a SMART City projektek elindítását, városaik átalakítását úgy, hogy azok képesek legyenek hatékonyan integrálni és alkalmazni a legújabb technológiákat, miközben megfelelnek a kor elvárásainak is. Fontos prioritásként szerepel, hogy a városban élő polgárokat bevonják a döntéshozatali folyamatba, a szolgáltatásokat összekötik egymással és az így keletkező adatvagyonot újra felhasználhatóvá teszik (www.hvg.hu). Az Európai Unió térségében is egyre több példát láthatunk arra, hogy egy város következetesen és részletesen kidolgozott SMART City, esetleg SMART Village koncepcióval rendelkezik. Véleményünk szerint az ezen irányú pályázati források számának és mértékének prognosztizált növekedése a tagországokat pozitív irányba ösztönzi majd a SMART koncepciók terén a jövőt tekintve.

Anyag és módszer

A tanulmányban dokumentumelemzés és szakirodalmi feldolgozás módszerét alkalmazzuk, amely segítségével összeállítjuk az okos városokhoz, az okos falvakhoz kapcsolódó és azok

jelenlegi koncepcióját megalapozó külföldi és hazai szakirodalmakat, beleértve a hazai jogszabályi háttér ismertetését, az infokommunikációs technológiákat alkalmazó városfejlesztési folyamatot, illetve az okos város fejlesztési modell főbb összefüggéseit. A tanulmány alapját egy 2017 szeptemberében indított kutatás adja, melyet a Szent István Egyetem gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök (BSc) hallgatóinak bevonásával valósítottunk meg. További célunk a jövőben a hazai „zászlóshajó” SMART kezdeményezések vizsgálata, melyhez jelen tanulmány alapul szolgál.

SMART Village, City

Az infokommunikációs forradalom városokra gyakorolt hatása

A XXI. században az infokommunikációs technológiára alapuló megoldások hozzáférhetősége világszerte exponenciálisan nő, beleértve a telekommunikációt, az **információs technológiát** (IT) és az elektronikus szolgáltatásokat (e-szolgáltatások). Ezek az eszközök, a kezdeti, vonalas majd mobiltelefon-hálózaton működő szolgáltatásoktól a későbbi, internetes multimédia-alkalmazásokig, óriási társadalmi és gazdasági hatással jártak. Az IKT hálózatok fejlődése és terjedése új gazdasági és társadalmi lehetőségeket teremt. Azáltal, hogy olyan platformot képez, amelyhez csatlakozva vállalkozások, kormányzati szereplők és állampolgárok kommunikálhatnak, bekapcsolódhatnak különböző üzleti és társadalmi folyamatokba, folyamatosan át is formálja az üzleti és társadalmi kapcsolatteremtés, kapcsolattartás módját. Továbbá elmondható, hogy összeköt elkülönülő piacokat, egyéneket, globális kommunikációs lehetőségeket teremt, ezáltal teremtve új, emelve a jövedelmeket, ösztönözve a kereskedelmi kapcsolatokat és csökkentve a távolsági és időbeli korlátok leküzdésének költségeit (Lados, 2011; Biocon Tanácsadó Bt., 2016).

1. ábra: Infokommunikációs technológiák a városfejlesztésben

Forrás: Biocon Tanácsadó Bt. alapján saját szerkesztés, 2017.

Az IKT szektor fejlődése nyomán a XXI. században globális urbanizációs folyamatok zajlanak majd le és a városok az adott ország vagy régió egyre fontosabb szereplőivé válnak. A folyamatban lévő **infokommunikációs forradalom** olyan mértékben alakítja majd át a városokat, változtatja meg társadalmi és gazdasági berendezkedésüket és rendezi át

erősrendjüket, mint tette azt az ipari forradalom az akkori mezőgazdasági jellegű városokkal világszerte. A jövő gazdaságilag sikeres és vonzó életkörülményeket biztosító városai éppen azok, akik a jelenben minél nagyobb teret engednek az új információs és telekommunikációs technológiai megoldásoknak (Batty M. et al., 2012 ; Biocon Tanácsadó Bt., 2016).

Fontos kiemelni, hogy a fentiekben már említett infokommunikációs eszközök és szolgáltatások a modern városfejlesztésben közvetett és közvetlen módon egyértelműen kedvező hatást gyakorolnak a gazdasági növekedésre, a foglalkoztatottságra, az életminőségre, a vállalkozások hatékonyságára és versenyképességére, illetve az esélyegyenlőségre. Az 1. sz. ábrán az IKT központi szerepét mutatjuk be a városfejlesztésben. Az alábbiakban azon áttételes hatásokat gyűjtöttük össze, amelyek a lakosság életminőségét és esélyegyenlőségét is érdemben javítják (<http://kozigazgatas.netenahivatal.gov.hu>):

- **Fogyasztói jólét:** nagyobb választék, alacsonyabb árak, jobb fogyasztói informáltság (pl. ár-összehasonlító szolgáltatások), több értékesítési csatorna, új szolgáltatások (pl. közösségi portálok, tudástárak) elérhetősége.
- **Foglalkoztatás:** távmunka, atipikus foglalkoztatási formák, online álláskeresés, egyszerűbb önfoglalkoztatás, a képzésekkel és munkahelyekkel kapcsolatos információk egyszerű elérhetősége, új munkahelyek az IKT-szektorban, online trainingek, csoportmunka, coaching.
- **Üzleti környezet:** új üzleti modellek; e-kereskedelem, e-bankolás, új kereskedelmi partnerek felkutatásának lehetősége, közvetítők kiiktatása, új értékesítési csatornák.
- **Vállalati teljesítmény:** költségcsökkentés, hatékonyságnövelés (pl. távmunka, outsourcing), egyszerűbb kommunikáció a partnerekkel, információk gyorsabb és egyszerűbb megszerzése, új értékesítési csatornák, folyamatok informatizálása, élőkiváltása.
- **Környezetvédelem:** intelligens áramellátás és fogyasztásmérők (smart grid), felhőalapú szolgáltatások, távmunka, „okosházak”, intelligens városfejlesztés (SMART City), monitoring /távfelügyelő rendszerek.
- **Oktatás és kutatás:** oktatás-adminisztráció informatikai támogatása, e-oktatás, online tananyagok, e-learning, egész életen át tartó tanulás.
- **Egészségügy:** e-egészségügyi alkalmazások, monitoring rendszerek, távdiagnosztika, az orvoslátogatások számának csökkenése, kutatás-fejlesztés, egészségügyi információs és kutatói adatbázisok létrehozása (<http://kozigazgatas.netenahivatal.gov.hu>).

SMART City fogalmi lehatárolás

Általánosságban elmondható, hogy az okos város, avagy SMART City olyan gyűjtőfogalom, amely lényege, hogy a fejlesztéseket a helyi igényekhez kell igazítani, ennek első lépése a települési stratégiák kialakítása. Az angol nyelvű „SMART City” elnevezést fordíthatjuk „korszerű” „emberközpontú”, de talán a leginkább ismert „**élhető város**” fordítás. Egy várost akkor nevezünk okosnak, ha fenntartható gazdasági fejlődését a hagyományos és digitális infrastruktúrába, humán és társadalmi tőkébe való kiegyensúlyozott befektetés révén, az érintett közösség érdekeltjeinek bevonásával, annak részvételével, környezettudatos módon éri el. Okos városnak lenni egy folyamat, a folyamatos fejlesztés útja. Az okos város nélkülözhetetlen részei az "okos városlakók", ez alapvető feltétele egy város fejlődésének (Dobos et al., 2015). Azok a városok sikeresek, ahol teret engednek az innovációs tevékenységnek, amihez az önkormányzatok részéről szolgáltató szemlélet szükséges. Fontosnak tartjuk, hogy a kényelmi szolgáltatások találkozzanak a valós igényekkel. Ehhez először a beruházóknak kell megérteniük, hogy miként működik az adott terület, és ehhez a helyzethez kell igazítaniuk az okos várost szolgáló fejlesztéseket. Az Okos Városok Kézikönyve alapján az Okos városok / SMART City egy olyan közeg, ahol a technológiai és az intelligens szolgáltatási megoldások

komplexebb, életminőségről, hatékonyságról, ökológiai és gazdasági fenntarthatóságról szóló célok eszközei. Ezek más eszközökkel együtt alkalmazva tudnak sikeresen működni: a szolgáltatások minőségének és hatékonyságának javítása érdekében, az energia és más erőforrások takarékosabb felhasználása érdekében, illetve az állampolgárok bevonása és az életminőség javításának érdekében (Dobos et al, 2015).

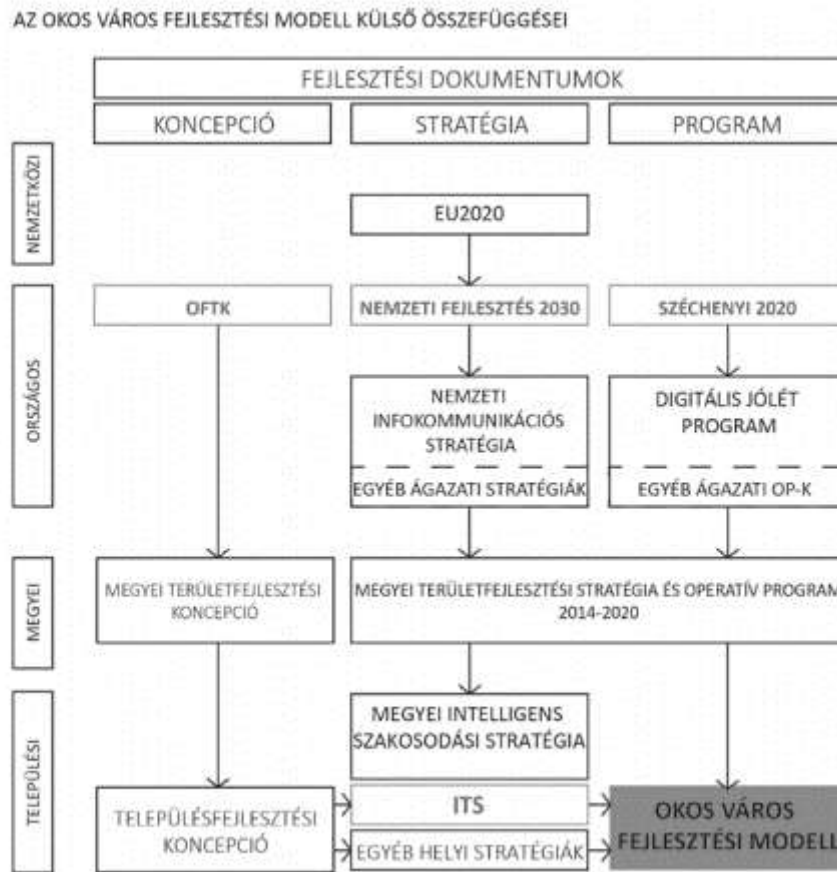
Jelenleg 2017-ben hazánkban a városok száma 328 és a népesség 17,4 %-a Budapesten, 52, 1 %-a a többi városban él (TeIR, 2017). Mint az már a fentiekben is említésre került, a városok a növekedés alapvető motorjai, amely alapján elmondható, hogy a műszaki-, intézményi-, társadalmi-, gazdasági és környezeti infrastruktúra folyamatos fejlesztést igényel. Mindezen tényezőkön kívül a városi élet javításában fontos szerepet töltenek be a beruházások. Miután az Európai Unióban megfogalmazódott a SMART City koncepció igénye, a hazai területfejlesztési politikában is mozgolódások történtek a hazai koncepciók kidolgozása kapcsán. A SMART City koncepció hazai vonatkozásában az első ilyen kormányhatározat 2014-ben jelent meg, a 1631/2014 (XI.6.) Kormány határozata a **Digitális Nemzet Fejlesztési Program** megvalósításáról, melyben kijelölik az infokommunikációs szektor fejlesztési irányait, céljait, illetve a **Nemzeti Infokommunikációs Stratégia** végrehajtásának négy pillérét: digitális kompetenciák, digitális gazdaság, digitális infrastruktúra, digitális állam. Majd ezt követően a 2015-ös évben a Magyar Közlönyben megjelent Digitális Nemzet Fejlesztési Program megvalósításával kapcsolatos aktuális feladatokról, valamint egyes kapcsolódó kormányhatározatok módosításáról szóló 1486/2015. (VII. 21.) kormányhatározat 3. pontja a Lechner Tudásközpontot közreműködő félként jelöli meg az intelligens városi szolgáltatások összehangolt bevezetését és működését támogató szervezeti és tudásplatform létrehozásában és működtetésében, beleértve ebbe az ezekre a szolgáltatásokra vonatkozó ajánlások kidolgozását, valamint a rendszer működésének monitoringját is. Ezt követően fontos megemlíteni a 2017. március 20-i Magyar Közlönyben megjelent az 56/2017. (III. 20.) Korm. rendeletet, amely az egyes kormányrendeleteknek az „okos város”, „okos város módszertan” fogalom meghatározásával összefüggő módosításáról szól.

Hosszú idő után a kormányrendelet hivatalos keretek között is meghatározza mit értünk okos város alatt: *Az okos város olyan település vagy település csoport, amely természeti és épített környezetét, digitális infrastruktúráját, valamint a területén elérhető szolgáltatások minőségét és gazdasági hatékonyságát korszerű és innovatív információtechnológiák alkalmazásával, fenntartható módon, lakosainak fokozott bevonásával fejleszti* (56/2017. (III. 20.) Korm. rendelet). A módszertan szerint véghezvitt, fenntartható városfejlesztés horizontális szempontokat – magas minőség és hatékonyság, környezeti és gazdasági fenntarthatóság, lakosság fokozott bevonása – érvényesít a szolgáltatások és az infrastruktúra fejlesztésében egyaránt. A fejlesztés és működtetés eszköztárába integrált információtechnológiák ezek eléréséhez és a fejlődés nyomon követéséhez nyújtanak majd segítséget.

Véleményünk alapján gazdaságilag fenntartható, illetve jól működő SMART City koncepciót építeni nem könnyű feladat. Minden város speciális belső adottságokkal rendelkezik, ezért nem lehet egy az Európai Unió más városában már bevált SMART koncepciót bármely városra alkalmazni. Így ebből fakadóan speciális belső adottságokra épülő SMART City koncepciót kellene kidolgoznia minden magyar városnak az alábbiak alapján: erőforrás felmérés, következetes és koncepciózus okos város terv készítése. 2014 óta az Európai Unió tagállamokban és hazánkban is a városértékelések terén számos kutatás foglalkozott és jelenleg is foglalkozik az okos városok értékelésének alkotóelemeivel, illetve módszertanával. A fentiekben már említett kormányhatározat alapján hazánkban a Lechner Tudásközpontot bízták meg a városértékelési monitoring rendszer kidolgozásával. Számos variáció született a monitoring rendszer kidolgozására, azonban az alábbi hat főcsoportot alakították ki a városok helyzetértékelése kapcsán. Ezen stratégiai dokumentumok kialakításában figyelembe vették,

átdolgozták a brit Smart City szabványt, az EU Smart City Ranking és a Smart Cities Council modelljét, illetve az ISO szabványt is (Nagy et al.,2015):

1. Okos mobilitás, 2. Okos környezet, 3. Okos emberek, 4. Okos életkörülmények, életminőség, 5. Okos kormányzás, 6. Okos, fenntartható gazdaság.

2. ábra: Az okos városfejlesztési modell folyamatábrája

Forrás: Lechner Tudásközpont alapján saját szerkesztés, 2017.

A 2. ábráról is jól leolvasható, hogy a fejlesztési modell kidolgozása települési szinten történik, amelyet a felsőbb területi szintekről az ITS, a megyei területfejlesztési stratégia és operatív program, a Nemzeti Infokommunikációs Stratégia, a Digitális Jólét Program és az EU2020 stratégiai irányelvei is befolyásolnak. Az Okos városfejlesztési modell megalkotásához nagyon sokféle adattípust gyűjtenek be a városról, amelyből a szakemberek véleménye alapján óriási adatvagyon keletkezik. Általános irányelv, hogy a folyamat során összegyűjtött adatokat megosztják a polgárokkal különböző nyitott platformok keretében (Rab et al., 2015).

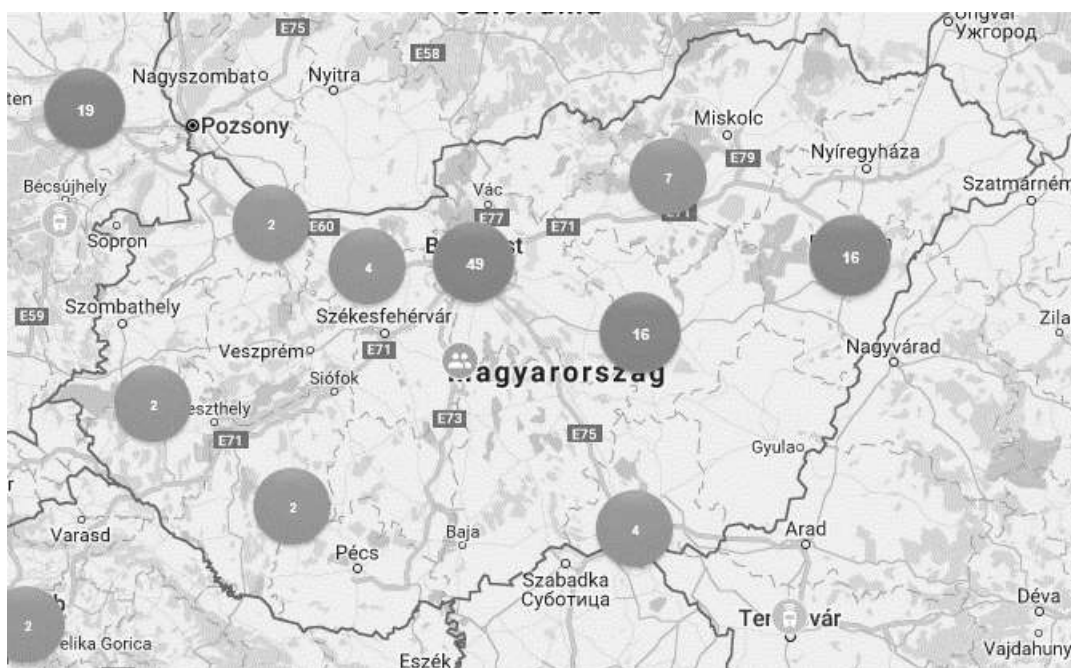
SMART Village fogalmi lehatárolás

Mindezen folyamatokkal párhuzamosan beindult a vidék népességmegtartó erejét szolgáló uniós "okos falu" (SMART Village) kísérleti projekt is az Európai Unióban és hazánkban egyaránt. Itt kell megemlíteni, hogy a SMART Village definíciója és jogszabályi háttere is még „gyerekcipőben” jár a SMART City programmal összehasonlítva. Jelenleg a hazai SMART Village program a megvalósításában ott tart, hogy első lépésként a SMART Village pontos definíciót határozzák meg, valamint a jó gyakorlatokat és a gyakorlatban használható modelleket alakítják ki a programban résztvevők. Az elmúlt évek urbanizálódó tendenciáinak köszönhetően elmondható, hogy a hazai központi és meghatározó gazdasági szereppel

rendelkező városok a gravitációs zónájukban elhelyezkedő falvakat a SMART kritériumok tekintetében is pozitív irányba mozdítják. Véleményünk szerint a hazai SMART City koncepciók keretében létrejövő kezdeményezések hatásai a központi várost körül ölelő kisebb, vidékies jellegű települések esetén is érezhető lesz a jövőben (Oláh et al., 2013). A jelenlegi tervek alapján az okos falvak koncepció keretében megközelítőleg egy millió euró jut majd tagországoként az előkészítő referenciapontok létrehozására, amely előzetes becslések alapján 2021-re alapozná meg az okos falvak koncepciót (www.hvg.hu). Továbbá hazánkban jelenleg még várat magára a SMART Village indikátorrendszer részletes kidolgozása is.

SMART kezdeményezések elhelyezkedése Magyarországon

A Lechner Tudásközpont online példatára segítségével összegyűjtésre került, hogy jelenleg (2017. november) 102 db SMART kezdeményezés érhető el hazánkban (3. ábra).

3. ábra: Online okos kezdeményezések példatára 2017.

Forrás: <http://okosvaros.lechnerkozpont.hu/hu> alapján saját szerkesztés, 2017.

A 3. ábra is jól alátámasztja Budapest centrális jellegét, hiszen a legtöbb, jelenleg 43 db SMART kezdeményezés Pest-megyében és ebből 49 db pedig a fővárosban található. A Fővárosi Közgyűlés 2017. januárban elfogadta a SMART City jövőképét. A dokumentumban javaslatot tesznek olyan gyakorlatokra, amik nyugati mintára okos várossá tehetik Budapestet. A stratégiai dokumentum kidolgozásában és elkészítésében is részt vettek a fejlesztésekben érdekelt fővárosi gazdasági társaságok, különböző civil szakértők, illetve az önkormányzat főosztályai. A jövőre vonatkozóan az alábbi szempontok figyelembe vételével indulnak a fejlesztések: a térségi tudásközpont létrehozása, fenntartható erőforrások, környezetvédelem, mobilitás, városi környezet, társadalmi partnerség, okos gazdaság (Lechner Tudásközpont).

„Okos városok, okos városiakok”

2017 szeptemberben került megrendezésre az első olyan konferencia hazánkban a Magyar Építéstechnika szervezésében, amely egy további rendezvénysorozat első információs-átadás meetingje volt Okos városok, okos városiakok címmel. A meghívott előadók a SMART City hazai és külföldi értelmezését, részterületeit, megvalósult és tervezés alatt álló fejlesztéseit mutatták be. A szervezők a félévenként tervezett folytatásban szakítani szeretnének a klasszikus konferencia-jellegű egyoldalú információ-átadással, és interaktív módon – smart eszközökkel

– a hallgatóság bevonásával tárgyalják meg a SMART City koncepció egyes alrendszerének elméleti és gyakorlati kérdéseit (<http://magyarepitestechika.hu>). A rendezvénysorozatban az embert állítják középpontba és az okos várost az ember jobb életkörülményeinek megteremtéséhez, a környezeti-gazdasági- társadalmi fenntarthatóság biztosításához szükséges megoldások összességéeként értelmezik. Véleményünk szerint a felhasználókat bevonva a tervezésbe, kivitelezésbe, tovább fejlesztésbe saját, valós igényeikhez alakított megoldások szülehetnek. A Magyar Építéstechnika további célja, hogy e rendezvénysorozattal létrejöjjön egy platform, ahol az érdeklődők a tudás- és tapasztalatcserén kívül konkrét projekteket fejleszhetnek.

Következtetések

Összességében elmondható, hogy jelenleg még hazánkban teljes mértékű okos városok nincsenek, egyelőre több területfejlesztési szakember „**okosodó**” városokról beszél Magyarországon. Elindultak a pozitív folyamatok az energetikai korszerűsítések, a közlekedési korszerűsítések (pl. intelligens zebra) terén, azonban általánosságban kijelenthető, hogy még a magyar városok messze állnak az ideálisnak vélt állapotoktól. A hazai megyei jogú városok többsége már felvette a kapcsolatot a Lechner Tudásközponttal és napjainkra elkezdődött a belső adottságokra épülő SMART City koncepciók kidolgozása. A SMART kezdeményezések száma folyamatosan nő, amelyet a fentiekben bemutatott online példatár nyomon követése is alátámaszt. Napjainkban még számos nyitott kérdés van a hazai városok okos várossá válásának folyamata kapcsán, azonban látszik, hogy elindult valami, amely okos és következetes tervezéssel, illetve az erőforrások hatékony beosztásával pozitív jövőbeli kilátásokat prognosztizálhat a SMART City koncepció kapcsán. Véleményünk szerint azonban nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a SMART Village koncepció jelenleg még kiforratlan állapotban van hazánkban, azonban teljes mértékben egyet értünk azzal a ténnyel, hogy a vidék népességmegtartó erejének növelése fontos prioritásként kell, hogy szerepeljen Magyarország jövőjében.

Összegzés

Jelen tanulmányban a SMART City és SMART Village hazai fogalmi lehatárolását, illetve kialakulásának folyamatát gyűjtöttük össze a SMART kezdeményezések hazai alkalmazhatósága kapcsán. Hazánkban már több helyen találkozhatunk SMART City program keretében megvalósult projektekkel, illetve kezdeményezésekkel egyaránt. Összességében megállapítható, hogy a XXI. század kihívásaira felkészült, tudomány és innovatív technológiák iránt érdeklődő fiatal generáció kinevelése kulcsfontosságú a tudásalapú gazdasági fejlődése szempontjából. Fontosnak tartjuk, hogy a SMART City koncepció társadalmisítása folyamatos és pozitív fogadtatásra találjon a lakosok, érdeklődők részéről. A programokon való részvétel és az online követés is alátámaszthatja, hogy van igény erre a tevékenységre, az új eszközök, koncepciók megismertetésére a településeken. A tanulmány alapját egy 2017 szeptemberében elinduló kutatás adja, melybe a Szent István Egyetem gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök hallgatói közreműködésével végezzük a tevékenységeket. A jövőben célunk többek között Miskolc és Debrecen térségének áthatóbb tanulmányozása a SMART kezdeményezések és a Modern Városok Program tükrében. A területfejlesztési szakemberek többsége egyet ért azzal a ténnyel, hogy az okos városok fejlesztése nem egyszeri területfejlesztési program, hanem egy több éven átívelő folyamat, amely a gazdaság, a kormányzat, a tudományos és civil szervezetek együttes munkájával valósítható meg. Jelen tanulmány egy elméleti (leíró) tanulmány, amely alapját adja a további gyakorlati kutatásoknak, melynek részleteiről a későbbiekben szándékozunk publikálni.

Köszönetnyilvánítás

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-17-4 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT”

Irodalom

1. Batty M. et al. (2012): "Smart Cities of the Future". European Journal of Physics ST. 214: 481–518. doi:10.1140/epjst/e2012-01703-3
2. Dobos K. – Kulcsár S. – Nagy P. – Sik A. – Szemerey S. – Megyhárt É. (2015): SMART City Tudásplatform Metodikai javaslat, Lechner Tudásközpont, Budapest, 2015. <http://lechnerkozpont.hu/doc/okos-varos/smart-city-tudasplatform-metodikai-javaslat.pdf>
3. Kassai Zs. – Molnár M. (2016): The social success factors of local rural development In: Ritter K (szerk.) Economic and local aspects of rural development. 117 p. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 2016. pp. 108-117. ISBN:978-963-269-550-1
4. Káposzta J.- Ritter K. – Nagy H. (2016): Local Economic Development in Transition Economies: A Tool for Sustainable Development of Rural Areas In: Vasily Erokhin (szerk.) Global Perspectives on Trade Integration and Economies in Transition. 361 p. Hershey: IGI Global, 2016. pp. 281-298. ISBN:9781522504528
5. Lados M. (2011): Smart Cities tanulmány. [e-book] Győr: MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet. http://www-05.ibm.com/hu/download/IBM_SmarterCity_20110721.pdf, 2013 01 09
6. McLaren – Duncan – Agyeman - Julian (2015): Sharing Cities: A Case for Truly Smart and Sustainable Cities. MIT Press. ISBN 9780262029728
7. Nagy A. – Sain M. – Sárdi A. – Vaszócsik V. (2015): Településértékelés és monitoring, módszertani javaslat, Lechner Tudásközpont, Budapest, 2015. <http://lechnerkozpont.hu/doc/okos-varos/telepulesertekeles-es-monitornig-modszertani-javaslat.pdf>
8. Oláh I.- Ritter K.,-Tóth T. (2013): The role of local communities in the disadvantaged rural areas In: Szendrő Katalin, Soós Mihály (szerk.) Proceedings of the 4th International Conference of Economic Sciences. 595 p. Konferencia helye, ideje: Kaposvár, Magyarország, 2013.05.09-2013.05.10. Kaposvár: Kaposvár University, 2013. pp. 547-553. (ISBN:978-963-9821-62-0)
9. Rab J. – Riedel M. – Steiner B. (2015): SMART City Példatár, Lechner Tudásközpont, Budapest, 2015. <http://lechnerkozpont.hu/doc/okos-varos/smart-city-peldatar.pdf>
10. Tóth T. - Káposzta J. (szerk.) (2014): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben (elmélet) Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 2014. 163 p. (ISBN:978-963-269-407-8)
11. Virág Á. (2017): A turisztikai együttműködések hatékonysága a vidéki térségekben In: Ritter Krisztián (szerk.) Vidékgazdasági tanulmányok. 120 p. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 2017. pp. 43-54.
12. Vas Zs. – Bajmócy Z. (2012): Az innovációs rendszerek 25 éve. Szakirodalmi áttekintés az evolúciós közgazdaságtani megközelítésben. Közgazdasági Szemle, 59, 11, pp. 1233- 1256.
13. Biocon Tanácsadó Bt., IKT a városfejlesztésben ppt, 2016.
14. www.hvg.hu
15. <http://kozigazgatas.netenahivatal.gov.hu>
16. <http://magyarepitestechnika.hu>
17. <http://okosvaros.lechnerkozpont.hu/hu>
18. www.terport.hu

A TELEPÜLÉSEK EGYENLŐTLENSÉGEI TURISZTIKAI SZEMPONTBÓL INEQUALITIES BETWEEN SETTLEMENTS FROM TOURISTIC POINT OF VIEW

Oláh Izabella PhD.¹, Áldorfai György², Béres-Virág Ágnes PhD.³

^{1,2,3} tanársegéd

^{1,2,3}Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

E-mail: olah.izabella@gtk.szie.hu; aldorfai.gyorgy@gtk.szie.hu; virag.agnes@gtk.szie.hu

Összefoglalás

Az elmúlt években folyamatosan növekedett hazánkban a turisztikai utazások és vendégek száma, ami által jelentősen nőttek a turizmusból származó bevételek. Számos esetben a kisebb-vidéki települések kitörési pontnak vélik az endogén erőforrásokra alapozott turizmus működtetését, ami révén leküzdhetőek a gazdasági, területi különbségek. Tanulmányunkban többféle módszert alkalmazva vizsgáljuk az ágazathoz kapcsolódó területi egyenlőtlenségeket, valamint külön elemezzük az ezer fő alatti települések turisztikai lehetőségeit.

Abstract

In recent years, numbers of tourist trips and guests have been increasing in Hungary, so the tourism revenues were increased significant. The smaller, rural settlements are considered tourism an outbreak point based on endogenous resources, which can be overcome by economic and territorial differences. In our study, we investigate the territorial disparities with several methods and analyze the tourist opportunities of the settlements with population below 1,000 people.

Kulcsszavak: turizmus, területi egyenlőtlenség, 1000 fő alatti települések, Hoover-index, potenciál,

JEL besorolás: Z32, R10, R12

LCC: H1-99

Bevezetés

Az elmúlt években meghatározó gazdasági, társadalmi folyamatok zajlottak le, amelyek jelentős hatással voltak a fejlett térségektől távolabb eső, periférikus, illetve halmozottan hátrányos helyzetű vidéki térségekre, településekre is (Enyedi, 2004; Martin, 2005; EC, 2008). A mezőgazdaság szerepe megváltozott, aminek hatására hátrányos tendenciák indultak meg. Az Európai Unió egészében megfigyelhető hátrányos tendencia hazánkban a rendszerváltást követően hatalmasodott el, azt követően a korábitól sokban eltérő térszerkezet alakult ki, illetve a már megfigyelhető területi egyenlőtlenségek tovább fokozódtak (Koós és Virág, 2010; Petrakos, 2009). A vidék átstrukturálódását kísérő egyik lényeges jelenség hazánkban a mezőgazdasági munkaerő kiszorulása más gazdasági ágazatba. Kassai és Ritter (2011) szerzőtársak szerint ez erősen összefüggésbe hozható az érintett területek gazdasági, társadalmi fejletlenségével, ami mind a versenyképesség kialakítását, mind önmagában az endogén fejlesztéseket is megkérdőjelezi. Magyarországon a több éves terület- illetve településfejlesztésnek és az uniós források elosztásának köszönhetően sem csökkentek mindmáig a területi különbségek. A lokális fejlesztések többnyire nem a helyi adottságok és igények figyelembevételével valósultak meg, hanem a felülről jövő forráslehetőségek motiválták őket. A kereslet, illetve kínálatorientált fejlesztések mérsékelt sikert könyvelhetnek el, melyek mérése csak szubjektív megítélések alapján történik. Ebből eredendően napjainkra

ráébredtünk arra, hogy a tisztán külső erőforrásokból fenntartható megoldás nem oldja meg a területi különbségeket és ettől nem válik soha önállóan fejlődővé a jelenleg segítségre szoruló terület. Az említett folyamat legnagyobb vesztesei a hátrányos helyzetű, periférikus vidéki térségek voltak, hiszen egyértelműen csökkentek a foglalkoztatási lehetőségek, sok esetben gyenge (vagy éppen semmilyen) helyi gazdasági és társadalmi fejlesztések valósultak meg (Ritter, 2008). Az Európai Unió a vidékfejlesztési politikában hangsúlyozza a lemaradt, periférikus, hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásának fontosságát, azon belül kiemelt szerepet kap az endogén erőforrásokra alapozó fejlesztések megvalósítása is. A kitérés lehetőségek meghatározása az Európai Unió (EU) 2014-2020-as vidékpolitikai stratégiájának fényében különösen fontos, hiszen ez jelentheti a kiutat a szekunder és terciér ágazat mellett, a fejlett infrastruktúrát -, alapvető szolgáltatásokat - és munkalehetőségeket nélkülöző hátrányos helyzetű térségek számára. Miközben a területi kutatások hangsúlyozzák a helyi fejlesztések fontosságát, a hátrányos helyzet sok esetben felveti az ilyen típusú fejlesztés megalapozottságát, illetve megalapozhatóságát egyaránt. (Ritter et. al, 2013) *„A világgazdaságban lejátszódó folyamatok, a globalizáció, az európai gazdaság térszerkezetének átrendeződése, az utóbbi évtizedekben a területi politika felértékelődéséhez vezetett. Mind a nemzeti kormányok, mind pedig az Európai Unió (EU) jelentősen átalakította a területfejlesztés cél-, eszköz-, és intézményrendszerét. Módosultak a regionális politikában alkalmazott alapelvek, a területi egyenlőtlenségek mérséklését szolgáló célok mellett egyre nagyobb súllyal szerepelnek az európai gazdasági tér versenyképességének erősítését szolgáló intézkedések.”* (Kassai – Ritter, 2011)

A 2020-ig megfogalmazott nemzeti prioritások egyike a *„területi növekedés és integráció az erős helyi gazdaság bázisán”*. Ennek keretében a humán, társadalmi, természeti és gazdasági erőforrások feltárásával, kiaknázásával és térségben tartásával, a helyi gazdaság dinamizálásával a klasszikus versenyképesség szempontjából hátrányban lévő térségek is relatív versenyképességre tehetnek szert és egy gazdaságilag, társadalmilag és környezetileg fenntartható pályára lépve ismét bekapcsolódhatnak az ország vérkeringésébe, megállítva az ország területi szétszakadását, a szegénység fokozódását (Kigyóssy – Czene, 2012). A gazdasági diverzitás egyik fontos eleme a turizmus, amely számos lehetőséget biztosíthat a vidéki térségek gazdasági felzárkóztatásában is. Mint a helyi gazdaságfejlesztés mozgatója a rurális területek esetében a turizmus gyakran kitérés lehetőséggént jelenik meg, de ez nem minden esetben megalapozott. A turisztikai potenciál kiaknázása a vidéki területeken sokszor eszközként, olykor *“végső megoldásként”* jelenik meg, ezért az ágazat fejlesztésekor tisztában kell lennünk egy adott terület különböző adottságaival. A helyi gazdaságfejlesztésnek és a turizmusnak számos hatása lehet közvetlen környezetére, azonban nagyon fontos, hogy a turizmus és a helyi gazdaság gazdaságfejlesztési hatásainak érvényesüléséhez bizonyos előfeltételek szükségesek, mely nem minden vidéki területen található meg a kellő mértékben. Minden településnek megvannak a maga speciális helyi adottságai, melyek vagy elősegítik, vagy éppen hátráltatják a helyi gazdaság fejlődését, mindezzel a területi egyenlőtlenség csökkenését vagy növekedését idézik elő. Ezek a helyi feltételek határozzák meg egy terület relatív előnyeit abban, hogy tud-e befektetéseket odavonzani, létrehozni vagy fenntartani.

„Az új területi politikák homlokterébe a térségek, régiók adottságai, potenciáljai kerültek, melyek a fejlesztésekhez, mint belső, endogén erőforrások állnak rendelkezésre, és megfelelő körülmények közt aktivizálhatók” (Káposzta, 2001). *„A globalizáció alapvető következménye a térségek, lokalitások szerepének megváltozása és felértékelődése, ami azt is eredményezi, hogy a versenyképesség feltételeinek a kialakítása mára nem csupán a kormányok felelősségkörébe tartozik, hanem az endogén fejlődésméletek, a saját erőből történő építkezés előtérbe kerülésével, az egyes települések, térségek feladatává is vált. Összhangban a világgazdaságban lezajló folyamatokkal, a globalizációval és az EU területi politikáival, hazánkban is rendkívül*

fontos szerepet kapnak a lokális, endogén erőforrások, mint az önerőből történő építkezés alapkövei. Kiemelt fontosságot szerzett azoknak a tényezőknek a meghatározása, felkutatása, megszerzése vagy kialakítása, melyek egy-egy terület „önálló” gazdasági-társadalmi fejlődéséhez, fejlesztéséhez, mint kiinduló kínálati elem járulnak hozzá” (Ritter - Nagy – Tóth, 2013).

Káposzta (2014) szerint „a területi egyenlőtlenségek kialakulásának legfőbb oka, hogy a gazdasági-társadalmi folyamatok térben és időben szüntelenül újrendeződnek, és e tényezők a világ globalizálódásával csak tovább fokozódnak. A hátrányos helyzetből való kitörésre az időben és térben lejátszódott, illetve folyamatosan működő területi egyenlőtlenségi folyamatoknak és azok térszerkezeti változásokra gyakorolt hatásainak átfogó ismerete adhat lehetőséget. Ebben a sokváltozós viszonyrendszerben az újabb és újabb fejlesztési stratégiák kidolgozását elsősorban a régiókon belüli lehetőségekre, az endogén potenciálok kiaknázására, a saját erők megújítására és fejlesztésére kell alapozni az adott térségekben”, amihez megfelelő helyzetfeltárára van szükség.

A helyi téregységek szerepe egyre inkább fontossá válik globalizálódó világunkban. Ennek oka nyilvánvaló: minden terület egység eltérő. Legyen szó például azok méretéről, történelmi fejlettségi szintjükről. A kevésbé fejlett területek így könnyen elbuknak a fejlettebbekkel szemben, és elveszíthetik népességük nagy részét. Ezek a települések, mint nagyon sok ember otthonai, természeti és kulturális örökségek megőrzői nem szabad, hogy „csödbe menjenek”. Szerencsére számos lehetőség áll rendelkezésre számukra, hogy továbbfejlődjenek. De többek között egy település túlélése nagyban függ az ott befektetett tőkétől, ezt a tőkét pedig alapvetően kétféle módon tudják magukhoz vonzani, fejleszteni: saját erőforrásaik megfelelő felhasználása, vagy pedig infrastruktúrájuk állapotának fejlesztése által. Kiemelt fontosságot szerzett azoknak a tényezőknek a meghatározása, melyek egy-egy terület „önálló” gazdasági - társadalmi fejlődéséhez, fejlesztéséhez, mint kiinduló kínálati elem járulnak hozzá (Ritter et al., 2013). Ezek a tényezők, belső erőforrások kapcsolódhatnak a térség társadalmi aktivitásához, helyi gazdasághoz, az infrastruktúrához, adódhatnak a környezeti adottságokból, illetve a külső anyagi és szellemi javak nyújtotta lehetőségek befogadásának képességéből (Goda-Tóth, 2013).

A magyar gazdaság manapság nehéz helyzetben van, ugyanis a vidék elveszítette alapvető funkcióit. Ennek megoldására segítséget nyújthat gyökereink újrafelfedezése, a hagyományok megőrzése és továbbvitele, termékeink minőségi fejlesztése, közösségszerveződések, illetve a bottom-up kezdeményezések. A vidéki térségekben sokan a turizmust látják kiugrási pontnak, ami által javíthatóak a gazdasági, társadalmi problémák a kisebb települések esetében is. Rohanó világunkban egyre inkább jellemző az a tendencia, hogy az utazások során felértékelődnek a természet közeli helyszínek, vidéki tradíciók és a családi vendéglátás (Wachtler, 2003). A turizmus fontos vidékfejlesztési eszközként elősegítheti a gazdasági felzárkózást, a természeti és egyéb erőforrások megőrzését és fenntartható hasznosítását, valamint hozzájárulhat a helyi lakosok életminőségének javításához (Hanusz, 2008). Viszont azt is érdemes hangsúlyozni, hogy csak a turizmus nem tudja megoldani a vidéki térségek gazdasági, társadalmi problémáit. A turizmus megfelelő működéséhez sok egyéb tényező szükséges, mint például a helyiek vendégszerető viselkedése, a közös kínálat és programszervezés vagy épp a közbiztonság stb. (Hanusz, 2008). A külföldi szakirodalmak a vidéki turizmust egy adott ország vidéki területeihez kapcsolódó turizmusként jelölik, amelyen belül helyezkedik el az agroturizmus, ami egy farmhoz köthető turisztikai tevékenységet takar (Lane et al. 2013). Hazánkban sokáig nagy vita övezte a vidéki turizmus és a falusi turizmus definiálását, mára már tisztult a kép. Dávid és szerzőtársai (2007) a vidéki turizmust különböző turizmusfajták és csoportok halmazának tekintik, mely a vidéki élet természetességére, annak hagyományaira és egyedi elemeire épít. Fehér és Kóródi (2008) szintén foglalkoznak a fogalom hátterével, véleményük szerint a vidéki turizmus, mint gyűjtőfogalom magába foglalja az

összes vidéki környezetben zajló, vidéki jellegű turisztikai formákat, mint például a falusi turizmust, az agroturizmust vagy a borturizmust, de lehetne még sorolni további példákat is. Puczkó és Rátz (2002) véleménye szerint a falusi turizmus során a látogató a város zajától messzebb, természetes környezetben bekapcsolódik a házigazdák mindennapi életébe, ahol megismerkedhet a falusi szokásokkal, hagyományokkal és életmóddal. Véleményünk szerint hazánkban a vidéki térségek számos turisztikai potenciállal rendelkeznek, amelyekre a jövőben lehetne építeni. Azonban a fejlesztések alapvető problémája, hogy hatásainak előrejelzése nehéz feladat - így a turizmusfejlesztésnél is -, hiszen csak akkor válik ismerté a hatás, ha már az bekövetkezett.

A szakirodalmi háttér megismerése és a fogalmak tisztázását követően megállapítható, hogy a turizmus egy fontos gazdasági ágazat, ami a vidéki térségekben is jó potenciállal bír. A továbbiakban vizsgáljuk a hazai turizmus területi egyenlőtlenségeit, kiemelve az 1000 fő alatti települések turisztikai lehetőségeit, vagyis, hogy a turizmus valóban kitörési pont lehet-e a kisebb, vidéki települések számára.

Anyag és módszertan

A vizsgálatunk két részre bontható. Elsőként Hoover index segítségével azt vizsgáltuk, hogy a hazai turizmus teljesítményében milyen területi egyenlőtlenségek voltak jellemzőek 2012-ben, illetve, hogy a kisebb, vidéki települések milyen típusú desztinációk körébe tartoztak. Bázisévnek 2012-t választottuk, mert ebben az évben volt a legteljesebb a településsoros, elérhető turisztikai adattár. A szakirodalom, hasonló témájú dolgozatok és kutatások alapján a TEIR, illetve a KSH adatbázisokban elérhető, település szintű adatok felhasználásával 6 változót választottunk ki, melyeket viszonyítottunk az állandó népességszám települések szerinti megoszlásához. A Hoover-index segítségével mérhetővé válik két mennyiségi ismérv területi eloszlásának eltérése (Nemes Nagy et al., 2005).

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - f_i|}{2}$$

– ahol x_i és f_i a két megoszlási viszonyozást jelenti.

A turizmushoz köthető, országos területi egyenlőtlenségek Hoover-index általi elemzését követően a második részben faktoranalízis és klaszterelemzés módszerével vizsgáltuk az 1000 fő alatti települések turisztikai potenciálját is. A vizsgálatban azokat az kis-, apró- és törpetelepüléseket vontuk be, melyek 2007 és 2013-as programizási időszak alatt 1000 fő alatti lélekszámmal rendelkeztek, illetve a megjelölt időintervallum alatt egy azon településkategóriába (kis-, apró- illetve törpetelepülés) tartoztak (1. táblázat). A kialakított kategóriákba tartozó települések turisztikai tartalommal bíró településsoros adatai alapján először faktoranalízist végeztünk, majd a kialakított faktorkoordináták alapján – melyek mind a három csoportban és mind a két vizsgálati évben is megegyező változótartalommal bírtak – klaszteranalízist végeztünk.

1. táblázat: Településcsoportok alakulása

Lélekszám kategória	Megnevezés	2007 és 2013-ban is adott csoportba tartozó települések (db)
... - 199 fő	TÖRPEFALU	318
200 - 499 fő	APRÓFALU	665
500 - 999 fő	KISFALU	629
Összesen		1612

Forrás: Térport.hu (n.a.) alapján saját szerkesztés 2017.

A területi korlátokra való tekintettel az eredmények között a vizsgálat első eleme (Hoover-index) mellett a legkisebb településkategória – törpetelepülések - turisztikai eredményeit mutatjuk be, melyek elsődlegesen a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, falusi szállásadás vendéglátóinak száma és a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban elnevezésű változók mentén kerültek kialakításra. Említést teszünk azokról a törpetelepülésekről, amelyek kiugró turisztikai potenciállal rendelkeztek mind a két évben, illetve azokról is, melyeknél az eredmények alapján a turisztikai potenciál fellendülése figyelhető meg.

Eredmények

A vizsgálat első része során a turizmushoz kapcsolódó jellemzők területi megoszlását a népesség területi eloszlásával vetettük össze. Összesen 6 változót emeltünk be a kutatásba. A Hoover-indexet Budapest bevonásával is elvégeztük, de annak jelentős torzító hatása miatt végül kihagytuk a végső vizsgálatból. Az 2. táblázat foglalja össze a különböző jellemzők alapján számított Hoover-indexeket, vagyis a területi egyenlőtlenségek mértékét.

2. táblázat: Területi egyenlőtlenségek (Hoover-index) település szintű mértéke Magyarországon 2012-ben (%)

Állandó népességhez viszonyított mutató	Hoover-index 2012 (%)
Idegenforgalmi adó	73,30
Összes vendégéjszaka száma	66,03
Összes vendég száma	61,99
Vendéglátóhelyek száma	18,80
Működő vállalkozások száma a szálláshelyszolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban	17,47
Működő vállalkozások száma	17,49

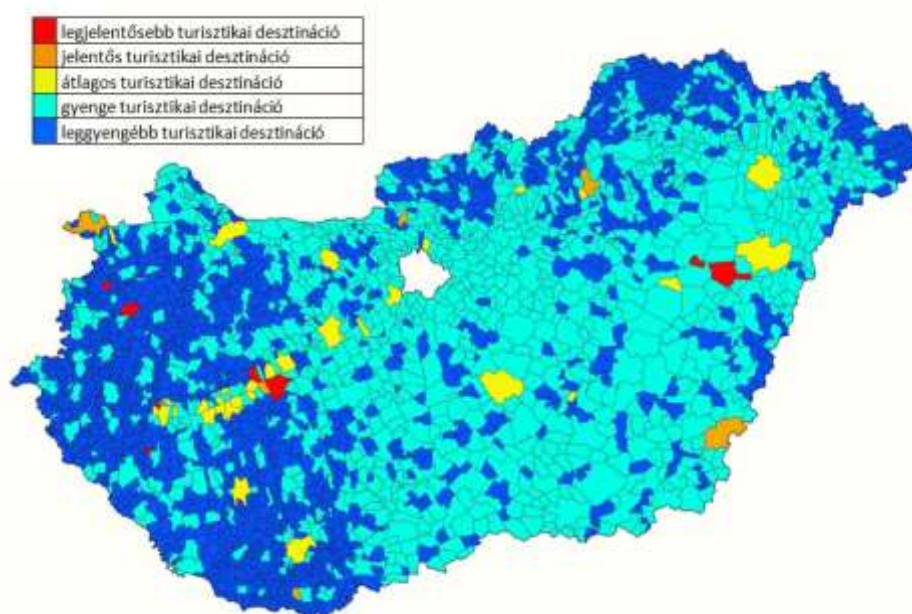
Forrás: saját kutatás és szerkesztés, 2017.

Össességében elmondható, hogy a települések állandó népességszámához viszonyított vendéglátóhelyek száma, működő vállalkozások, illetve az azokon belüli szálláshelyszolgáltatással és vendéglátással foglalkozó vállalkozások száma esetében 20% alatt maradt a Hoover-index 2012-ben. Ezen mutatók állandó népességszámhoz viszonyítása mellett tehát nem mutatható ki jelentős területi egyenlőtlenség. A többi turisztikai jellemző mentén viszont számottevő különbségek rajzolódtak ki. A továbbiakban a turizmus iparágban lévő területi egyenlőtlenségeket elemezzük részletesen, kiemelve, hogy mely települések torzítják leginkább a turizmus teljesítményéhez kapcsolódó mutatók területi eloszlását. A leginkább torzító települések a legjobban teljesítő turisztikai desztinációknak felelnek meg.

Ha a hazai települések állandó népességszámának területi megoszlásához viszonyítottuk a beszedett idegenforgalmi adó (IFA) települések szerinti megoszlását, akkor 2012-ben 73,30% volt a Hoover-index értéke, ami azt mutatja, hogy országos szinten ezen jellemző mentén jelentős volt a területi egyenlőtlenség. Az index-szám azt mutatja, hogy 2012-ben a beszedett IFA 73,30%-át kellene átcsoportosítani a területi egységek között ahhoz, hogy az állandó népességszám jellemzőjével azonos legyen, tehát területi egyenlőség jöjjön létre (a továbbiakban hasonlóan kell értelmezni az összes indexszámot, így azt külön nem részletezzük). Ha azt vizsgáljuk, hogy mely települések mutatják a legnagyobb eltérést a két vizsgált jellemző területi megoszlását, akkor megállapítható, hogy Hévíz, Hajdúszoboszló és Bük volt a legnagyobb torzító hatással.

Ha az összes szálláshelytípus vendégéjszaka számának területi megoszlását viszonyítjuk az állandó népességszám területi megoszlásához, akkor a Hoover-index értéke 2012-ben 66,31%-ot tett ki, tehát jelentős területi különbség rajzolódott ki. Hévíz mellett Hajdúszoboszló, valamint Bük esetén volt a legnagyobb az eltérés a két ismerv területi megoszlásában. A területi egyenlőtlenségek szemléltetéséhez öt csoportba soroltuk a településeket a vendégéjszakák számából és az állandó népességszámból való százalékos részesedéseik abszolút eltérése alapján. A két jellemző területi megoszlásában településenként mért abszolút eltérések nagysága alapján képzett öt csoport: a legmagasabb szintű (2,00% felett), magas szintű (1,00-2,00%), közepes szintű (0,50-0,99%), alacsony szintű (0,01-0,49%), a legalacsonyabb szintű (0,01% alatti) területi egyenlőtlenséggel rendelkező turisztikai desztinációk. Elmondható, hogy területi egyenlőtlenséghez való hozzájárulás és a turisztikai teljesítmény között összefüggés volt, tehát a legmagasabb szintű területi egyenlőtlenséget mutató települések a legjelentősebb, míg a legalacsonyabb szintű területi különbséget mutatók a leggyengébb turisztikai desztinációk közé tartoztak, ennek mentén az ábrázolásban az öt csoportot a következőképpen neveztük el: legjelentősebb, jelentős, átlagos, gyenge és leggyengébb turisztikai desztinációk. Összeségében néhány hazai települést leszámítva ezen vizsgálat alapján markáns területi egyenlőtlenséget lehet megállapítani, a legjelentősebb és a jelentős desztinációk köre rendkívül szűk, de az átlagos desztinációk sora is elég rövid volt, míg a gyenge és leggyengébb turisztikai térségek száma rendkívül szélesnek mutatkozott (1. ábra).

Végül az összes vendégszámot is viszonyítottuk a települések állandó népességszámának területi eloszlásához, 2012-ben a Hoover-index (61,99%) ismét jelentős területi egyenlőtlenséget mutatott. A legmarkánsabb különbséget Siófok, Hajdúszoboszló és Hévíz okozta.

1. ábra: Az összes szálláshelytípus vendégéjszakáinak területi különbségei Magyarországon 2012-ben

Forrás: saját kutatás és szerkesztés, 2017.

A Hoover-index segítségével feltártuk, hogy Magyarországon 2012-ben jelentős területi egyenlőtlenségek voltak jellemzőek turisztikai szempontból. Ennek mentén fogalmazódott meg további kutatási célunk (a módszertanban már említett 2. szakasz), miszerint az 1000 fő alatti települések életében – azon belül is a törpefalvak esetében - milyen szerepet játszik/játszott a

turizmus és milyen lehetőségeket lehet hozzá párosítani. Hiszen a turizmus jótékony hatása nem feltétlenül csupán a nagyobb települések sajátja, tetten érhető a legkisebb településeken is. Ennek megfelelően a következőkben bemutatjuk a törpetelepülések vizsgálata során kapott főbb eredményeket, melyben megemlítjük azokat a 200 fő alatti lélekszámmal bíró településeket, melyek fő húzóereje a turizmushoz köthető.

A törpefalvak lélekszám szerinti lehatárolására nincs egy egységesen elfogadott keretrendszer, ezért szükséges, hogy pontosan meghatározzuk mely települések csoportjára tekintünk törpetelepülésekként. A vizsgálatunkban azokat a településeket neveztük törpefalvaknak, melyek állandó lakosság száma nem éri el a 200 főt. A vizsgálat alapján ezek közül is azok a települések adják, melyek 2007-ben és 2013-ban is ebbe a településcsoportba tartoztak. Így tehát összesen 318 település vizsgálatát végeztük el. Jelen tanulmányunkban azonban csak azon települések bemutatására térünk ki, melyek szerves részét képezi a turizmus. Ezeket a településeket a vizsgálatunk során 2 klaszterbe soroltuk, a „kiugró turisztikai potenciállal rendelkező települések”, valamint az „ébredő turizmus”-sal rendelkező települések csoportjába.

A térképi ábrázoláson 2. számú klaszter elnevezéssel bíró „kiugró turisztikai potenciállal” rendelkező törpefalvak csoportjába a 2007-es adatok (2. ábra) eredményei alapján Háromhuta település került be egyedül, azonban 2013-ra (3. –bra) már Megyer és Óbánya is bekerült ebbe a csoportba. Mint az a csoport nevéből is kiderül, ezek a települések kimagasló turisztikai potenciállal rendelkeznek, mely az alábbi változókat tartalmazó faktorkoordináták alapján került meghatározásra: vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, falusi szállásadás vendéglátóinak száma, külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban.

3. táblázat: A kiugró turisztikai potenciállal rendelkező törpefalvak változónkénti rangsora 2013-ban

Település	Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	Falusi szállásadás vendéglátóinak száma	Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban
Háromhuta	13.	6.	3.
Megyer	2.	9.	4.
Óbánya	1.	2.	22.

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Az említett faktorkoordinátákat a települések részletesebb feltárása igazolta, miszerint ezeken a településeken valós turisztikai aktivitás figyelhető meg. A 3. táblázat tartalmazza az ebbe a csoportba tartozó települések változónkénti rangsorát. A 318 darab törpetelepülést a táblázatban szereplő változók 2013-as értékei alapján elsőként sorrendbe állítottuk, majd pedig megvizsgáltuk, hogy a kiugró turisztikai értékekkel rendelkező települések csoportjába tartozó községek mely változók esetében sorolódnak az első 5%-ba (1.-16. rangsor valamelyike). Az eredmények tükrében elmondható, hogy Háromhuta és Megyer mind a három változó esetében az első 5%-ban van, míg Óbánya csupán egy-egy változó tekintetében marad el az elsőktől, azonban ez az elmaradás sem jelentős mértékű.

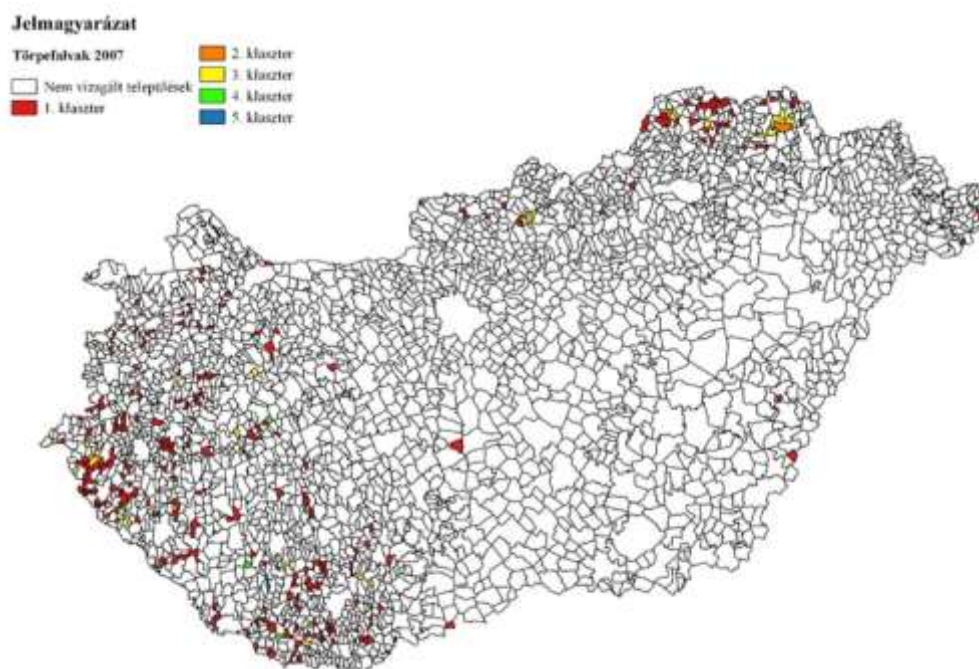
A települések honlapjai is arról árulkodnak, hogy joggal tartoznak ezek a törpefalvak ebbe a klaszterbe. Mindegyik település remek természeti adottságokkal rendelkezik, melyeket ki is aknáznak – természetesen mindenki máshogyan.

Háromhuta település esetében nem csupán a Zempléni táj és a Tájvédelmi Körzet, hanem a múltat idéző séták lehetősége is jelentős potenciált képvisel a falusi turizmus és idegenforgalom stabilitásában. A település jellemzője, hogy nem csupán a helyi tájjellegű ételek és italokkal

várják az odalátogatókat, hanem az év minden időszakában rendeznek sport, hagyományőrző és kulturális programokat egyaránt (HÁROMHUTA 2017).

Megyer település egy egészen újszerű megoldással vívta ki a helyét. A falu speciális kínálata, hogy ki lehet bérelni. Az ehhez szükséges háttér-infrastruktúrát és szolgáltatást többségében a falu lakói nyújtják, mely nem csupán a vendégházak karbantartását jelenti, hanem azok helyi termékekkel való ellátását/feltöltését is. Így megvalósul a falusi vendégasztal, melyet a település a legfontosabb piacának tekint. A helyi termékekkel az itt megszálló vendégek helyi ellátásának biztosításán túl, az utólagos ellátás is megvalósul. Erre a helyi termékeket árusító bolt nyújt megoldást (MEGYER 2017).

Óbánya egy egyutcás törpefalu, melyet a Kelet-Mecsek védett erdői vesznek körül. Az idelátogató megtapasztalhatja a gyorsan folyó hegyi patak, hegyoldali pincék, és a régiesen romantikus lakóházak szépségeit. A terület gazdag növény és állatvilágát számos túraútvonalon keresztül feltérképezhetjük. A hosszabb időtöltés lehetőségét a helyi turisztikai és idegenforgalmi létesítmények teremtik meg (ÓBÁNYA 2017).

2. ábra: Törpefalvak klasztercsoportok szerint (2007)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Így tehát a kiugró turisztikai potenciál a mindennapokban is kézzelfoghatóvá válik. A másik hasonlóan turisztikai jellemvonásokat hordozó településcsoport az „ébredő turizmus” nevet kapta (3. számú klaszter), melyet a 2. ábrán szemléltetünk. 2007-ben a 2. számú klaszter tartalmazza ezeket a településeket, 2013-ban azonban már a 3. számú klaszter (2. és 3. ábra). A települések jellegzetessége, hogy a turizmushoz köthető faktorba tartozó változók értékeinek vizsgálata során jelentős megugrás tapasztalható mind a két évben. Míg a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban nevű változóhoz tartozó átlagérték 10 körül mozog, addig az „ébredő turizmus” (3. számú) klaszterbe tartozó települések átlagértéke meghaladja a 47-et. Ugyan ilyen nagy eltérés tapasztalható a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban elnevezésű változó esetén is – a törpetelepülések átlagértéke 91 db, a klaszterhez tartozó átlagérték pedig 573 db.

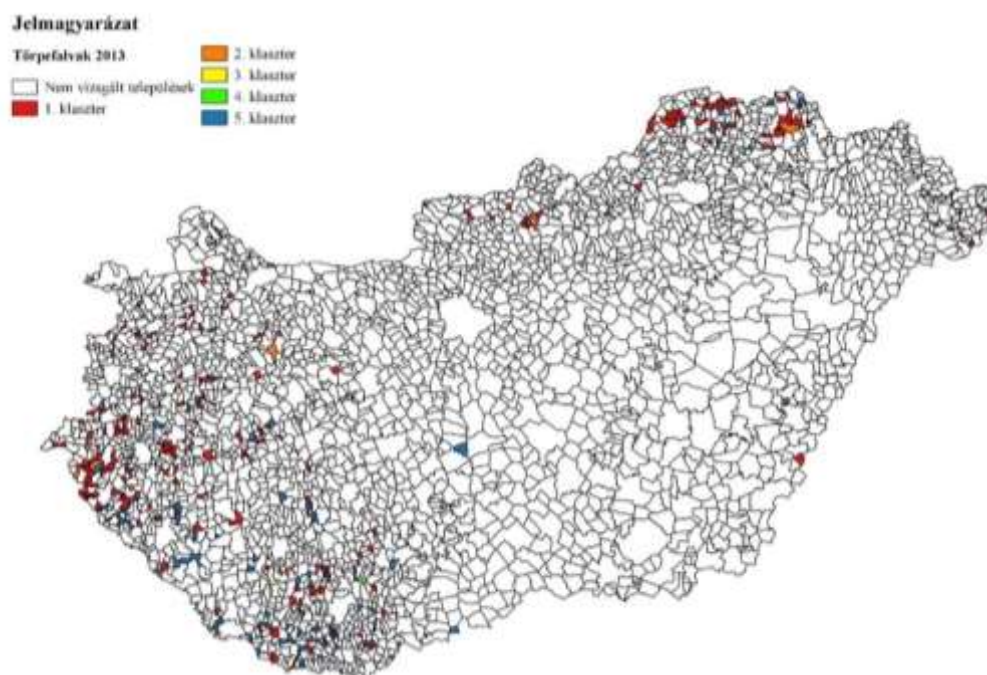
Ugyan ezek a jellegzetes vonások jelennek meg a 2013-as évben is (3. ábra). A statisztikák alapján megállapítható, hogy ezeknek a falvaknak többnyire a turizmus a mozgatórugója. A

2013-as adatok alapján már 13 darab település tartozik ebbe a csoportba. A települések között találjuk például:

Borgátát, mely a Kissomlyó hegy lábánál fekvő aprófalú, a 47 C fokos termálvízre épült fürdő révén érte el kiemelkedő teljesítményt (BORGÁTA 2017).

Háromhuta település esetében nem csupán a zempléni táj és a Tájvédelmi Körzet, hanem a múltat idéző séták lehetősége is jelentős potenciált képvisel a falusi turizmus és idegenforgalom stabilitásában. A település jellemzője, hogy nem csupán a helyi tájjellegű ételek és italokkal várják az odalátogatókat, hanem az év minden időszakában rendeznek sport, hagyományőrző és kulturális programokat egyaránt (HÁROMHUTA 2017).

Vagy említhetjük Szentkozmadombját is, mely a Zalai-dombságban meghúzódó törpetelepülés, ami már 1199-ben említésre került. A település potenciálját talán éppen hogy az elhelyezkedésének köszönheti, hiszen a Horvát, Szlovén és Osztrák határ egyformán közel van hozzá. A falusi turizmus csendes, nyugodtabb formáját kedvelők számára kínál szállásokat a településen létesült vendégháza, mely magán viselik a helyi építészet jellegzetességeit. A jelenleg még omladozó Dervanics uradalmi kastély, - felújítását követően - újabb vonzerőként jelenhet majd meg a környék turisztikai életében. A település sikerének előremozdítója a helyi összetartó közösség is, mely számos külföldi kapcsolattal rendelkezik (NOVAIPLÉBÁNIA 2011).

3. ábra: Törpefalvak klasztercsoportok szerint (2013)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Csak úgy, mint az előző vizsgálati időszakban, a turisztikai változók mentén az átlagérték többszöröseit veszik fel ezek a települések is.

A törpetelepülések klasztercsoportokba történő rendezése során az előzőekben említett csoportokon felül még 3-3 csoport került lehatárolásra. Mivel az ezeket a klasztereket alkotó települések értékei mentén nem rajzolódott ki a turizmus markáns jelenléte, azok nem kerültek bemutatásra. Azonban a vizsgálat első fázisában ismertetett eredmények alapján – miszerint mely térségek azok, melyek térségek nevezhetőek a leggyengébb turisztikai desztinációknak a különféle változók vizsgálata mentén – fontosnak tartottuk szemléltetni ezeket is. Láthatóvá

vált, hogy a törpetelepülésekkel tűzdelt desztinációk jelentős része ugyan a leggyengébbek közé tartozik, azonban vannak olyan törpetelepülések is ezekben a desztinációkban, melyek aktív és hatékony turisztikai folyamatai megmutatkoznak a (statisztikai) eredményekben is.

Következtetések

Tanulmányunkban elsőként Hoover-index segítségével jellemeztük a hazai turizmus területi különbségeit települések szintjén. A vendéglátóhelyek, a működő vállalkozások, illetve az azon belüli szálláshely-szolgáltatással és vendéglátással foglalkozó vállalkozások számának a települések állandó népességszámához viszonyítva kevésbé volt kimutatható a területi egyenlőtlenség. Azonban ha az idegenforgalmi adó, valamint az összes (kereskedelmi és egyéb) szálláshely vendégéjszakáinak, vendégeinek számát az állandó népességszámhoz viszonyítottuk, abban az esetben számottevő területi egyenlőtlenségek rajzolódtak ki. A hazai turizmusból Budapest mellett a balatoni és a fürdővárosok emelkednek ki. A vidéki településeket gyenge turisztikai teljesítmény jellemezte, ezért is vizsgáltuk meg az 1000 fő alatti településeket részletesebben turisztikai aspektusból.

A vizsgálat eredményei alapján – már a törpetelepülések esetében is – látható, hogy vannak olyan települések, amelyek a turisztikai potenciáljukat kiaknázva jelentősen jobb helyzetben vannak a társaiknál. Megvizsgálva a 2013-as évet is megállapítható, hogy ezen településcsoportokat alkotó községek nem csupán a vizsgálat kezdeti időszakában (2007-ben) bírtak kiemelkedő értékekkel, hanem mindezt a 2013-as évben is megtartották, valamint újabb települések jelentek meg körülöttük. A kutatás során feltárt kiugró turisztikai potenciállal rendelkező települések esetében a vizsgált években felfedezhetőek átfedések, melyek bizonyítják egy-egy település stabil és kimagasló turisztikai potenciálját.

Irodalomjegyzék

1. Dávid L., Tóth G., Kelemen N., Kincses Á. (2007): A vidéki turizmus szerepe az Észak-Magyarország Régióban, különös tekintettel a vidékfejlesztésre a 2007-13. évi agrár- és vidékpolitika tükrében. *Gazdálkodás*, 51. (4.) pp. 38-57.
2. Enyedi Gy. (2004). Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány* (9) 935-941. p.
3. European Commission (EC) (2008): Poverty and social exclusion in rural areas. Final Study Report, 187 p.
4. Goda P., Tóth T. (2013): Pókháló- entrópia, mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben *TERÜLETI STATISZTIKA* 53:(2) pp. 169-189.333
5. Hanusz Á. (2008): Turisztikai programok, mint a vidékfejlesztés lehetséges eszközei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Hanusz Á (szerk): A turizmus szerepe a kistérségek és a régiók gazdasági felzárkóztatásában. Nyíregyháza Város és a Nyíregyházi Főiskola Nyíregyháza, pp. 63-79.
6. Káposzta J. (2001): Regionális gazdaságtan
7. Káposzta J. (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései, *Gazdálkodás* 58. évfolyam, 2014/5. szám, pp. 399-412
8. Kassai Zs. - Ritter K. (2011): Helyi vidékfejlesztési programok a hátrányos helyzetű vidéki kistérségekben. *Gazdálkodás* 55 (4) pp. 337-346. ISSN 0046-5518.
9. Kigyóssy G – Czene Zs. (2012): Lehetőségein a helyi gazdaságfejlesztésre, in *Falu Város Régió* 2012/1-2. számú folyóirat, Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal, Budapest, pp. 5-10

10. Koós B. – Virág T. (2010): Nyertesek és vesztesek – A magyar településhálózat polarizálódása. In: Barta Gy – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K. (szerk.): A területi kutatások csomópontjai Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2010. pp. 32-54.
11. Kóródi M. – Fehér I. (2012): A vidéki turizmus illúziói és realitásai. In: Csete L. – Fehér I. (szerk.): Agrár-vidékfejlesztési és élelmiszer-marketing trendek. Fehér István 70. születésnapjára emlékkötet. Szent István Egyetem, Gödöllő, pp. 160-168.
12. Lane, B. – Weston, R. – Davis N. – Kastenholz, R. – Lima, J. – Majewski J. (2013): Industrial Heritage and Agri/Rural Tourism in Europe. Study, Brussels, 141 p. doi: 10.2861/13312 ISBN 978-92-823-4183-4
13. Nemes Nagy J. (szerk.) (2005): Regionális elemzési módszerek. Regionális Tudományi Tanulmányok 11. kötet. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, 284 p.
14. Martin, P. (2005): The geography of inequalities in Europe. In: *Swedish Economic Policy Review* (12) pp. 83-108.
15. Petrakos, G (2009): Regional growth and inequalities in the European Union. In: *Discussion Paper Series* 15 (2) pp. 23-44.
16. Puczkó L. – Rácz T. (2002): A turizmus hatásai. Aula Kiadó, Budapest, 490 p.
17. Ritter K. - Nagy H. - Tóth T. (2013): Hátrányos helyzetű vidéki térségek és helyi fejlesztési lehetőségeik egy Észak-magyarországi példán keresztül. pp. 224-242. In: Lukovics M. - Savanya P. (Szerk.): Új hangsúlyok a területi fejlődésben. Szeged: JATE Press
18. Ritter K. (2008): A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi statisztika* 48. (5) pp. 554-572.
19. Wachtler I. (2003): Falusi turizmus. In: Magda S. – Marselek S. (szerk.): Észak-Magyarország agrárfejlesztéseinek lehetőségei. Agroiinform Kiadó, Gyöngyös, pp. 189-200.
20. Novai Plébánia (2011): http://www.novaiplebania.hu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=44&Itemid=91 (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
21. Háromhuta település honlapja (2017): <http://www.haromhuta.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
22. Borgáta település honlapja (2017): <http://borgata.gportal.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
23. Megyer település honlapja (2017) A mi kis falunk <http://megyer.hu/> / (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
24. Óbánya település honlapja (2017): <http://www.obanya.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
25. TÉRPORT (n.a.): Településtípusok - A települések osztályozási szempontjai <http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok>

**A MEGYEI JOGÚ VÁROSOK ÁTFOGÓ GAZDASÁGFEJLESZTÉSE A MODERN
VÁROSOK PROGRAMON KERESZTÜL, KÖZÉPPONTBAN AZ
INFRASTRUKTÚRA-FEJLESZTÉS**

THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CITIES WITH COUNTY RIGHTS INTO
THE MODERN CITIES PROGRAM FOCUSING OF THE INFRASTRUCTURE
DEVELOPMENT

Péli László PhD¹, Káposzta József CSc², Némediné Kollár Kitti PhD³

^{1,2}egyetemi docens, ³adjunktus

^{1,2,3}Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani
és Vidékfejlesztési Intézet

E-mail: ¹pe.li.laszlo@gtk.szie.hu, ²kaposzta.jozsef@gtk.szie.hu, ³kollar.kitti@gtk.szie.hu

Összefoglalás

A Modern Városok Program egy hatalmas mértékű fejlesztési-támogatáscsomag, melynek során Magyarország Kormánya a megyei jogú városokat támogatja számos területen. A cél ezáltal, felpezsdíteni ezen városok gazdaságát, hogy azok valós centrumai lehessenek környező térségüknek. Fontos megjegyezni, hogy ezen gazdaságfejlesztési intézkedések alapja a megfelelő szintű elérhetőség, amely kedvező közlekedési infrastruktúrát igényel. Az általunk vizsgált program egyik pillére ennek biztosítása a vidéki nagyvárosok részére.

Abstract

In our days, one of the biggest challenge of both the developing and the developed world is the widening of territorial disparities - even in global dimension. The gap between the poor and the rich shows a rapid and continuous increase instead of shrinking or at least remain stagnant. The vast majority of the countries in our Earth are trying to combat against this phenomenon but – unfortunately – with not much success. The same is typical of Hungary as well, the gap in terms of territorial disparities has still been widening. Furthermore Hungary has a peculiar situation as due to her historical antecedents, there is only one significant city which can be considered competitive in European context, this is Budapest, the capital city. The Modern Cities Program supports cities with county rights in order to improve their economic development which has positive effect on the settlements in their periphery.

Kulcsszavak: Modern Városok Program, megyei jogú város, területi különbségek, fejlesztési célú támogatás

JEL kód: R50, R58

LCC kód: H1-99

Bevezetés

Napjainkban a területi különbségek kiszélesedése globálisan is a fejlődő és fejlett világ egyik legnagyobb kihívását jelenti. A szegények és gazdagok közötti űr nemhogy csökkenne, hanem folyamatosan és rohamos tempóban növekszik. A világ országainak túlnyomó többsége küzd ezzel a jelenséggel, sajnos kevés sikerrel. Csakúgy, mint ezen országokra, Magyarországra is jellemző ez a területi különbségeket uraló egyre táguló szakadék. Magyarország ráadásul speciális helyzetben van, hiszen történelmi előzményei okán (trianoni békeszerződés) mindössze egyetlen jelentős, európai mértékben is versenyképes várossal rendelkezik, mégpedig a fővárossal: Budapesttel. Budapest és agglomerációja határozza meg a mai Magyarország gazdaságát, mivel a vidéki városok közül önmagában egyik sem elég erős ahhoz,

hogy gazdasági decentrumként funkcionáljon a hazai térszerkezetben belül. Ehhez kapcsolódik a Magyarország Kormánya által 2015 márciusban meghirdetett “Modern Városok Program”, melynek értelmében a megyei jogú városok fejlődése a vidék fejlődésének a záloga. Mint az 1. számú ábrán is látható Magyarországon 23 megyei jogú város található.

1. ábra: A megyei jogú városok, megyei jogú várossá nyilvánításuk időpontja szerint

Forrás: terport.hu, 2017

A Modern Városok Program keretében Magyarország Miniszterelnöke személyesen kereste fel a hazánkban található 23 megyei jogú várost, ahol egyeztetéseket folytatott a város gazdaságfejlesztési koncepciójáról, illetve a helyi vezetéssel megállapodtak a fejlesztésekhez szükséges forrásokról. Ezen források döntően gazdaságfejlesztési célt szolgálnak, de az egészség-, illetve sportfejlesztések éppúgy megtalálhatóak, mint az oktatás-, kultúra-, vagy idegenforgalmi fejlesztések. Bő két éve, 2015. március 25-én kezdődött a program, melynek első állomása Sopron városa volt, míg a sort Hódmezővásárhely városa zárta 2017. május 26-án.

A program fő célja ezen vidéki városok gazdaságának megerősítése, azáltal, hogy a következő években a rendelkezésre álló fejlesztési forrásokat elsősorban a helyiek döntése alapján osszák szét.

Kutatásunkban megvizsgáljuk, hogy a Modern Városok Program a vidéki társadalom mekkora részére hat közvetlenül, illetve közvetetten a megyei jogú városok agglomerációjára, illetve a tőlük távolabb eső, periférikus területekre gyakorol-e hatást.

Irodalmi áttekintés

Magyarország térszerkezetét vizsgálva – a trianoni békeszerződésnek köszönhetően – a területfejlesztéssel foglalkozó szakirodalom egyöntetűen leszögezi, hogy hazánk alapvetően monocentrikus térszerkezetűvé vált, Budapest dominanciája az élet minden területén érvényesül (Beluszky, 2003; Oláh-Topa, 2016). A monocentrikus struktúra oldására tett kísérletek sem új keletűek, bár igazi jelentőségük a NUTS-rendszer kialakítása után teljesedett

ki (Csomós, 2010), mikor a régióközpontok nagyobb önállóságot kaptak és mintegy ellensúly szerepet igyekeznek betölteni.

A regionális folyamatok szempontjából a XX. század hatalmas átalakulásokat eredményező utolsó évtizede nem tekinthető egységes időszaknak. A korszak első felét a korábbi rendszer struktúráinak leépülését kísérő krízisjelenségek uralták. A kilencvenes évek közepétől kezdve érzékelhetően megjelentek a megújulás (elsősorban makrogazdasági) jelei, a helyi és regionális siker csomópontjai (Nemes Nagy, 2005; Ritter, 2017). Ezalatt az évtized alatt az eddigi legjelentősebb társadalmi-gazdasági térszerkezeti átrendeződésnek lehettünk tanúi, gyökeresen megváltoztak az addigra kialakult állapotok.

Ésszerűen belátható, hogy a főváros dominanciájának mérséklése nem annak érdemeinek megnyirbálásával lehetséges, hanem a hátrányosabb helyzetben lévő területek felzárkóztatásával, a közöttük meglévő különbségek kiegyenlítésével valósítandó meg. Budapest – mint hazánk egyedüli, európai szinten is versenyképes metropoliszának – gyengítésével az országon belüli polarizáció mérséklődik, viszont Európától – mint centrumterületől – való elszakadásunk felerősödik (Péli, 2013).

A gazdasági növekedés mindig is érdekelte és érdekelti fogja a regionális gazdasággal foglalkozókat. Hiszen a regionális gazdaság növekedését meghatározó tényezők és az azok magyarázatára szolgáló összefüggések döntő hatással lehetnek a területi egyenlőtlenségek mérséklésére, azok okainak feltárására, kezelésére (Lengyel – Rechnitzer, 2004; Áldorfai-Czabadai, 2014, Bakos-Gerencsér, 2016).

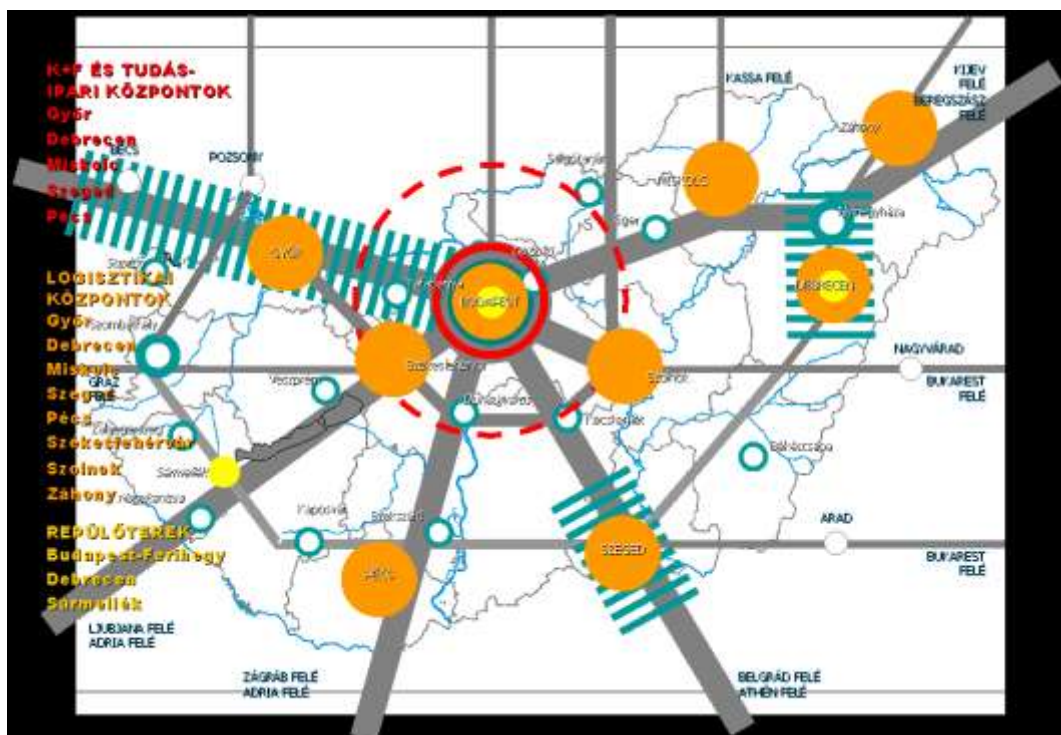
Kutatáshoz kapcsolódóan a regionális gazdasági növekedési modellek egyik fajtáját, a növekedési pólusok elméletét ismertetem. Rechnitzer és Lados (2004) alapján a növekedési pólusok modellje szerint a dinamikus ágazatokat tömörítő központok lényegében olyan növekedési pólusok, amelyek agglomerációs hatások útján növekedési hatást gyakorolnak a környező településekre. A növekedési pólus maga egy centrumtelepülés.

A pólusok, nagyvárosok hálózatának jellemzője, hogy lakosságukra és az ingázókra építve meghatározó a szerepük a foglalkoztatásban, miközben a fővároson kívül a felsőoktatási, a kutatási tevékenységek, valamint a különösen nagy hozzáadott értéket előállító gazdaság koncentrációja jellemzi (ÚMFT, 2006).

A fejlesztési pólusok kialakításának célja, hogy meghatározott nagyvárosok olyan központokká váljanak, amelyek tartósan képesek erősíteni önmaguk és tágabb térségük (nemzetközi) versenyképességét. A fejlesztési pólusok harmonikus, egymással együttműködő (város) hálózatok központjaiként egy policentrikus településrendszer elemeiként az ország egészének versenyképességét növelik. A pólusokhoz kapcsolódó fejlesztéseknek alapvetően négy funkcionális szintje különböztethető meg, amelyek közül az innovációs és gazdaságfejlesztő funkciók kapnak kiemelt szerepet.

A versenyképességi pólusok kialakításának feladata – a nemzetközi, elsősorban francia tapasztalatok alapján – 2004-ben fogalmazódott meg. A versenyképességi pólusok kialakítását megalapozó javaslatok már a kiemelt (stratégiai) fejlesztések keretében kerültek bemutatásra. A pólusként meghatározott városok francia metodika alapján kezdtek el dolgozni, és próbálták a pólus-gondolatot fejlesztési koncepcióikba, stratégiáikba beilleszteni. A magyar sajátosságok következtében (köztük az infrastrukturális hiányok, területfejlesztési és felzárkóztatási szempontok) azonban az eredeti francia koncepciónak nemcsak a neve, hanem némileg a tartalma, illetve a program kivitelezésének módja, eljárásrendje is módosult (Salamin-Péti, 2005).

A magyarországi Pólus Program öt vidéki nagyvárost határozott meg, mely Budapest decentrumaiként működhetnek. Ezt mutatja a 2. számú ábra.

2. ábra: Magyarország távlati versenyképességi pólusai

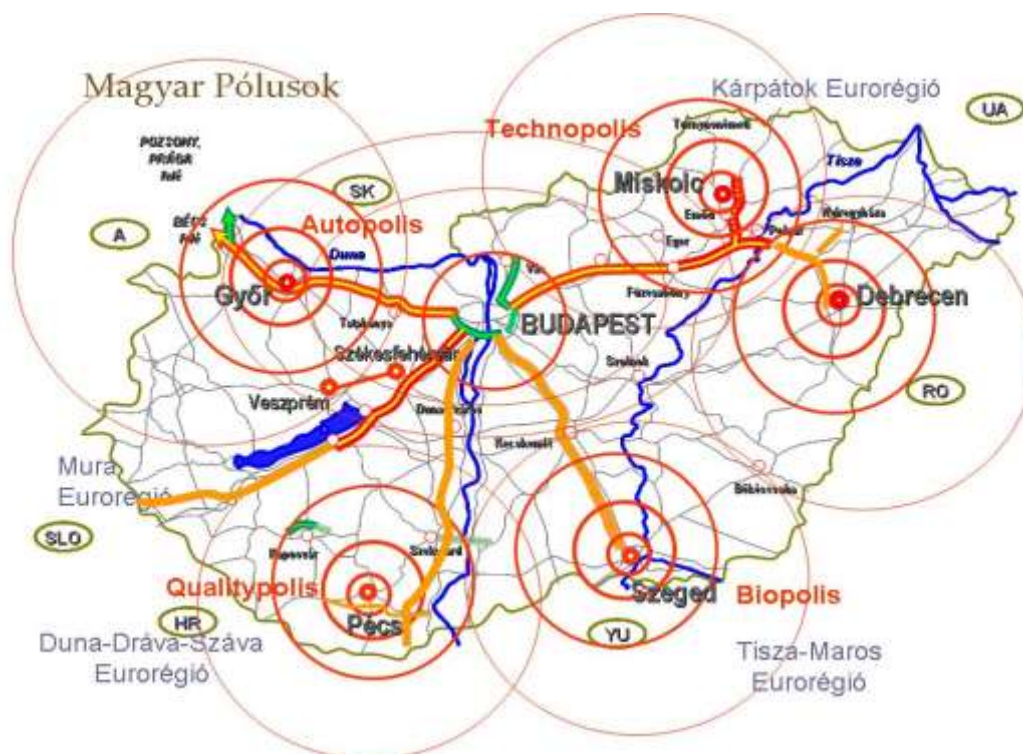
Forrás: 96/2005. (XII. 25.) OGY határozat

A Programban deklarált öt növekedési pólus:

- Győr,
- Pécs,
- Szeged,
- Debrecen,
- Miskolc.

A program továbbfejlesztése során – francia mintára - meghatározták az egyes pólusok stratégia irányait, melyet a 3. számú ábrán szemléltettek:

- Budapest – INNOPOLIS: Budapest európai szintű központként történő megerősítése (MediPólus, ÖkoPólus, InfoPólus, MédiaPólus, TechnoPólus, EconoPólus)
- Győr – AUTOPOLIS: Járműgyártás, a beszállítói és logisztikai kapacitás fejlesztésével és a megújuló energiák hasznosításával
- Székesfehérvár-Veszprém – INFOPOLIS: Mechatronikai és elektronikai, média-, szoftver-, műanyagipari és logisztikai központ
- Miskolc – TECHNOPOLIS: Műszaki és gazdaságtudományi tudásbázisokra épülő, high-tech ipari megoldások, Mechatronika, Vegyipar, Anyagtudományok, Nanotechnológia
- Debrecen – „A TUDÁS IPAROSÍTÁSA”: Agrár-innováció, genetika, Európai Spallációs Neutronforrás megtelepítése
- Szeged – BIOPOLIS: Biotechnológiai kapacitásokra alapozott tudásintenzív fejlesztések, Szoftveripar fejlesztése
- Pécs – „AZ ÉLETMINŐSÉG PÓLUSA”: A kulturális ipar, az egészségipar és a környezetipar bázisán „szolgáltató pólus” kiépítése (Filep, 2008).

3. ábra: A hazai „specializálódott” növekedési pólusok

Forrás: Gazdaságfejlesztési stratégia - Pécs Fejlesztési Pólus, 2012

Az elmülethez kapcsolódva született meg a jelenleg vizsgált Modern Városok Program, melynek értelmében ezek a megyei jogú városok lesznek a gazdasági fejlődés motorjai. Ennek hatására a fejlett centrum területek kedvező gazdasági hatást gyakorolnak a félperiférikus, illetve periférikus területekre, melynek köszönhetően megindul a nivellálódás.

Anyag és módszer

Kutatásunk alapját a Központi Statisztikai Hivatal évente gyűjtött területi adatai adják, melyeket a TeIR adatbázis biztosított számunkra. A kutatás során dokumentumelemzés, illetve adatelemzés módszerét alkalmaztuk. A Modern Városok Program bevezetése során Magyarország Kormánya együttműködési megállapodást kötött a hazai 23 megyei jogú várossal. A megállapodások nyilvánosak, így azok tanulmányozása során összegyűjtöttük a városoknak szánt források mértékét. A támogatások mértékét minden esetben az együttműködési megállapodások tartalmazzák, melyek 2015 és 2017 között kötettek. A TeIR adatbázisából pedig lekérdeztük az érintett városokra, illetve agglomerációjukra vonatkozó főbb adatokat, melyek 2015-ös adatok, hisz jelenleg ezek a legfrissebb elérhető adatok.

A Modern Városok Program bemutatása

Magyarország Kormánya 2015-ben jelentette be a – korábban nem látott mértékű támogatottságú – Modern Városok Programját. A támogatásban a magyarországi megyei jogú városok részesülnek. „Megyei jogú városok a megyeszékhelyek és azok az ötvenezernél nagyobb lakosságú városok, amelyeket az Országgyűlés a képviselő-testület kérelmére ilyennek nyilvánít. A megyei jogú város települési önkormányzat, amely területén - megfelelő eltérésekkel - saját hatásköréiként ellátja a megyei önkormányzati feladat- és hatásköröket is. Képviselő-testülete a közgyűlés, amely a megyei jogú városban kerületeket alakíthat, és kerületi hivatalokat hozhat létre”(terport.hu, 2017).

Megyei jogú város lehet, melynek népessége eléri az 50 000 főt és az Országgyűlés - a képviselő-testület kérelmére - megyei jogú várossá nyilvánítja. Ezen felül minden megyeszékhely város automatikusan megyei jogú város is egyben.

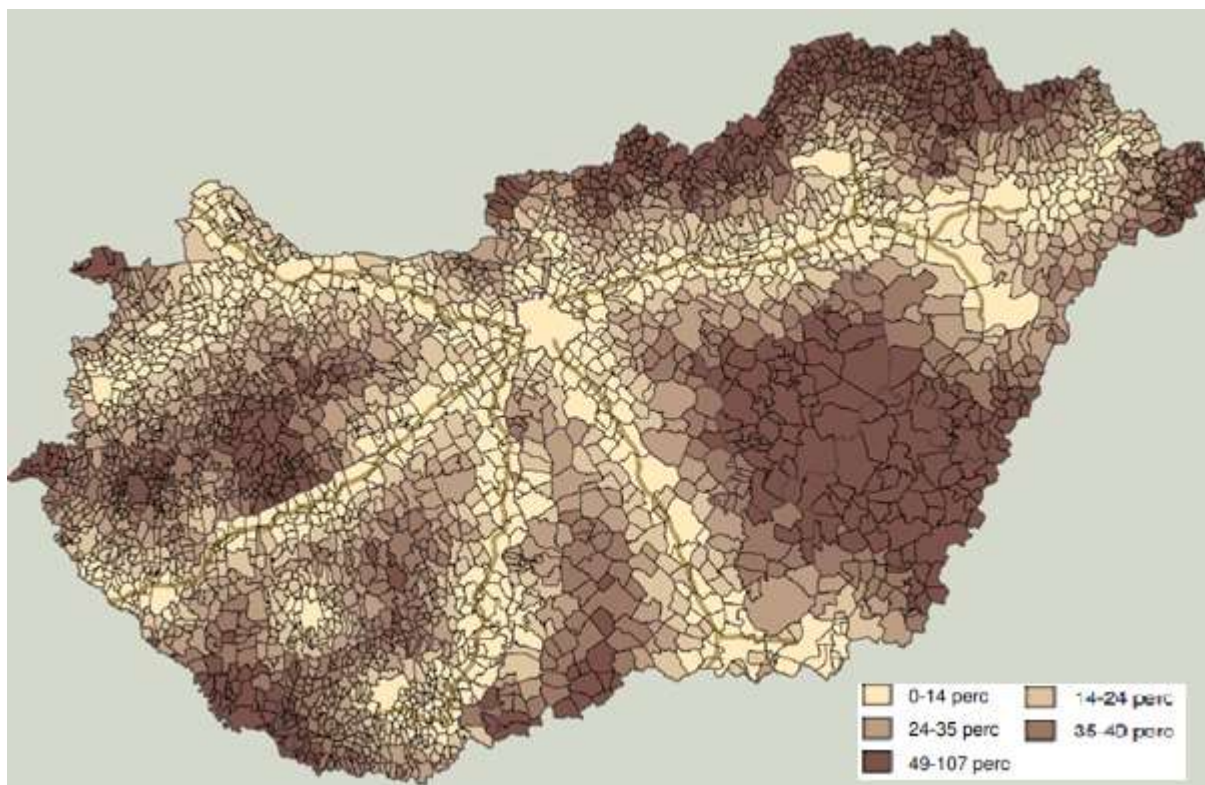
Hazánkban jelenleg 23 megyei jogú város található, melyből 18 város megyeközpont is egyben. Azonban ezek a városok jogilag nem a megyék részei, hanem azzal azonos rangú közigazgatási egységek.

A Modern Városok Program egy 3400 milliárd forint értékű fejlesztési célú támogatáscsomag, mely magában foglal többek között:

- 690 km autópálya bővítést,
- 5 repülőtér fejlesztést,
- 1920 ha új ipari park létesítését,
- 170 mrd. Ft egészség- és sportcélú fejlesztést,
- 109 mrd. Ft oktatásfejlesztést (kormany.hu, 2017).

Mint az a fenti felsorolásból is látható, a program jelentős mértékű infrastruktúra-fejlesztést tartalmaz, melynek jelentős része a hazai gyorsforgalmi úthálózat bővítésére irányul.

A gazdasági életben kiemelt szerepet játszanak az autópályák, melynek elérhetőségét a 4. ábra mutatja.

4. ábra: A legközelebbi autópálya csomópont elérhetősége percben, 2016

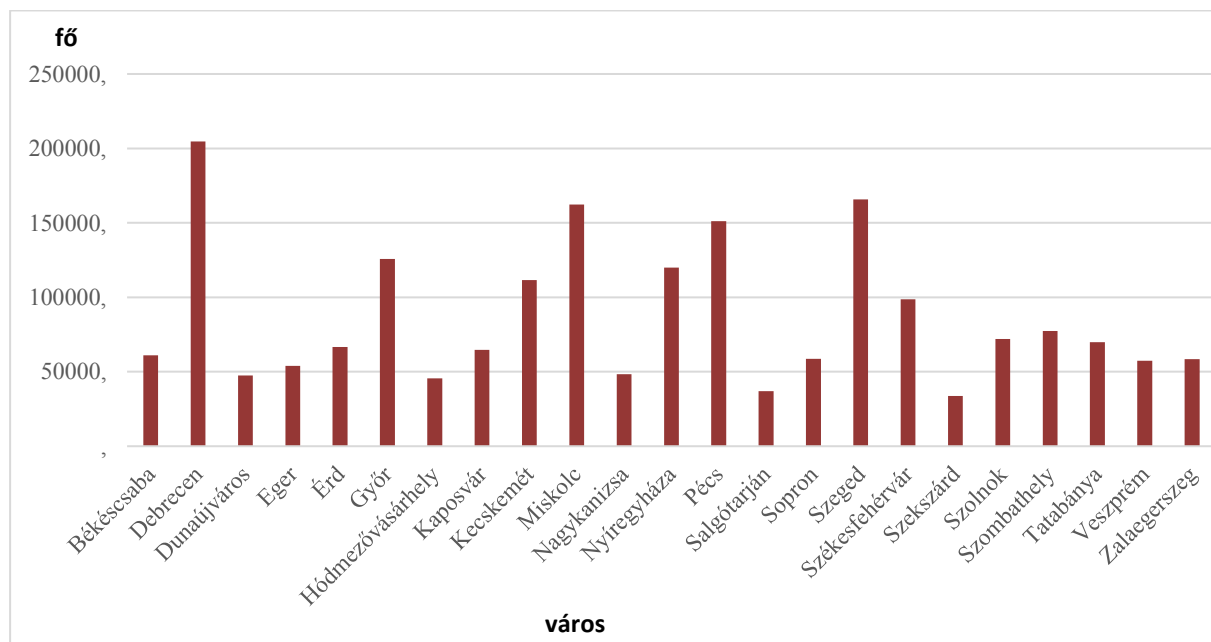
Forrás: TeIR adatok alapján saját szerkesztés, 2017

Péli (2013) munkájában hangsúlyozza, Magyarország közlekedési hálózata jelenleg is erősen centrális, sugaras jellegű. Ez a szerkezet hátráltatja a vidéki nagyvárosok gazdaságának megerősödését, hiszen a főváros, az ország politikai-gazdasági központja, központi elhelyezkedése miatt az ország jelentős részéről könnyen elérhető. Ez az állapot nem kedvez a vidéki növekedési központok megerősödésének.

Osztozunk azon állásponton, hogy a közlekedési infrastruktúra – azon belül is a gyorsforgalmi úthálózat megléte – alapjaiban határozza meg egy térség gazdaságát. Mielőtt részletesen megvizsgálánk a Modern Városok Program ilyen irányú fejlesztéseit, előtte tekintsük át, mely városok jogosultak támogatásra ebben a programban.

Az elsőként támogatásban részesült megyei jogú városok 2015-től részesülnek ezen forrásokból, míg az utolsó támogatási szerződést 2017 májusában kötötték meg.

Mint az előzőekben ismertettük 23 megyei jogú város található Magyarországon, azonban ez a majdnem két tucat város jelentős differenciálódást mutat. Az 5. számú ábrán szemléltetjük a 23 város népességét.

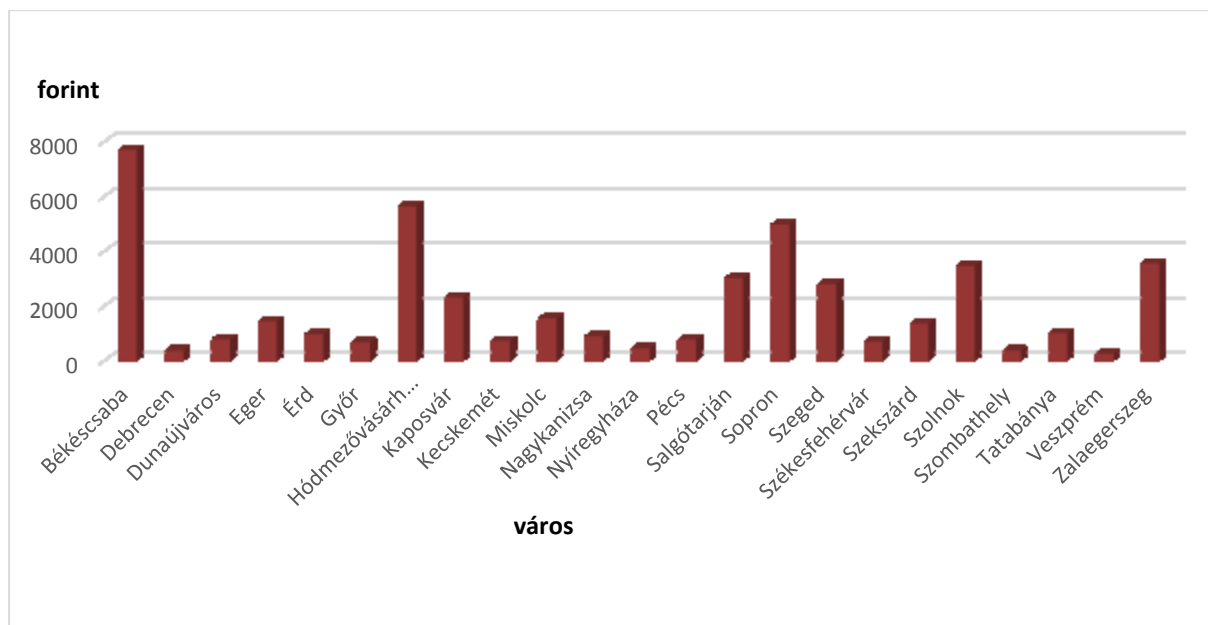
5. ábra: A megyei jogú városok lakónépessége

Forrás: saját szerkesztés, 2017

A hazai lakosság 19,87 %-a lakik megyei jogú városokban és ez az adat nem tartalmazza az agglomerációs/agglomerálódó térségeket. Ezekkel együtt 30 %-ot is meghaladó értéket kapnánk, akik közvetlenül érintettek ebben a programban. Még tagoltabb a kép, ha a fővárosi lakosságot (17,01 %) figyelmen kívül hagyjuk – hisz a területi különbségek mérséklése nem őket célozza -, mely agglomerációjával együtt szintén jelentős hányadot takar.

Az ábrán látható, hogy az öt jelentős vidéki nagyvárosunkon (Győr, Pécs, Szeged, Debrecen és Miskolc) kívül még Kecskemét, Nyíregyháza és Székesfehérvár rendelkezik 100 000 fős, vagy azt meghaladó lakónépességgel. A megyei jogú városok definiálásakor láthattuk, hogy egyik feltétel az 50 000 főt meghaladó népesség. Ezen kritériumnak a 2015. évi demográfiai adatok tekintetében öt város nem felel meg: Szekszárd és Salgótarján lakossága a 40 000 főt sem éri el; Hódmezővásárhely, Dunaújváros és Nagykanizsa népessége pedig néhány ezer fővel marad el a kívánt határtól. Mivel a megyeközpontok automatikusan megkapják a címet, ezért Szekszárd és Salgótarján mentesül az 50 000 fős kritérium alól. A törvény értelmében csak a megyei jogú város cím odaítélésének feltételeit szabták meg, annak elvesztésének módját nem, így amely város egyszer elnyerte a címet, az jogosult is marad arra.

A továbbiakban megvizsgáljuk a Modern Városok Program által az adott megyei jogú városba egy lakosra jutó támogatás mértékét, melynek eredményét a 6. számú ábrán szemléltetjük.

6. ábra: Az egy lakosra jutó támogatás a Modern Városok Programban

Forrás: saját szerkesztés, 2017

Mint az a 6. számú ábrán jól látható Békéscsabán a legmagasabb az egy főre jutó támogatás, melynek mértéke meghaladja a 7700 Ft-ot. A támogatás jelentős részét teszi ki az M44-es gyorsforgalmi úthálózat megépítése, mely valóban indokolt, hisz a megyei jogú városok jelentős része már jóval korábban bekapcsolódott a magyarországi gyorsforgalmi úthálózatba, Békéscsaba azonban még mindig nincs összeköttetésben ezzel a hálózattal. Mivel Békés megyét „az ország éléskamrája”-ként is szokták aposztrofálni, így jelentős támogatás jutott a mezőgazdaság, illetve a feldolgozóipar számára is (hűtőház). A másik két legjelentősebb egy lakosra jutó támogatásban részesülő város Hódmezővásárhely, illetve Sopron. Az előző városban számos infrastrukturális beruházás indul, illetve bővül a város ipari parkja, míg az utóbbi esetében szintén jelentős gyorsforgalmi úthálózat-fejlesztésre kerül sor, megépítik az M85-ös gyorsforgalmi útszakaszt.

A három említett városon felül Zalaegerszeg, Szolnok, Salgótarján részesül még nagyobb mértékű támogatásban, illetve a vidéki öt nagyváros közül – Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged – közül az utóbbi számíthat a legnagyobb mértékű támogatásra. Ebben kiemelt szerepet kap a közlekedési infrastruktúra-fejlesztés (új közúti-vasúti Tisza híd, M47-es út építése), de a város ipari parkja is jelentősen bővül, valamint városrehabilitációs és sportfejlesztésekre is sor kerül.

Következtetések

A Modern Városok Program keretében nyújtott 3400 milliárd forint értékű támogatás a hosszú távú fejlődés záloga lehet számos megyei jogú városunkban. Megvizsgálva a városokra jutó támogatást kitűnik, hogy a gyorsforgalmi úthálózat fejlesztése kiemelt hangsúlyt kapott a programon belül. A legjelentősebb támogatásokat (egy lakosra jutó) azon városok kapták, amelyek még nem csatlakoztak a hazai gyorsforgalmi úthálózathoz (Salgótarján: M21, Szolnok: M4, Zalaegerszeg: M76 és M9, Békéscsaba: M44, Sopron: M85 etc.). Mint az korábbi kutatásainkból (Péli, 2013) kiderül, a közúti infrastruktúra minősége jelentős mértékben befolyásolja az adott térség/város fejlettségét, ennél fogva a gyorsforgalmi úthálózat fejlesztését jó irányának tartjuk.

Magyarország monocentrikusságát oldani csak a vidéki térségek erősítésével lehet, melynek alapja a vidéki nagyobb városok gazdaságának fellendítése. A pólusokban kedvező területi hatások beindítása, illetve kiterjesztése, ezáltal az agglomerációs folyamatok erősítése, azok dinamizáló hatásainak távolabbi perifériákba való eljuttatása. Az államnak szükséges több pénzt fektetnie a másodlagos pólusokba, mivel a főváros és a vidéki pólusok közötti különbségek nagyok és tovább növekednek. Ahhoz, hogy ezek a nagyvárosok ténylegesen betöltsenek efajta szerepet, szükséges az innovációs folyamatok erősítése, a decentralizáció támogatása. Ehhez adhat kellő alapot a Modern Városok Program.

Összegzés

A Modern Városok Program egy hatalmas mértékű fejlesztési-támogatáscsomag, melynek során Magyarország Kormánya a megyei jogú városokat támogatja számos területen. A cél ezáltal, felpozícionálni ezen városok gazdaságát, hogy azok valós centrumai lehessenek környező térségüknek. Fontos megjegyezni, hogy ezen gazdaságfejlesztési intézkedések alapja a megfelelő szintű elérhetőség, amely kedvező közlekedési infrastruktúrát igényel. Az általunk vizsgált program egyik pillére ennek biztosítása a vidéki nagyvárosok részére.

Köszönetnyilvánítás

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-17-4 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT”

Irodalom

1. Áldorfai Gy.- Czabadai L. (2014): Helyi válaszok a globális kihívásokra Acta Carolus Robertus : Károly Róbert Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar tudományos közleményei 4 (2): pp. 9-18.
2. Bakos I. - Gerencsér I. (2016): A versenyképesség mérése, In: Szügyi György, Ritter Krisztián, Bakos Izabella Mária, Gerencsér Ilona (szerk.), Kézikönyv a képzési rendszer megvalósítása az önkormányzatok gazdaságfejlesztési feladatainak támogatására. 567 p. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 2016. pp. 177-186. (ISBN:978-963-269-567-9)
3. Beluszky, P. (2003): Magyarország településföldrajza. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
4. Csomós, G. (2010): Területi egyenlőtlenségek Magyarországon: az ESPON*-elemzés adaptálása a tervezési-statisztikai régiók policentrikusságának vizsgálatához. Területi statisztika; 13. (50.) ÉVFOLYAM 2. SZÁM, március, 156-167.
5. Filep, B. (2008): A nagyvárosok versenyképessége és térségszervező funkciói, Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola: Győr.
6. Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): Regionális gazdaságtan. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
7. Nemes Nagy, J. (2005): Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai. In D. Z.–S. Ferenc, A földrajz dimenziói (old.: 141-158). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet: Budapest.
8. Oláh I.- Topa Z. (2016): Accessibility as a factor of small settlements’ development, Journal of Environmental Protection, Safety, Education and Management 4:(8) pp. 28-37.

9. Péli L. (2013): Növekedési pólusok főbb regionális gazdaságtani összefüggéseinek vizsgálata Magyarországon, Budapest: Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., (ISBN:978-963-502-970-9)
10. Rechnitzer J.- Lados M. (2004): A területi stratégiáktól a monitoringig. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
11. Ritter K. (Szerk.)(2017): Vidékgazdasági tanulmányok. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 120 p. ISBN: 978-963-269-604-1
12. Salamin G. – Péti M. (2005): Az új Országos Területfejlesztési Koncepció. Falu, Város, Régió , 3-41.
13. Vancsó V (2013): Az Integrált város- és településfejlesztés tervezését támogató alkalmazásról
14. ÚMFT, (2006): Új Magyarország Fejlesztési Programja,Partnerségi egyeztetési változat: A stratégia meghatározása. Budapest.
15. Központi Statisztikai Hivatal weboldala: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/veszpremmjv10.pdf>
16. Magyarország Kormányának weboldala: <http://www.kormany.hu/hu/aminiszterelnok/modern-varosok-sorozat>
17. <http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok/megyei-jogu-varosok>

MARKETING OPPORTUNITIES OF THE HUNGARIAN ORGANIC PRODUCER A HAZAI ÖKOLÓGIAI GAZDÁLKODÓK ÉRTÉKESÍTÉSI LEHETŐSÉGEI

Kinga Nagy – Pércsi PhD¹, Amelita Kata Gódor²

associate professor¹, PhD student²

^{1,2}Szent István University, Faculty of Economics and Social Sciences, Institute of Regional Economics and Rural Development

E-mail: ¹nagyne.percsi.kinga@gtk.szie.hu, ²godor.amelita@gtk.szie.hu

Abstract

The improvement of the organic farming is a basic aim of the national agricultural policy for years. The new CAP 2014-2020 also strengthen the central role of organic agriculture in the fight against climate change, the protection of the environment and the preservation of biodiversity. The organic farms are usually small scale enterprises so their development also relating to the improvement of the Short Food Supply Chains which is supported in the frame of the Rural Development Programme. According to the abovementioned the aim of this article to reveal the limiting factors in the marketing of the Hungarian organic farming. To achieve this aim we made a survey on the biggest Hungarian organic market, on the Biokultúra Organic Market and processed the information stemming from the producers' list published on the homepage of the Hungarian Federation of Associations for Organic Farming (Biokultúra Szövetség). The results of our survey showed that the limiting factors of the domestic sale are the market barriers for new entrants providing of stable quantities and the high production costs. In addition, the interviewed farmers emphasized that the foreigners trust better in their producers and the local market organization is stronger as well than in Hungary.

Összefoglalás

Az ökológiai gazdálkodás fejlesztése a nemzeti agrárpolitika alapvető céljai közé tartozik már évek óta. Az új KAP 2014-2020 tovább erősíti az ökológiai gazdálkodás központi szerepét a klímaváltozás elleni küzdelemben és a környezet és a biodiverzitás megőrzése érdekében. Az ökológiai gazdálkodók általában kis méretű vállalkozások, fejlesztésük a Rövid Élelmiszer Ellátási Láncokéhoz is kapcsolódik, amely a Vidékfejlesztési Programok keretében támogatott. Mindezek alapján jelen cikkünk célja a hazai ökológiai gazdálkodás értékesítési lehetőségeit korlátozó tényezők feltárása. Ennek eléréséhez kérdőíves vizsgálatot készítettünk a legnagyobb hazai ökopiacon, a Biokultúra Ökopiacon és feldolgoztuk és rendszereztük a Biokultúra Szövetség honlapján közzétett termelői lista adatait. Az általunk készített felmérés eredményei alapján a hazai értékesítést leginkább korlátozó tényezők, hogy az új belépők piacra lépése nehéz, nehéz továbbá állandó termékmennyiséggel megjelenni, valamint a termelési költségek is magasak. A meginterjúvált gazdálkodók ezen kívül hangsúlyozták, hogy a külföldi piacokon nagyobb a bizalom a termelők irányába és a helyi piacszervezés jóval erősebb.

Keywords: pasture, fruit and vegetable, animal keeping, local market, Short Food Supply Chains

JEL classification: Q19, R10, R12

LCC: S1

Introduction

The improvement of the organic farming is a basic aim of the national agricultural policy for years. The new CAP 2014-2020 also strengthen the central role of organic agriculture in the fight against climate change, the protection of the environment and the preservation of biodiversity. In Pillar 1, direct payments, those who are already farming organically will automatically qualify for a greening payment since they are already undertaking agricultural practices that address climate change and environmental objectives. Pillar 2, rural development, has a strong focus on organic agriculture, ranging from agri-environment payments to new measures especially for organic farming, as distinct from agri-climate-environment measures.

The organic farms are usually small scale enterprises so their development also relating to the improvement of the Short Food Supply Chains which is supported in the frame of the Rural Development Programme. Beside this the organic farms are operate in many times in the frame of Community Farming and use a wide range of direct selling forms.

Referring to Káposzta, Ritter, Kassai (2015), the economic development based on local resources knows to play a decisive role in the economic growth of a given area if it is produced product to generate additional income for further development.

According to the abovementioned the development of the market of the organic products is very important to analyse and closely relates to the improvement and support of the direct selling forms of small scale enterprises. It should be added that according to Fertő and Forgács (2009) one of the most important factors for being an organic producer is the market for organic products beside the healthy environment, existence of organic AEM (agri-environmental measures) and existing contract.

Organic growers serve as the backbones of most local food initiatives, often playing a multifaceted role as provider, advocate, manager, and communication facilitator (Balázs 2012). This also underpin the significance of analysing the market opportunities of these farmers.

Methodology

In the course of the processing of the professional literature we introduced the concept and the potential reasons for the choice of this form of farming. We used for the introduction of the organic farming the database of the Central Statistical Office. We methodized and grouped the information which can be found in the producers' list published on the homepage of the Hungarian Federation of Associations for Organic Farming at first. The list contained 191 farms altogether in October. On the basis of the data we determined the type of the producers' activity. We compared the gained results with the data of the professional literature. After this we presented the results of our survey, which was made among the farmers which sell their product on the organic market of Biokultúra Alliance in Budapest and controlled by the Hungaria Öko Garancia Ltd. We made a semi structured interview with 10 farmers in September 2017. On the homepage of the Biokultúra Alliance the list of the seller of the Biokultúra Organic Market can be found but this list contains also those who are only merchandizers. According to this list there are 97 sellers on the market, but many of them only merchandizer and some of them only sell handicraft products (only folk weave for example). We used a questionnaire with 51 questions, most of which connected to the characteristics of direct selling and the organic market. The farmers had also the opportunity to tell their opinion about the future prospects of the sector and they could introduce their development plans, intentions.

Results and discussion

The Hungarian organic production

In Hungary focusing on organic produce started in early eighties of the last century by founding a Club of Organic Producers in 1983. The successor of the Club, the Hungarian Federation of Organic Producers (Biokultura Egyesület) (HFOP) was founded in 1987. HFOP has 13 members of legal entity covering organic production across the country (Fertő-Forgács, 2009).

Meanwhile HFOP has established Biokultura Hungary Ltd and the latter was authorized to register new applicants, controlling them at least once in every year and, releasing certificate if the producer met the requirements (Fertő-Forgács, 2009).

Legal basis for organic productions is provided by Council directive of 2092/91/EGK and two more national directives as 140/1999 released by the government and one, 74/2004 of Ministry of Agriculture and Rural Development (MoARD). HFOP keeps record of all organic producers in this country and provides producers with information related to production, quality, market and, technology issues. Producers can put data and information on the website of HFOP after having the permission of Biokultura Hungaria Ltd. (Fertő-Forgács, 2009).

The main social actors working to promote organic farming and the consumption of domestically produced organic products include (Solti 2012 in Balázs et al, 2015):

- Biokultura Alliance: national organic agriculture advocacy and promotion organization;
- Biokontroll Kft and Ökogarancia Kft: certified organic inspection and certification bodies;
- TVE, Association of Conscious Consumers: smart consumption advocacy group based in Budapest;
- Hungarian Research Institute of Organic Agriculture (ÖMKi): Research institute and responsible for organizing on farm learning, exchange, and professional development programs;
- KÖSZ: Carpathian basin based organic farmers' association;
- MÖSZ: Association of Hungarian Organic Farmers;

Organic production has had an upswing in the late 80s and 90s of the last century and early this decade in Hungary, however, the dynamic was slowed down during last years.

While foreign demand for raw organic commodities initially sparked the spread of organic production, a corresponding increase in domestic consumption has never accompanied this trend, consequentially handcuffing Hungarian organic producers to high risk, low reward export-driven production, only feasible for large producers specializing in raw commodity production (Balázs et al, 2015).

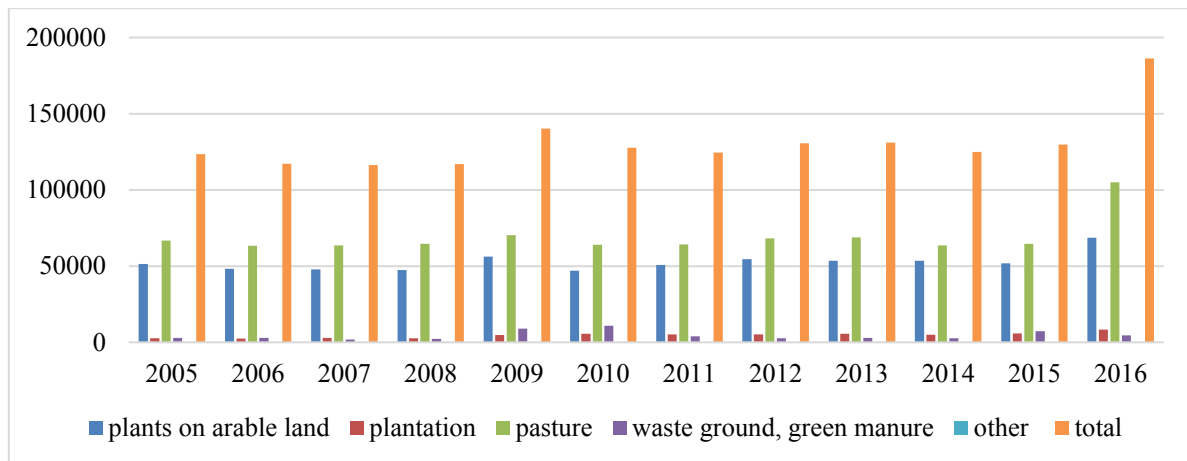

Figure 1: The use of the organic areas (ha)

Source: Own editing on the basis of CSO data, 2017

The subsidizing of the organic farming is continuous from 1997. Initially it was covered from the national budget, than from 2002 as soon as certain EU sources became available it gradually changed to a normative subsidizing scheme. Due to this fact the organic farming had some successful period (Figure 1). According to the information gained from the producers’ list of the Biokultúra Alliance the rate of the pastures determines the farmers’ activity in almost 50%, this is followed by the fruits and the products made by them, which was characteristic in 47 % for their profile, the cereals has a share of 19%. It is not surprising as compared to that 50% of the agricultural organic lands is lawn (Figure 1). The proportion of the seed growing farms is only 1 %, which makes the sector vulnerable.

From 2007 to 2013 the support of the organic farming was a part of the rural development programmes through the agri-environmental measures.

The organic farming was supported through three targeted programmes:

- the programme of organic plough land
- pasture management
- supporting opportunity for the organic orchards and vineyards.

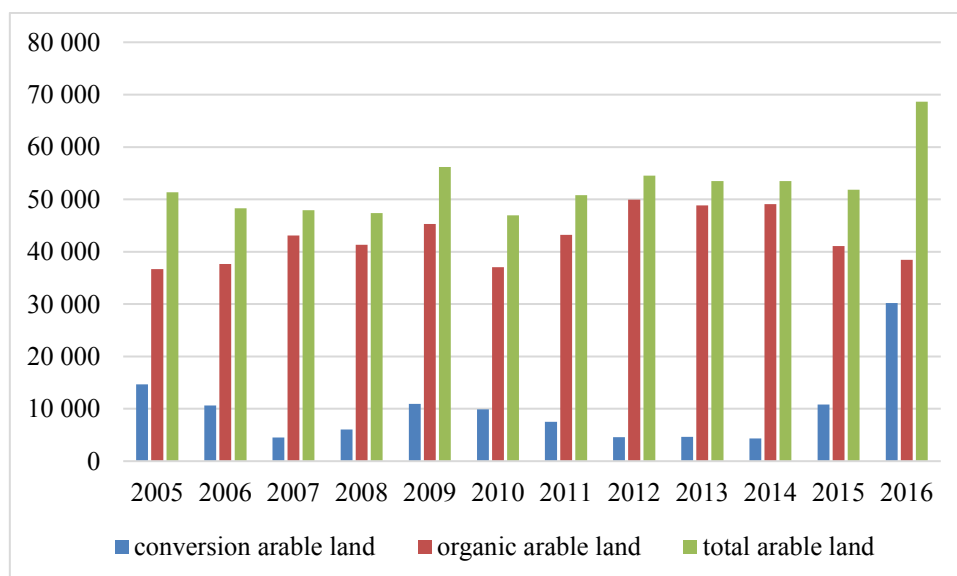

Figure 2: Changes in the organic arable lands, (ha)

Source: Own editing on the basis of CSO data, 2017

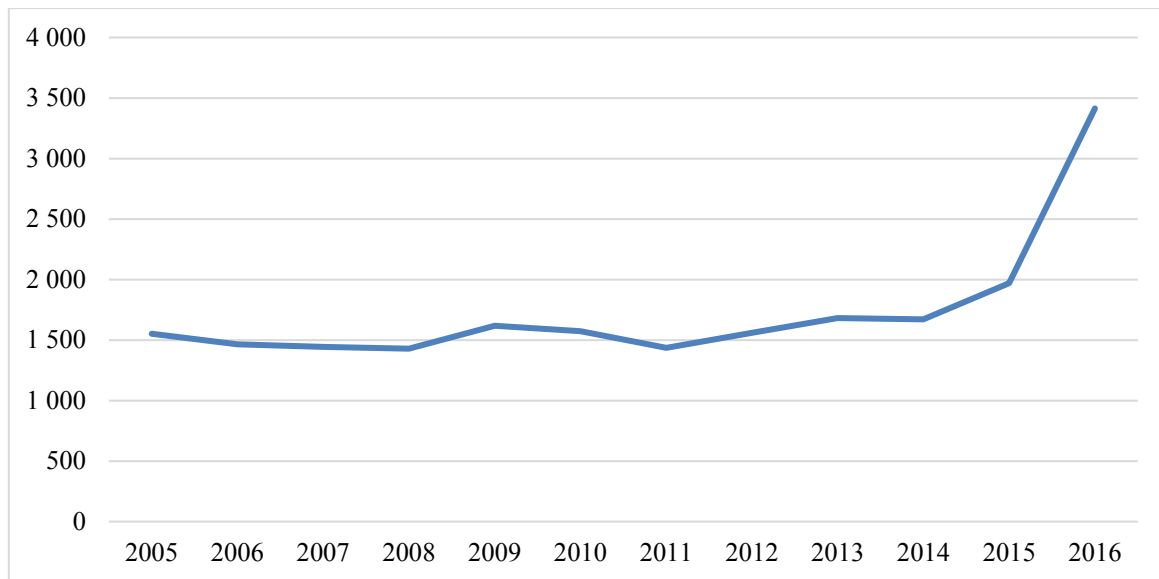

Figure 3: Number of the organic farmers

Source: Own editing on the basis of CSO data, 2017

There is an increase also in the organic and conversion land and farmers, which may be due to the changed subsidy form and the National Action Plan (Figure 2, 3). We find a different situation if we see only the trajectory of the certified organic arable lands. The high increase in the conversion area shows the positive future prospects of the farmers. We can see on Figure 2 that after the introduction of the different subsidizing forms the size of the organic area suddenly increased and then this was followed by a stagnation.

According to the New Rural Development Programme the support of the organic farming is separated from the Agri -Environmental Measure and an independent source is provided for the organic farmer which is the triple of the previous.

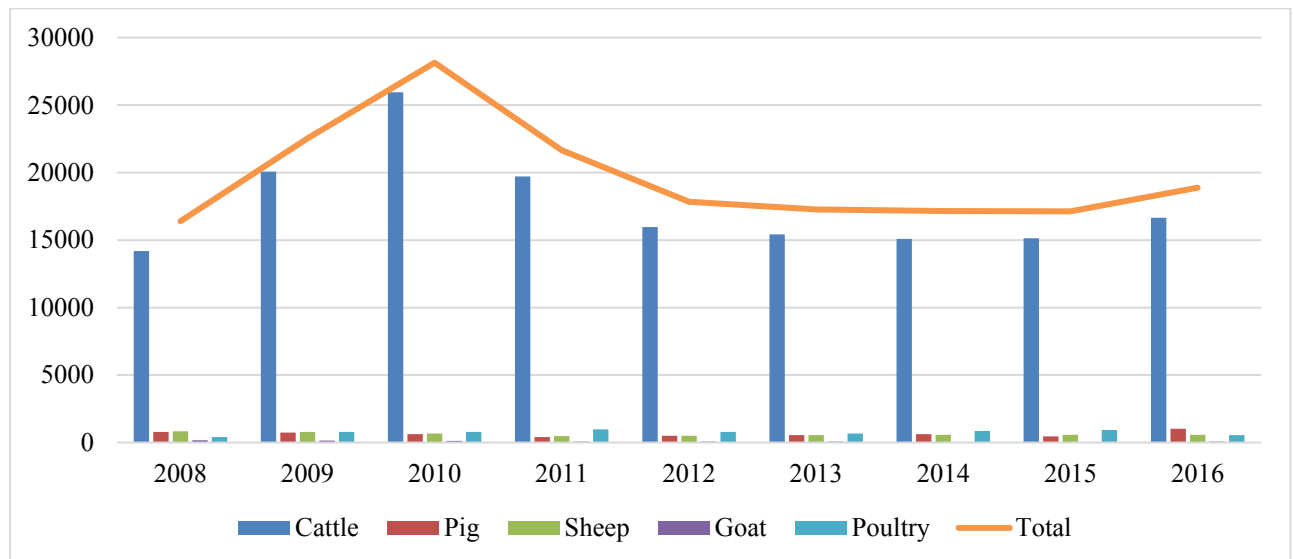

Figure 4: Changes in the organic animal population, animal unit

Source: Own editing on the basis of CSO data, 2017

Unfortunately the size of the organic animal population did not increase as much as the organic area which is very problematic because the adequate animal density indices should be approximately 1-1.5 per ha to maintain the cycle of the soil-plant-animal. A moderate increase can be seen in Figure 4 after 2015.

However most of the farmers are involved in lawn management according to the producers' list of Biokultúra Alliance the proportion of the animal keeping and animal product producing farms can be assessed to approximately 5% on the basis of the circle of activity given by the farmers. This number is unfavourable and equal to the percentage assessed on the basis of the annual report of the Biokontroll.

According to the organic farmers and the scholars the most pressing issues within the domestic organic sector include (Drexler & Dezsény 2013, Willer et. al 2013, Solti 2012, Strenchock 2012, Roszik 2008):

- Continuing marginalization of Hungarian organically produced fresh and processed products within the EU market
- Reliance on exporting for sales, low value added export market
- Lack of capability of the domestic organic processing industry
- Saturation of foreign organic imports in the most popular domestic food retail chains, low recognition of Hungarian organics in the domestic market
- Difficulty in meeting the price, supply regularity, volume and standards to access retail space in conventional chains
- Lack of consumer understanding of the difference between organic and conventional products
- Ineffective policy interventions
- Disproportionate reliance on direct sales markets and demand in urban locations for sales
- Lack of creativity in promoting domestically produced organics

Consumer interest in organic foods in Hungary is driven by the perceived health benefits associated with consuming goods free of chemical additives and pesticide residue. On a secondary level, solidarity with local producers, and the associated environmental benefits also drive sales (Balázs et al, 2015).

Governance and Policy

In the early 2000s, the newly drafted Hungarian Agri-Environmental Program gave incentives for sustainable development in the agricultural sector. Following this, the New Rural Development Program 2007-2013 and the New Hungarian National Rural Strategy 2014-2020 have contained support of agricultural land management practices with positive ecosystem benefits.

The Hungarian government committed to improve the organic sector so beside the Rural Development Strategy the National Action Plan for the development of the organic farming was also created. This document determines the most important steps until 2020.

The most important elements of the Action Plan are the followings

- the improvement of the rules of procedure
- the increasing of the product volume and the landing area
- the improvement of the processing
- the improvement of the training, consultation and research and development system
- the improvement of the data collecting systems
- the propagation of the organic products
- the increasing of consumers' self-consciousness
- the increasing of the consumers' trust
- the improvement of the cooperation opportunities

The Action Plan have not provided functional incentive to encourage organic conversions or development in the sector to date (Balázs et al, 2015). Direct farmer support programs have the reputation of being uninventive, incredibly bureaucratic, and difficult or impossible to manage for smaller farming operations, while favouring larger farming operations who have been the benefactors of past programs.

Results of the survey

Most of the surveyed farmer sell their products only on the analysed organic market. Every farmers agreed in that it is hard to get in this market it is a closed community. All of them are involved in the direct selling more than 10 years. This segment of the farmers usually meet self-conscious consumer because they use the traditional producers' market as a main marketing channel or they are integrated in community farming, the so called box system. Only three of the surveyed 10 farmers has experiences with export markets and nobody has connection with retail chains. They do not intend to be the supplier of such chains this aim is not harmonize with their long-term development plans.

The most important profile of the surveyed farmers was the organic fruit and vegetable production. We surveyed 6 organic farmers who are mainly involved in fruits and vegetable sector, one who has a large scale of supply, from grey cattle to grain and he also deal with fruit and vegetables, so the farm has a mixed profile. One of them occupy with honey bee keeping and produce honey and other relating processed products and further two deal with milk production. The products stemming from different regions of the country.

It can be stated that the farmers view the situation of the market optimistic because they usually meet self-conscious consumers who visit this market because he know the advantages of the organic products and has an inclination to pay more for it.

The most important limiting factors were the barriers to entry, the problems with the stable quantities and the high production costs according to the organic farmers (Figure 5). The Pareto diagram widely used in quality assurance can give us an opportunity to use a new approach in our analysis. The most frequent constraints can be found at the beginning of the row.

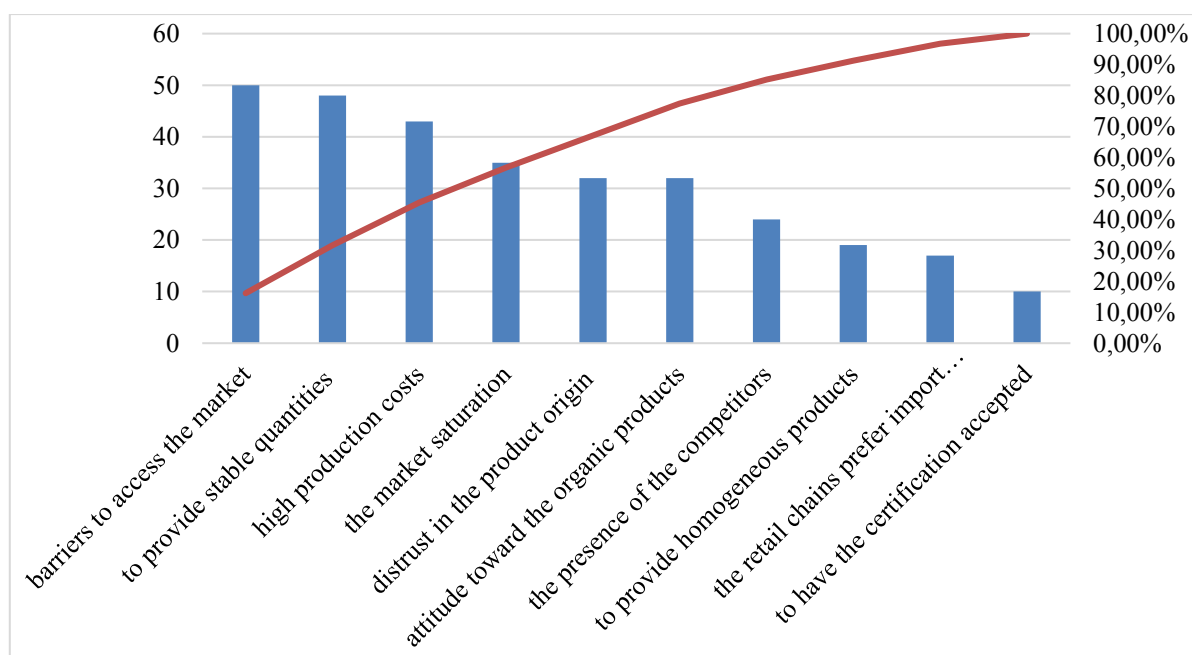

Figure 5: Constraints on the organic market

Source: Own database collection

Another type of the diagram is underpin the same situation (Figure 6).

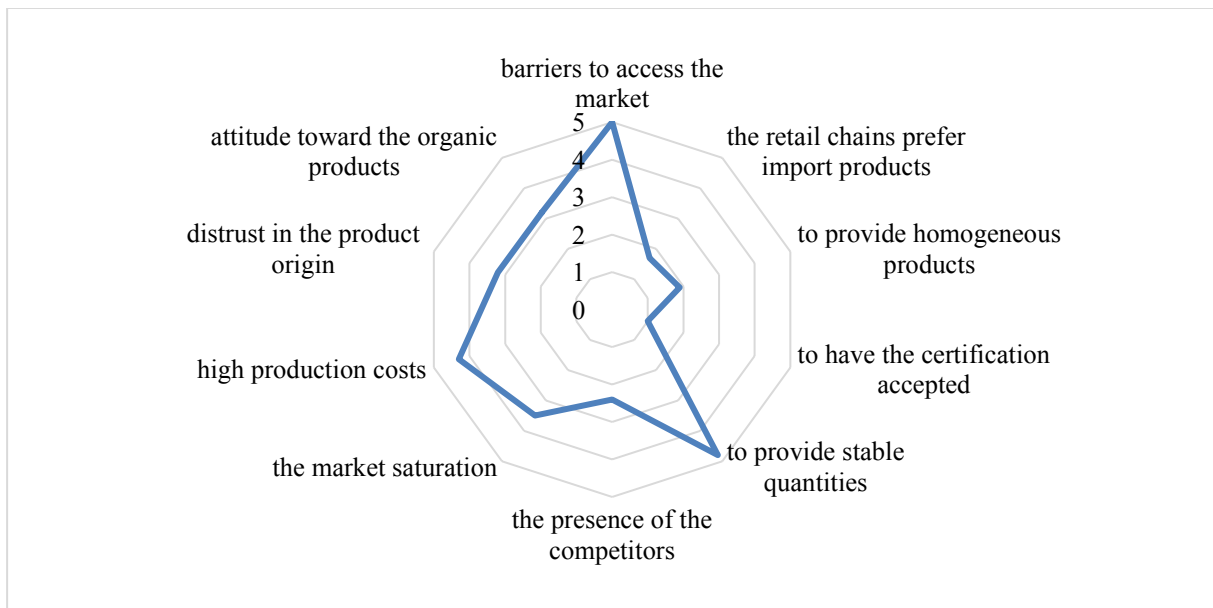

Figure 6: The most important problems on the domestic market

Source: Own database collection

Another interesting result of the survey was that the brand loyalty, the lack of the marketing, the positive attitude and the preference of the local products give more than 30% percent of the explaining factors of the marketing of the organics (Figure 7).

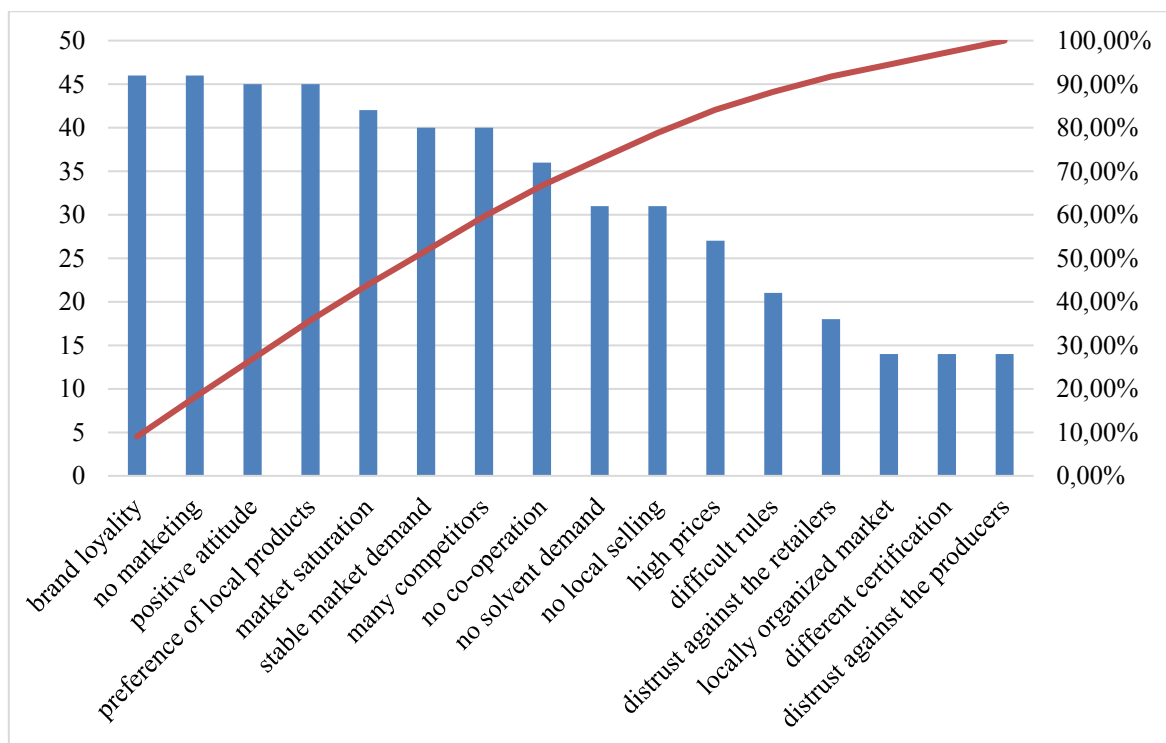

Figure 7: Factors determine on the marketing of the organics

Source: Own database collection

Conclusions

However the state of the organic production was analysed by many studies, a systematized, standardized register of the producers is missing. This kind of a register can help to find out more about the farmers. On the basis of the currently available database and the survey it can be stated that the organic farmers have a wide range of products and there are big differences in the size of the farms. Most of the farmers are involved in lawn management and grows cereals and produces products from cereals. They were followed by the fruits, vegetables and grapes producing farmers. It is not surprising as compared to that 50% of the agricultural lands is lawn. The proportion of the organic animal keeping is still low. On the basis of the circle of activity given by the farmers the proportion of the animal keeping and animal product producing farms can be assessed to approximately 5%. This number is unfavourable and equal to the percentage assessed on the basis of the annual report of the Biokontroll. The proportion of the seed growing farms is only 1 %, which makes the sector vulnerable.

The surveyed farmers mentioned as the most limiting factors on the organic markets the barriers to entry, the problems with the stable quantities and the high production costs. Relating to the marketing of the organics the producers mentioned the lack of sales promotion and the co-operation as a constraints. The farmers feel that there is no co-operation, the local marketing is disorganized and they can produce profitably only at high market price in domestic conditions.

The measure of “the quality systems of the agricultural products and food” can mean an additional support opportunity for the sector. The aims of this subsidy form are the strengthening of the safer integration of the organic farmers to the food chain and the broadening of the knowledge of the consumers with the help of the promoting and informing activities.

The “Short Food Supply Chain” (SCSF) thematic sub-program can also assist the small scale farmers, the organic farmers to get into the market. The importance of the Producers’ Market is given by that it helps to forward the high quality local foods to the consumers. The local marketing of the food has a lower impact to the environment and the producers’ market can play a significant role in the life of the local community and contribute to its development.

References

1. Balázs B. (2012) Local Food System Development in Hungary. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19:3, 403-421.
2. Balázs, B., Bertényi, G., Králl, A., Pintér, L., Strenchock, L. (2015): PATHWAYS project Exploring transition pathways to sustainable, low carbon societies, January 2015.
3. Drexler, D., & Dezsény, Z. (2013). Organic Agriculture in Hungary–Past, Present, Future. *The World of Organic Agriculture-Statistics and Emerging Trends 2013*, 239-241.
4. Fertő, I., & Forgács, Cs. (2009): The choice between conventional and organic farming. A Hungarian example, *Applied Studies in Agribusiness and Commerce – APSTRACT Agroiinform Publishing House, Budapest*
5. József Káposzta, Krisztián Ritter, Zsuzsanna Kassa (2015): Examination of the territorial significance of Pálinka as a Hungaricum, *Tér és Társadalom*, 29. évf., 4. szám, 2015, doi:10.17649/TET.29.4.2707
6. Meredith, S., & Willer, H. (2014): Organic in Europe PROSPECTS AND DEVELOPMENTS, IFOAM, 2014

7. Solti, G. (2012): A hazai ökotudás és a biokultúra válsága, a kilábalás lehetséges útjai. Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet (OMKi), The Domestic Situation of Organic Farming-Trends and Breaking Points. Budapest, February 2012.
8. Roszík, P. (2008): Legyen jövedelmezőbb a biogazdálkodás. A Magyar Mezőgazdaság és Kertészet és Szőlészet melléklete V. évfolyam, 8. szám, 8. p.
9. Strenchock, L. (2012) Local Food Systems in Budapest: Citizen Driven Conscious Food Consumption Initiatives to and their Ability to Shape New Food Paradigms in Hungary. Master's Thesis: www.etd.ceu.hu/2012/strenchock_logan.pdf
10. Willer, H., Lernoud, J., & Kilcher, L. (Eds.) (2013) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2013. FiBL-IFOAM Report. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn

**A HUNGARIKUMOK SZEREPE A VIDÉKFEJLESZTÉSBN BÁTYA PÉLDÁJÁN
KERESZTÜL**
THE ROLE OF HUNGARICUMS IN RURAL DEVELOPMENT THROUGH THE
EXAMPLE OF BÁTYA VILLAGE

Ritter Krisztián PhD.

egyetemi docens

Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani és
Vidékfejlesztési Intézet

E-mail: ritter.krisztian@gtk.szie.hu

Összefoglalás

A hungarikumok mint endogén erőforrások szerepét a terület- és vidékfejlesztésben régóta hangsúlyozza a szakirodalom. Egy falukutató tábor keretén belül kifejezetten egy mezőgazdasági terméknek mint endogén erőforrásnak a szerepét vizsgáltuk egy vidéki település, a Kalocsa melletti Bátya esetében, különös tekintettel a foglalkoztatásra, illetve a helyi termék-előállításra. A falu történetében a fűszerpaprika-termesztés kiemelkedő. A primer kutatás eredményei alapján, a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepkörének általános visszaesése mellett, a paprikatermesztés ugyan még mindig kimutatható hatással van a település életére, és potenciállal rendelkezik a helyi fejlesztések tekintetében, ugyanakkor az ágazatot érintő problémáknak köszönhetően kérdéses, hogy ezt az endogén tényezőt mennyi ideig tudja megőrizni Bátya.

Abstract

The role of hungaricums (hungarian national values) as endogenous resources in territorial and rural development has been emphasized by the literature. During a summer research camp, especially the role of an agricultural product as an endogenous resource in rural development was analyzed in a rural settlement – Bátya village (Hungary). Bátya is very famous for as an origin of a hungaricum - the Kalocsa (central city nearby) “paprika” (chilli pepper). Parallel to the general decreasing tendency of agricultural employment, in spite of the still significance presence of agricultural production and its potential in local economic development in the village, the future role of the examined hungaricum product as an endogenous competitive local factor seems quite questionable according to our results.

Kulcsszavak: endogén erőforrások, élelmiszer, hungarikumok, versenyképesség, vidékfejlesztés

JEL besorolás: Q19, R19

LCC: S539, HD1501

Bevezetés

Összhangban az Európában elterjedt területfejlesztési filozófiához, Magyarországon is rendkívül fontos szerepet kapnak a helyi, belső (vagy divatosabban endogén) erőforrások mint az önerőből történő építkezés alapkövei. Kiemelt fontosságot szerzett azoknak a tényezőknek a meghatározása, felkutatása, megszerzése vagy kialakítása, melyek egy-egy terület „önálló” gazdasági-társadalmi fejlődéséhez, fejlesztéséhez mint kiinduló kínálati elem járulnak hozzá. A hungarikumok mint sajátos, egyedi és versenyképes erőforrások területi fejlődésben betöltött/betölthető szerepét (területi jelentőségét), a helyi fejlesztésekkel és endogén

elméletekkel kapcsolatos szakirodalom, valamint a vonatkozó kutatások is körvonalazzák (ld. pl.: Kassai et al., 2016; Ritter és Virág, 2015).

Nem véletlen, hogy a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény szerinti települési, tájegységi, megyei és országos nemzeti értékek és hungarikumok gyűjtése, rendszerezése, a Magyar Értéktárban és a Hungarikumok Gyűjteményében nyilvántartott egyes nemzeti értékek és hungarikumok kollektív megismertetése, azok hazai, külhoni és nemzetközi rendezvényeken, írott és elektronikus kiadványokban történő megjelentetése és népszerűsítése a hazai vidékfejlesztés egyik kitüntetett célja. A vidéki térségek számára ugyanis - a sokszor egyértelműen az agráriumhoz köthető - hungarikumok megjelenése, előállítása, a rá fonódó gazdasági-, társadalmi tevékenységek, és azok szélesebb értelemben vett területi hatásai egyértelmű versenyképességi tényezőként jelentkezik, mely a fejlesztési irányvonalak meghatározásakor, és azok végrehajtásakor a vidékfejlesztés aktorai számára jelentős potenciált hordoz.

A világgazdaságban lejátszódó folyamatok, a globalizáció, az európai gazdaság térszerkezetének átrendeződése, az utóbbi évtizedekben a területi politika át/felértékelődéséhez vezetett. Mind a nemzeti kormányok, mind pedig az Európai Unió (EU) jelentősen átalakította a területfejlesztés cél-, eszköz-, és intézményrendszerét. Módosultak az alkalmazott alapelvek, a területi egyenlőtlenségek mérséklését szolgáló célok mellett egyre nagyobb súllyal szerepelnek az európai gazdasági tér, illetve az egyes lokalitások versenyképességének erősítését szolgáló intézkedések.

A területi verseny, mint a területi egységek közötti verseny fogalma már általánosan elfogadott, a témának igen széleskörű irodalma van (ld. többek közt Chesire, 2003; Horváth, 2006; Lengyel, 2003; Lukovics és Kovács, 2008). Lengyel alapján *„a területi verseny olyan folyamat, melynek során adott terület helyi gazdaságfejlődését bizonyos csoportok a helyi politikákon keresztül, más területi egységekkel versengve próbálják befolyásolni, explicit vagy gyakran implicit módon”* (Lengyel, 2003, 153.o.). A versenyképesség pedig - a szakirodalomban általánosan használt értelemben - a megváltozott, globális feltételekhez való alkalmazkodás képességét jelenti, és fő célja a viszonylag magas jövedelem és magas foglalkoztatottsági szint megteremtése, az adott terület lakosságának az életszínvonal növelése (EC, 1999).

A globalizáció alapvető következménye a térségek, lokalitások szerepének megváltozása és felértékelődése, ami azt is eredményezi, hogy a versenyképesség feltételeinek a kialakítása mára nem csupán a kormányok felelősségkörébe tartozik, hanem az endogén fejlődésméletek, a saját erőből történő építkezés előtérbe kerülésével, az egyes települések, térségek feladatává is vált. Lényegében *„az új területi politikák homlokterébe a térségek, régiók adottságai, potenciáljai kerültek, melyek a fejlesztésekhez mint belső, endogén erőforrások állnak rendelkezésre, és megfelelő körülmények közt aktivizálhatók”* (Káposzta 2007: 89. o.).

A világgazdaság globalizálódásának fokozódása, a kiéleződő területi verseny, az egyre komplexebb üzleti környezet megteremtésének fontossága előtérbe helyezik az adott térség szereplőit összefogó és koordináló, alulról építkező, kifejezetten a helyi, endogén erőforrásokra építő helyi gazdaságfejlesztési stratégia kidolgozásának, megvalósításának igényét (ld. erről többek közt Áldorfai és Czabada, 2014; Áldorfai et al., 2015; Moseley, 2003; Tóth és Káposzta, 2014). Ez kifejezetten vidékfejlesztési szempontból is értelmezhető, hiszen az Unió vidékpolitikájának megfelelően, *„a szélesebb vidéki gazdaságra vonatkozó intézkedéseket lehetőleg helyi fejlesztési stratégiákon keresztül kell végrehajtani”* (EC 2005: 5. o.).

A vidékfejlesztéssel foglalkozó szakemberek szerint ezek a fejlesztések akkor lehetnek eredményesek, ha - miközben a regionális és globális hálózatokhoz való kapcsolódást teszik lehetővé (Lowe et al., 1995), teret adnak a helyi részvételnek (participation) és a helyi kezdeményezéseknek (Cernea, 1992) - egyértelműen az adott terület helyi (természeti,

gazdasági, humán, kulturális) erőforrásaira alapoznak (Kulcsár 2006; Ploeg és Dijk 1995). Eközben az önerős fejlesztés révén hosszú távon elszakadnak a külső támogatás okozta függőségtől, és a fenntartható fejlődést szolgálják (Murdoch, 1995). Kulcsár (2006) alapján a helyi erőforrások (local resources) mellett, a helyi tevékenységek (local activities) és a helyi szereplők (local actors) fontossága, valamint az integrált megközelítés is meghatározó.

A gazdaság alakító tényezőinek, alapvető folyamatainak lényeges eleme a vidék fogalmának megerősödése, átalakulása, új szerepkör betöltése is, hiszen a fejlett országokban a vidék fogalma már jó ideje egy teljesen új társadalmi és gazdasági dimenziót fejez ki. A Közös Agrárpolitika (KAP) célkitűzésein és intézkedésein keresztül tetten érhető, hogy az EU a mezőgazdaságnak és a vidéknek már multifunkcionális szerepkört tulajdonít. A multifunkcionalitás alap gondolata szerint a vidéki népesség jövedelme nem kizárólagosan csak az elsődleges funkcióból, élelmiszer és ipari nyersanyag-termelésből, hanem a kulturális és környezeti feladatok ellátásából is származik (Kopasz 2005). A mezőgazdálkodás európai modelljében, a többfunkciós mezőgazdaság és az annak helyet adó vidék, az élelmiszer-termelés mellett ökológiai-környezeti, valamint társadalmi-, gazdasági-, szociális-, kulturális funkcióját is betölti. Ezekbe tartozik többek közt a rekreáció és a turizmus feltételeinek megteremtése; a kis- és középvállalkozások támogatása; a vidéki közösségek ápolása; a tájképi és népi kulturális örökség fenntartása; a hagyományok ápolása, az agrár-környezetvédelem stb. (Madarász, 2004). Emellett természetesen olyan versenyképes mezőgazdaságról is beszélünk, amely úgy alkalmazkodik a világpiachoz és a globalizációhoz, hogy a gazdálkodóknak megfelelő életszínvonalat és stabil jövedelmet is nyújt. Ezekhez a multifunkciókhoz a hungarikumok mint tradicionális vidéki termékek, illetve a körükre fűződő tevékenységek, szokások és események jelentősen hozzájárulnak. Ezek közül kiemelhetők az élelmiszertermékek, a rájuk fűződő gasztronómiai események, és szoros összefüggésben a turizmus (ld. pl. Bakos és Topa, 2016; Nagy et al., 2012).

Fenti szakirodalmi elméletekből és eredményekből kiindulva felmerül a kérdés, hogy egy hagyományos mezőgazdálkodási alapokon nyugvó, különleges nemzeti értéknek nyilvánított, feldolgozott élelmiszer-termék, mint különleges endogén erőforrás milyen szerepet játszik egy település életében, és hogy a helyi fejlesztési stratégiában milyen pozíciót foglal el. A következőkben bemutatott primer kutatásunk során ennek körbejárása volt az egyik kitüntetett célunk.

Anyag és módszer

A Szent István Egyetem (SZIE) Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézete évente rendez falukutató táborokat, melyek vidékfejlesztési szempontból egy-egy különleges helyzetben lévő településre irányulnak. 2016 augusztusában ennek a tábornak a Bács-Kiskun megyei Bácsalmás adott helyet, mely a kalocsai fűszerpaprika örlemény termesztési területének tagja. A kutatásban a SZIE és a gödöllői Török Ignác Gimnázium, valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatói, hallgatói, doktoranduszai vettek részt.

A mezőgazdaság hosszú évszázadok óta fontos szerepet tölt be a vizsgált település életében. Ugyanakkor az agráriumot jellemző átalakulás és tendenciák nem hagyták érintetlenül a falut sem. A kutatás alapvető célja a település gazdasági- társadalmi-, környezeti állapotának felmérése volt, melyben fontos alcélként szerepelt annak feltárása, hogy a gazdálkodás milyen szerepet tölt be a település életében, milyen lehetőségek kapcsolhatók hozzá a település hosszabb távú fejlesztését illetően. Ezzel párhuzamosan, kapcsolódva az RGVI-ben már évek óta folyó - a hungarikumok területi szerepét vizsgáló - tematikus vizsgálatokhoz, határozott és elkülönített fontosságot kapott a fűszerpaprika-örlemény szerepének meghatározása.

Fentiek vizsgálata kétirányú volt. Első megközelítésben a rendelkezésre álló statisztikai adatok mentén, lehetőség szerint tendenciózusan gyűjtöttük össze a települést jellemző adatokat. Ezek forrása a KSH adatbázisai, a népszámlálások, valamint az Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) adatai voltak. Jelen cikk ezeket az adatokat csak érintőlegesen közli, mivel egy korábbi cikk már részletesebben foglalkozott ezekkel.

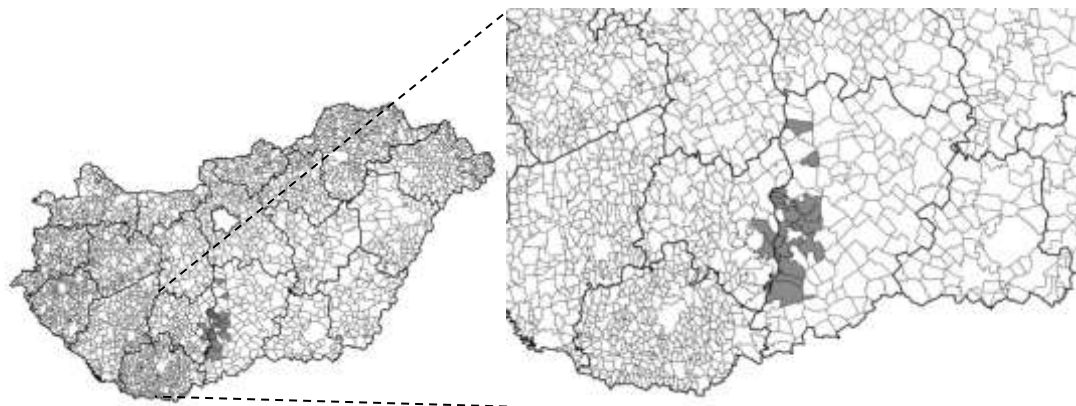
A szekunder elemzésen túlmenően a falukutató tábor során kérdőíves, illetve ehhez kapcsolódó, kifejezetten az agrárium szerepét célzó kiegészítő, strukturált mélyinterjúkra alapozó primer kutatás végeztünk. A lakossági kérdőív mezőgazdaságra, háztáji gazdálkodásra vonatkozó tematikus kérdéseivel a lakosság általános „agrár-kitettségét” próbáltuk feltérképezni, míg az előzetes vizsgálatok, valamint a kérdőíves vizsgálat közben „reflektorfénybe kerülő” jelentősebb mezőgazdasági vállalkozók, östermelők, gazdálkodók, illetve a település vezetőinek, meghatározó személyeinek véleményét és meglátásait mélyinterjújuk során gyűjtöttük össze. A kérdőívezés során a 2000 fős településen a háztartások egyharmadát kérdeztük le irányított mintavétellel, az interjúalanyok kiválasztása célzottan történt. A következőkben kifejezetten a fűszerpaprika termelésével és feldolgozásával kapcsolatos eredmények kerülnek közlésre.

Kutatási eredmények

A „Kalocsai fűszerpaprika-őrlemény” a Kalocsai tájkörzetben megtermelt, államilag elismert fajtájú fémzárolt vetőmagból származó fűszerpaprika növény megszáritott termésének megőrlésével készül. Az őrlemény jellemző ízét, aromáját és színét a tájkörzetben nemesített és termelt fűszerpaprika fajtáinak, valamint az alapanyag feldolgozása során alkalmazott technológiai és minőségirányítási rendszereknek köszönheti.

Előállításához a Favorit, Folklor, Kaldóm, Kalocsai merevszárú 622, Kalocsai 50, Kalocsai 801, Kalocsai V-2, Kalorez, Kaldóm, Delikát F1, Remény, Rubinvörös, Szegedi 20, Szegedi 80, Kalóz, Jubileum F1, Szikra F1 elnevezésű fajták használhatók fel.

A termesztési körzetet államilag első ízben 1934-ben határozták meg. Az azóta a mezőgazdasági alapanyag termelésben, a tulajdoni szerkezetben, valamint az őrlemény piaci helyzetében lezajlott változások hatására a korábbi körzethatárok módosultak. A Kalocsai tájkörzet területén az alábbi települések közigazgatási határain (1. ábra) belül termesztett nyers fűszerpaprika használható fel az oltalom alatt álló eredet-megjelöléssel védett termék alapanyagaként: Baja, Bács, Bogyiszló, Drágszél, Dunaszentbenedek, Dunatetőtlen, Dunavecse, Dusnok, Érsekcsanád, Fajsz, Fadd, Géderlak, Hajós, Homokmégy, Kalocsa, Sükösd, Szakmár, Ordas, Öregcserető, Uszód (Hungarikumok Gyűjteménye,2017). Az eredetvédett termék hungarikumként van nyilvántartva.

1. Ábra: Az eredetvédett Kalocsai fűszerpaprika-őrlemény termesztési körzete
Forrás: Saját szerkesztés, 2017

A hungarikum olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó magyar nemzeti érték, amely több évszázada vagy nemzedékek során, vagy akár a közelmúltban történt létrejötte révén a történelmi és a mai Magyarországra jellemző mivoltával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság szimbólumává vált, továbbá belföldön és külföldön egyaránt tükrözi a magyarsághoz tartozást, továbbá amelyet az e törvény végrehajtására kiadott jogszabályban meghatározottak szerint végzett egyedi értékelés eredményeként a Hungarikum Bizottság (HB) hungarikummá minősít, vagy amely e törvény erejénél fogva hungarikumnak minősül. A Hungarikumok Nemzeti Gyűjteménye a nemzeti értékek köréből a HB által hungarikummá nyilvánított, valamint e törvény erejénél fogva hungarikumnak minősülő nemzeti értékek gyűjteménye.

Nemzeti Érték az a sajátosan magyar szellemi-termelő tevékenységhez, termelési kultúrához, tudáshoz és hagyományokhoz kapcsolódó szellemi, termelő vagy művészeti tevékenység eredményeként létrejött egyedi, különleges produktum, valamint azon egyedi, különleges természeti érték, amely hazai szempontból meghatározó jelentőségű, így a magyarországi lakosság - de legalább egy meghatározott tájegység lakossága - magyarságra jellemzőnek és közismertnek fogad el, és amely külföldön is magyar sajátosságként ismerhető és ismertethető meg. (2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról)

A vizsgált település mezőgazdálkodását illetően a XIX. sz. közepéig jellemző termény a gabona (főleg búza), a kukorica, de megemlíthető a len és a kender is. Ugyanakkor a természeti adottságoknak, az elaprózódott birtokszerkezetnek köszönhetően meghonosodott zöldségtermelés és kertészkedés - mely korábban nem volt kizárólagos ágazat - fokozatosan kezdett megerősödni, és nemcsak a zsellérek, hanem a bátyai közbirtokos nemesek is el kezdtek foglalkozni vele (ekkor káposzta, paprika, krumpli, hagyma, bab, fokhagyma termelése a jellemző). A XIX. sz. második felétől növekedésnek indul a kertek mérete, intenzifikálódik a termelés, kapitalizálódik a kereskedelem, nő a befolyó jövedelem. Ekkor már „a bátyai nép hagyományos táji munkamegosztásából eredő paraszti, majd mindinkább kapitalizálódó áruértékesítő tevékenysége társadalomstruktúráló következményekkel jár” (Fehér, 1996: 179-180. o.). Ebben az időszakban kezd elterjedni a paprika termelése is, melynek a kereskedelme Bátyán a század végén indul be igazán.

A bátyai társadalom szerkezetét a kertészkedés egyik terméke sem befolyásolta annyira, mint a paprika. Kialakult a termelők, a kikészítők és a kereskedők rétege a parasztság legéletrevalóbb részéből, akik magukat „pógárnak” nevezték. Hozzájuk kapcsolódtak a malomtulajdonosok, mint a helyi társadalom kiskapitalistái is. Az 1930-as évekre a paprika-termelők száma elérte a 400-at, vízi és szárazföldi malmok létesültek (többek közt 1891-ben a világ legnagyobbjaként a Merkler malom), kialakult a nagykereskedők rétege. (Fehér, 1996: 188. o.). A fellendülés a háborúig tartott.

A II. világháború és a kommunista éra rányomta a bélyegét a falura is. Az 1960-as népszámlálás adatai szerint Bátya még igazi parasztfalu. A 3320 lakosból a mezőgazdasági népesség száma 2440 (73,5%), akik közül kereső 1388, miközben a település 1961-ben „szövetkezeti község” lett két TSZ-szel (amelyek később egyesültek). Ugyanakkor a '60-as és '70-es években a munkaképes lakosság nagy számban költözik el a faluból, főképpen Kalocsára. Mindezek ellenére 1974-ben az aktív keresők nagyobb része még a mezőgazdaságban, tehát főképpen a térszben dolgozott (számuk 870 volt - az aktív keresők 60%-a), bár jelentős a kalocsai üzemekbe ingázók száma is (Fehér, 2013). A mezőgazdaságból történő munkaerő kiáramlás folytatódott a rendszerváltásig, erősödve a gépesítés, a technológiai fejlesztések okozta következményekkel. Ugyanakkor a háztáji gazdálkodásban a paprika termesztése folyamatosan fennmaradt.

A TSZ felbomlását követő privatizáció és kárptótlás az ország más részeihez hasonló sajátosságokkal zajlott itt is le, jelentősen átrendezve a birtok-, illetve tulajdon-viszonyokat. Mezőgazdasági termeléssel manapság már jóval kevesebben foglalkoznak, mint a rendszerváltás vagy a világháború előtt, de még mindig jellemzője a településnek. Miközben 1990 és 2011 között az országban, a Dél-Alföld régióban, Bács-Kiskunban és a Kalocsai térségben is gyakorlatilag harmadára esett az agrárium foglalkoztatásában betöltött súlya, Bátyán ez a csökkenés csak közel 50%-os volt (1. táblázat). Az agrárium a nagyobb vállalkozásokban foglalkoztatottaknak, az őstermelőknek, a kisebb-nagyobb földeken és háztájiban gazdálkodó családoknak, családtagoknak jelent fő- vagy mellékállásban megélhetést.

1. táblázat: Mezőgazdasági foglalkoztatás Bátyán, 1990, 2001, 2011 (fő, %)

		Foglalkoztatottak			
		összesen	ebből a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban*		
			számuk	arányuk	számuk 1000 lakosra
1990	Bátya	970	423	44%	171,19
	Kalocsai kistérség	25680	9207	36%	152,28
	Bács-Kiskun megye	239243	75588	32%	134,31
	Dél-Alföldi régió	602702	159902	27%	111,98
	Magyarország	4527157	699258	15%	66,44
2001	Bátya	635	121	19%	53,23
	Kalocsai kistérség	18825	2978	16%	51,30
	Bács-Kiskun megye	191550	26244	14%	47,31
	Dél-Alföldi régió	470875	58879	13%	42,30
	Magyarország	3690269	203106	6%	19,81
2011	Bátya	726	153	21%	70,54
	Kalocsai kistérség	18714	2009	11%	37,29
	Bács-Kiskun megye	198770	21191	11%	39,35
	Dél-Alföldi régió	493525	49451	10%	37,02
	Magyarország	3165018	173535	5%	17,15

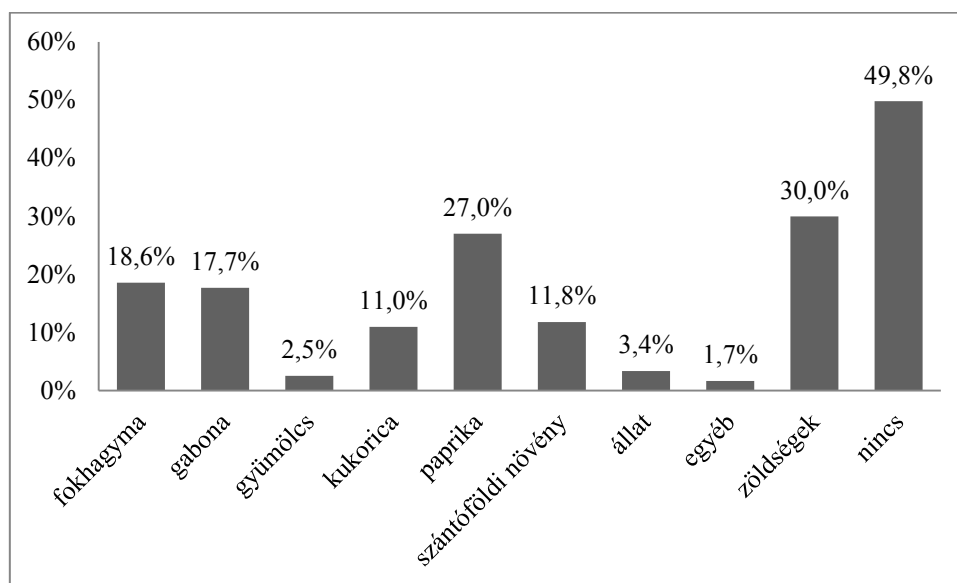
*Megjegyzés: 1990 - Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat; 2001 és 2011 - Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás

Forrás: Népszámlálások adatai alapján saját szerkesztés, 2017

A kérdőíves felmérés alapján a megkérdezett bátyai háztartások kétötöde úgy nyilatkozott, hogy nem rendelkezik földterülettel (fontos leszögezni, hogy a válaszadók a konyhakertet jellemzően nem tekintik földtulajdonnak). Közel 50% azok aránya, akik 1-5 ha közötti földtulajdonnal rendelkeznek. Az 5-10 ha-os tulajdon megoszlása 9% körüli, míg a 10 ha feletti méretet a válaszadók kicsivel több, mint 5%-a jelölte.

Megkértük a háztartásokat, hogy jelöljék meg azt a három legjellemzőbb terméket, terményt, melyet előállítanak (2. ábra). Miközben a megkérdezettek közel 40%-a jelezte, hogy nincs földtulajdona, gyakorlatilag a háztartások fele azt jelölte meg, hogy semmilyen mezőgazdasági terméket nem termel. Ez azt jelenti, hogy még a konyhakertjében sem termel zöldséget és gyümölcsöt. Bár ez a kép tovább árnyalható lenne, mindenesetre jól jelzi azt a tendenciát, amely a mai magyar falvakra jellemző, és más kutatásunk is hasonlóan kimutató. Azokban a háztartásokban, melyekben folytatnak - akár háztáji - termelést, a zöldségek, ettől elkülönítve a fűszerpaprika, és a fokhagyma, továbbá a gabona termesztése emelhető ki. A korábban jellemző állattartás, illetve gyümölcsstermesztés már csak nyomokban lelhető fel. A zöldségek között elsősorban a babot, hagymát, káposztát emelték ki (a külön kezelt paprika és a fokhagyma mellett), gabona esetén a búza és árpa, egyéb szántóföldi növény tekintetében (a

külön kezelt kukorica mellett) a szója került előtérbe. Összességében elmondható, hogy a hagyományos paprikatermesztés a helyi termékösszetételben még tetten érhető.

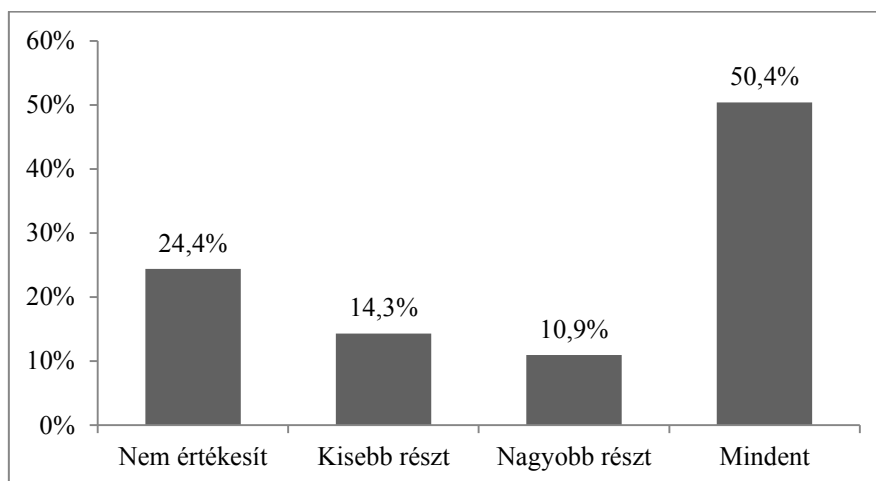

2. ábra: A válaszadók által termelt fő termények megoszlása (%)

Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megadni

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2017

Azokat, akik mezőgazdasági termék-előállítással foglalkoznak, megkérdeztük, hogy saját előállításra termelnek csak, vagy értékesítéssel is foglalkoznak. A válaszok alapján (3. ábra) a megkérdezett termelők háromnegyede értékesítésre termel, csupán egynegyedük az, aki teljes mértékben saját felhasználásra állít elő mezőgazdasági produktumot. Kiemelhető, hogy a megkérdezett termelők fele a teljes megtermelt mennyiséget értékesíti, tehát nem az önellátás, hanem az áruterelés a fő célja. Ugyanakkor a képet árnyalni kell, mivel ebben az értékesítésben elsősorban az alapanyag jelenik meg, a fűszerpaprika-örlemény, mint feldolgozott termék elsősorban mint addicionális, kiegészítő termék kap szerepet (tehát pl. a piacra az ismerősöknek kérésre visznek adott mennyiségű paprika őrleményt).

3. ábra: A mezőgazdasági termékek értékesítésének megoszlása a termék-előállító válaszadók körében (%)

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2017

Rákérdeztünk arra, hogy aki értékesíti a termékét, az jellemzően hol teszi ezt meg. A válaszok alapján a legjellemzőbb megoldás a felvásárlóknak történő értékesítés. Ez egyaránt magában

foglalja adott vállalatnak vagy feldolgozónak szerződéssel történő értékesítést, valamint az időszakos kereskedőknek, felvásárlóknak történő eladást (a paprika esetében a helyi Chili Trade nevű céget, Kalocsát, Hajóst és Kecelt emelték ki a megkérdezettek). Az ártermelők közel egyharmadának a budapesti nagybani piac a célterülete, és kiemelhető még a már meglévő bizalmi kapcsolatok alapján történő direkt, illetve a háznál, helyben történő indirekt értékesítés is. Ez utóbbiak kifejezetten jellemzőek az örlemény értékesítés esetén.

A kérdőívvel kapott kvantitatív eredményeket a település vezetőivel, meghatározó személyiségeivel, valamint kifejezetten a mezőgazdasági termeléssel, paprika termesztéssel és feldolgozással foglalkozó szereplőkkel készült kvalitatív interjúk alaposan árnyalták. Alábbiakban kizárólag a paprikával kapcsolatos eredmények kerülnek bemutatásra.

Belletti és társai (2003) alapján a helyi termékek kapcsolódását egy adott térség vidékfejlesztéséhez az biztosítja, hogy ezen termékeket az előállítási helyszínükkel való szoros kötődés teszi igazán egyedivé, ami a keresletüket is nagymértékben befolyásolja. Így az érintett vidéki területeknek egyfajta potenciális erőforrásként kell tekinteniük ezekre a termékekre. Endrighi (1999) szerint a helyi, egyedi termékek alapvetően kétféle módon befolyásolhatják előállítási helyük környezetét: a) a termék sikere gazdasági hasznot hoz az azt előállító vállalkozások számára, illetve a termék ismertségének növekedése magával húzza a helyi gazdaság egyéb szereplőit is (pl.: idegenforgalom, vendéglátás és kézművesség); b) a termék sikere többnyire csak a helyi lakosság bevonásával érhető el (pl.: munkaerőként alkalmazva), amely magával vonja a társadalmi kohézió és az identitástudat erősödését is. Fentiekből kiindulva vizsgáltuk a termék köré szerveződő szereplők helyzetét, a közöttük lévő kapcsolatot, a termékből származó hasznok megoszlását.

A paprika termelése kisebb területen, viszont intenzív gazdálkodással valósítható meg, ez jól illeszthető volt a bátyai gazdálkodás szerkezetébe, különösen a II. világháború előtt, de a szövetkezeti időkben is mind a közös művelés, mind a háztáji gazdálkodás keretébe. A részes művelésben gyakorlatilag a bátyai háztartások mindegyike részt vett. A paprika termőterülete a beszámolók alapján a 350 ha-t (volt, aki 500 ha-t mondott) is elérte a szövetkezet idején, ennek 90%-át kézzel szedték. A szövetkezet feloszlása után létrejött utód társaságok, illetve nagyobb méretű (50-100 ha) gazdálkodók termelési szerkezetében kezdetben a szántóföldi zöldségtermesztés is hangsúlyos volt (benne a paprika, mellette pedig még a kapor, petrezselyem, csemege kukorica stb.), ám a fajszi öntözőfürtöt privatizálása után, a növekvő költségeknek és a külföldi importnak köszönhetően ezzel felhagytak. A nagyobb termelők egyértelműen a szántóföldi növénytermesztésre (túlnyomóan gabona) rendezkedtek be.

Jelenleg hét-nyolc, mások szerint nagyjából tíz család foglalkozik „nagyobb” volumenben a fűszerpaprika termeléssel, ők azok, akik jellemzően korszerű szárítóval is rendelkeznek, és másnak is bérszárítanak, illetve nagyobb volumenben feldolgozzák az alapanyagot. A tapasztalataink és az interjúk alapján még annyi megjegyzés tehető, hogy jelentős számban találhatóak Bátyán olyan háztartások, melyek egészen kis volumenben, kis területen, sokszor háztáji gazdálkodásban, de termelnek paprikát. A jellemző felhasználás saját célú, illetve ebben az esetben is megemlíthető azoknak az értékesítési csatornáknak a szerepe, melyek az elmúlt évtizedekben alakultak ki. A szárítás vagy saját megoldású eszközökkel, vagy a nagyobb termelők komolyabb berendezéseinek bérlésével történik.

A paprika feldolgozással és kereskedelemmel kapcsolatban a Chili Trade Kft. emelhető ki. A cég, melynek kötődése van az egyik nagyobb helyi mezőgazdasági vállalkozáshoz, 1994-ben alakult, családi vállalkozásként indult. Jelenleg a legnagyobb foglalkoztató Bátyán, átlagosan 35 alkalmazottal. A cégnek a fokhagyma termék-előállítás is fontos profilja, de a legjelentősebb a fűszerpaprika és a köré fonódó termékek előállítása. Fontos leszögezni, hogy a cég nem állít elő hivatalosan Hungarikumnak számító, védjeggyel ellátott „kalocsa fűszerpaprika-

örleményt”². Az alapanyagot a környékről szerzik be, szerződéses formában, de a közel 100 beszállító túlnyomó részt Bátyán kívüli (pl. Fajsz, Miske, Bogyiszló), ami a termék „helyi” múltját illetően ismét érdekes tény. A cég a termeléshez szükséges vetőmag alapanyagot döntően biztosítja. A helyi kistermelők részéről sokszor felmerült az a vád, hogy a cég által feldolgozott alapanyag származása bizonytalan. Nyilván ebben szerepet játszik, hogy a Chili Trade Kft., mint a legnagyobb volumenű előállító monopol helyzeténél fogva legyőzhetetlen versenytársat jelent a piac egy jelentős részének tekintetében. A vezetőséggel készült interjú alapján a termék útja az alapanyag előállítástól a feldolgozáson át a csomagolásig szigorúan nyomon van követve, szigorúan szabályozva van. A minőséget a hatóságok rendszeresen ellenőrzik. Az értékesítés túlnyomóan (70%) országos szintű, elsősorban kisboltokban és idegenforgalmi szempontból kitüntetett helyeken történik. Kiskereskedelmi értékesítéssel ajándékbolt formájában Bátyán találkozhatunk. Multiknak nem szállítanak. Ami közös a kistermelői értékesítéssel, hogy a cég esetén is fontos szerepet játszanak a 20-25 év alatt kialakult bizalmi kapcsolatok, melyek a - forgalom kb. 30%-át kitevő - külföldre történő, döntően éttermeket célzó értékesítésnél is meghatározóak.

Pacciani és társai (2001) megállapítják, hogy a helyi, különleges termékek értéknövelésében érdekelt szereplők nagymértékben különbözhetnek egymástól, és mindegyik fél a saját érdekét tartja szem előtt. Egyes szereplők közvetlenül is részt vesznek a termék előállításában, míg mások csak közvetett szerepet töltenek be, esetenként nem is az előállítás helyszínén tevékenykednek. A szereplők érdekeltségeit alapvetően az határozhatja meg, hogy az érintettek mi a célja, illetve hogy önmagának a régióknak, mint a termék előállítási helyszínének milyen szerepet jut. Az érintettek célja alapján megkülönböztethetünk olyan stratégiát, amely csak magának a terméknek az előállítási és értékesítési folyamatára (az ellátási láncra) koncentrálna, illetve olyat, amikor a helyi gazdaság és társadalom egésze a célcsoport (kiterjesztett nézőpont). Az előállítási helyszín a stratégiában betöltött szerepe alapján lehet egyszerűen csak egy minőségi ismertetőjel, de akár az adottságok kifejezője is. Minőségi ismertetőjelnélként (garanciaként) a származási hely pontos megjelölése arra szolgál, hogy segítsen a vásárló számára megkülönböztetni az adott terméket a többi, hasonló terméktől. Adottságok kifejezőjeként az előállítási hely egy gyűjtőfogalom, mely a régióhoz kötődő összes termék- és szolgáltatás-kosarának együttesét fejezi ki. A termék szoros értelemben vett ellátási lánc mellett figyelmet szán a kapcsolódó ágazatoknak is, és általánosságban véve szolgálja az adott térség érdekeit (idézi Török, 2013). A kalocsai fűszerpaprika-örleménnyel mint hungarikum termékkel, annak mint endogén erőforrásnak a szerepével kapcsolatban a termelésben és forgalmazásban érintett szereplőkkel készült interjúk alapján az alábbiak körvonalazhatóak:

A termék méltán érdemelte ki a címet. Ugyanakkor a megkérdezettek szerint a „kalocsai” megjelölés aggályos lehet, mivel a termék alapanyaga napjainkban gyakorlatilag Kalocsán kívüli települések termőterületén kerül hagyományosan előállításra. Mint sok más hungarikum élelmiszer esetén a helyi termelők megjegyzték, hogy a védjegy, a hivatalos eredetvédelem hiánya ellenére pontosan olyan (sőt, inkább jobb!) terméket állítanak elő, mint amelyet a vonatkozó szabályozás meghatároz³. Ennek ténye a biztosíték az állandó minőségre, a stabil vevőkörre, melynek fenntartása természetes érdeke az érintetteknek. A védjegy megszerzése azonban olyan plusz költségeket jelentene, mely még egy olyan nagyobb cégnek sem éri meg,

² Ennek - az interjúk során is megerősített - ténynek a fényében különösen érdekes, hogy a Hungarikumok Gyűjteményének honlapján, a kalocsai fűszerpaprika örlemény, mint hungarikum termék oldalon, a termék hivatalos weboldalaként a www.paprikavilag.hu cím van megadva, mely a Chili trade köré szerveződő Paprikavilág Kft., illetve ezen keresztül a Chili trade webáruházának az oldala.

³ A helyi termékek minőségét, beltartalmát, szavatossági idejét, de még az árát is (kb. 1000Ft-al olcsóbb kg-onként) előbbre helyezték a termelők a hivatalosan, boltban kapható, eredetvédett termékekhez képest.

mint a Chili Trade Kft.. Mindezek mellett alátámasztja a szakirodalmi megállapításokat az az egybehangzó vélemény, hogy a régi bizalmi kapcsolatra alapozó vevőkör a kalocsai termőterületről származó, de „bátyai” paprikát keresi, tehát minőségi ismertetőjelként a vizsgált települést helyezi a hungarikum imázs mellé.

Problémaként merült fel, hogy hagyományos magyar fajták kiszorulnak, és helyüket külföldi hibrid fajták veszik át, amik viszont már nem tekinthetők hungarikum alapanyagának. Azt is megemlézték, hogy több olyan háztartás, mely egyébként nem hivatalos formában értékesítést végez, nem maga termeli meg az örleményt, vagy annak alapanyagát, illetve hogy olyan östermelők is vannak, akik egyébként nem folytatnak gazdálkodást (vagy nem akkora volumenben, mint amilyenben értékesítenek).

Maga az a tény, hogy a fűszerpaprika örlemény hungarikummá lett nyilvánítva, nem jelentett igazán változást egyetlen érintett szereplőnek sem, egyrészt mivel hivatalosan nem állítanak elő hungarikumot, másrészt kapcsolataik, értékesítési csatornáik olyan régi bizalmi viszonyokon alapulnak, melyeket nem befolyásolt ez a tény. A minőség, ami ennek alapját képezi, töretlen.

Azok köre, akik valamilyen mennyiségben, de állítanak elő örleményt, nehezen pontosítható a kutatás alapján. A Chili Trade-en kívül „hivatalosan” senki nem foglalkozik vele, ám a becslések szerint még a háztartások legalább fele valamilyen mértékben érintett. Hét-nyolc nagyobb volumenű (pár, esetenként 5-10 hektáron gazdálkodó) termelőt lehet azonosítani, Ők azok, akik - mint már korábban is szerepelt - nagyobb kapacitású szárítóval rendelkeznek, és bérszárítást is végeznek. Ezek a termelők vagy családon belül oldják meg az idénymunkákat, vagy esetenként 10-12 embernek jelentnek alkalmi foglalkoztatást. Embert találni általános véleményként egyre nehezebb ezekre a feladatokra. A problémakört Bátya esetében a közmunka program által történő munkaerő-elszívás is erősíti. Ehhez járul még, hogy a fiatalok elfordulása a mezőgazdálkodástól a paprika-termelésre is kihatással van. A fűszerpaprika és örlemény előállításának hagyományát már csak pár lelkes helyi fiatal gazdálkodó elhivatottsága viszi, viheti tovább. Erre kihatással van az is, hogy a termelési szerkezet a kevésbé kézimunka igényes termékek, az egyéb szántóföldi kultúrák, valamint a nagyobb gazdaságok esetén egyértelműen a gabona irányába ment el.

Kitűzött cél volt annak felderítése is, hogy egy nemzeti szinten értelmezhető erőforrás köré kapcsolódó szolgáltatásokat, turisztikai termékeket is lehet-e fűzni. A turisztikai termék olyan termékek, szolgáltatások, és élmények halmaza, amelynek célja a turista szükségleteinek és motivációnak komplex kielégítése. A turisztikai vonzerő, avagy attrakció pedig a turisztikai termék alapja (Lengyel, 1992; Michalkó, 2004). A turista utazási motivációját kielégítő vonzerővel rendelkező desztinációt választ, ugyanakkor a vonzerő meghatározza a komplex terméket alkotó többi szolgáltatás típusát (Nagy és Virág, 2014). Beszélhetünk elsődleges, fő vonzerőről, amiért a turisták adott térségbe érkeznek, és másodlagos, kiegészítő vonzerőről, amelyet a turista szintén vonzónak talál a fő vonzerőn túl (pl. helyi gasztronómia, szórakozás), és hozzájárul a terület komplex vonzerejének megítéléséhez (Puczko és Rátz, 2011).

Tózsza és Zátori (2013) megállapítják, hogy fontos a hungarikumok turisztikai termékbe való integrálása, ugyanis olyan értékeket és egyben turisztikai erőforrásokat, vonzerőt vagy vonzerő-elemet jelentenek, amelyekre alapozva egyedi, autentikus, újdonságértékkel rendelkező, megkülönböztethető desztinációs termékek alakíthatók ki. Ugyanakkor, a hungarikum mint turisztikai erőforrás önmagában nem sikertényező. Megfelelőképpen kommunikálni is kell a fogyasztók irányába. Az információ szolgáltatás kulcsfontosságú tényező az egyedi érték megtalálásában, valamint a hungarikumok turizmus általi népszerűsítésében egyaránt. A belföldi szegmens (és a határon túli magyarok) irányába a hungarikum mint brand és kiemelt érték kommunikációján van a hangsúly, a külföldi szegmens tekintetében inkább a

hungarikumok bevonásával történő termékfejlesztés a fontosabb, amely megkülönbözteti a hazai ajánlatot a nemzetközi turisztikai piacon (Tózsza és Zátori, 2013).

A szakirodalmi megállapítások tükrében a fűszerpaprika-örleményt mint egyfajta turisztikai-vagy vonzerő értéket nem használja ki tudatos formában a település. Egyedül a Chili Trade Kft. építi be tervezetten a tevékenységébe, ami nyilván a cég profiljából vezethető le. A kínálat mintabolt, paprika múzeum, tájház, valamint gyárlátogatás (látogató folyosó) formájában érhető tetten, amit kiegészít a kalocsai turisztikai látogató központ tevékenysége. Ennek során a nyolc alkalmazottat foglalkoztató központ a Kalocsára látogató turistákat gumikerekes kisvonattal szállítja ki Bátyára a mintaboltba, aztán vissza. A mintaboltban a paprika mellett különböző kisebb emléktárgyakat lehet vásárolni. Ez az attrakció semmilyen együttműködést nem valósít meg a helyi lakosok, termelők vagy más települési szereplők tekintetében.

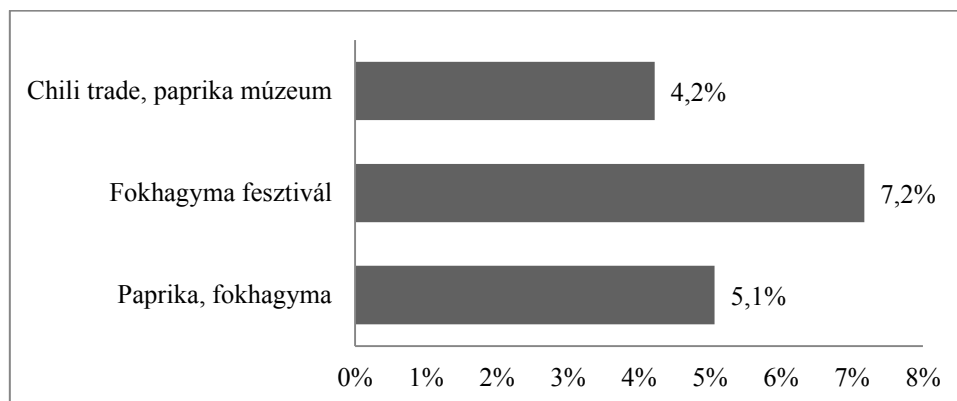
A helyi „turisztikai kínálat” ezen kívül az út mellett, a porták előtt felállított állványokra kilógatott paprika (és fokhagyma) füzérekben, örleményes zsákocskákban merül ki.

A helyi szereplők (önkormányzat, termelők, értékesítők, turisztikai vállalkozások, vendéglátás stb.) közt tehát nem azonosítható konkrét, szervezett formában tetten érhető együttműködés (kivéve a Chili Trade Kft. szerződéses beszállítói hálózatát, vagy kisebb termelői bérleményeket), nincs sem a termelésben, sem a feldolgozásban, értékesítésben, marketingben, turizmusban stb. kooperáció. A környék legnagyobb szereplőjével, az eredetvédett terméket előállító Kalocsai Fűszerpaprika Rt.-vel sem nevesíthető ilyen kapcsolat (az Rt. által előállított termékek minőségét egyébként a helyi kistermelők általánosan megkérdőjelezték, és a saját, helyi termékeik minősége mögé helyezték). A településen nincs tematikus, a paprikára építő koncepció, a hagyományos gasztronómiai fesztivál is a fokhagyma köré van felépítve.

Magának a terméknek az ismertségét egyébként országosan is a felső szegmensbe helyezték a megkérdeszettek, a hungarikumok közt is dobogós helyen szerepeltetve, hiszen azt „mindenki ismeri”. A külföldiek számára az ismertség relatív, aki célzottan pirospaprikát keres, az ismeri a nevet, és az bukkan fel a településen vásárlási céllal, aki csak a magyar paprika imázsról hallott, az nem tud különbséget tenni pirospaprika és pirospaprika közt.

Végezetül egy érdekes adalék arra vonatkozólag, hogy a paprika mint helyi, egyedi termék, endogén erőforrás hogyan tagozódik be a település jelenlegi életébe, és a helyi identitástudatba.

A kérdőívben megkértük a válaszadókat, hogy mondják el, mire a legbüszkébbek Bátyán tekintetében. A válaszok alapján (4. ábra) a településre jellemző termékek (tehát nem csak a paprika) tekintetében is csak a megkérdeszettek 16%-a tett említést, a paprikához köthetően csupán 9%, míg kifejezetten a termékre (örleményre) vonatkozóan mindössze a válaszadók 5%-a. Ez a paprika szerepét és múltját alapul véve, nagyon csekély aránynak mondható.

4. ábra: Mire a legbüszkébbek Bátyán - a válaszok megoszlása (%)

Forrás: saját kutatás és szerkesztés, 2017

Következtetések

Korábbi, általánosan a helyi mezőgazdaság szerepét taglaló cikkünkben már problémaként azonosítottuk az erősen visszaeső agrárfoglalkoztatást, illetve az agrárfoglalkoztatottak korstruktúrájának vizsgálatából következő gondot – azt a tényt, hogy a fiatal generáció már nem érdeklődik a primer ágazatban rejlő lehetőségek iránt. A bányai termelés tekintetében szűkül a diverzifikáció, a korábbi fajsúlyos szerepéhez mérten lassan már csak a háztájikra korlátozódik a zöltség, és benne kiemeltként a fűszerpaprika termelése. Ezek eltűnésével nem csak a helyi foglalkoztatási lehetőségek, hanem a helyi gazdaság lehetőségei is korlátozódnak. Az egyes szereplők elszigetelten, egymástól függetlenül, az egyéni profitokat igyekeznek maximalizálni, településszintű és érdekű kooperációra, koordinációra, fejlesztésekre nincs törekvés.

Gondot okoz, hogy a helyi termelési és birtokszerkezet átalakulása, a romló korszerkezet, a tőkehiány és az erodáló „helyi tudás” megnehezíti a tradíciók folytatását. Néhány lelkes helyi fiatal, aki még elhivatottságot, és üzleti lehetőséget érez a hagyományok továbbvitelében, valamint a még meglévő idősebb generáció fenntarthatja ezt a tradíciót, de megfelelő támogatáspolitikai, a kézi munkát elvégezni tudó és akaró munkaerő, illetve tudatos, összehangolt helyi politika és együttműködés nélkül ennek a távlata bizonytalan. Nagyon megnehezíti a dolgokat, hogy az igen jelentős, legtöbbször munkacsúcsokban jelentkező kézimunka igényt sem lehet kielégíteni (erre esetenként még a környék egyéb településeiről, Kalocsáról is igen nehéz embert szerezni). Ebben szerepet játszik az érintettek beszámolója alapján a helyi közmunkaprogram is, mely a kényelmesebb és biztosabb formájával „eltereli” a munkaerőt a fásztó agrármunkától. A közmunkaprogram évről évre több embert köt le, bár a térségi vagy országos átlaghoz viszonyítva fajlagosan (lakosságszámra vetítve) még mindig kisebb mértékben (2. táblázat).

2. Táblázat: Közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos száma, 2013-2016 (fő)

	2013		2014		2015		2016	
	fő	fő/ezer lakos	fő	fő/ezer lakos	fő	fő/ezer lakos	fő	fő/ezer lakos
Bátya	30	14,1	34	16,1	39	18,6	60	28,6
Kalocsai kistérség	1191	22,7	1411	27,2	1464	28,5	3194	62,2
Kalocsai járás	1200	22,8	1421	27,3	1473	28,6	3213	62,3
Bács-Kiskun	5780	10,8	8058	15,2	8719	16,5	20455	38,7
Dél-Alföld	19550	14,8	27378	20,9	30569	23,4	65932	50,5
Magyarország	126841	12,6	178544	17,8	207259	20,7	446861	44,6

Forrás: BM adatok alapján saját szerkesztés, 2017

Az endogén fejlesztésre, a hungarikumokra vonatkozó szakirodalom fényében körvonalazódik, hogy a település összességében messze nem aknázza ki ezen erőforrásban rejlő lehetőségeket, sőt, a korábbi lehetőségek beszűkülésének lehetünk inkább tanúi. A területi versennyel foglalkozó megállapítások alapján inkább az valószínűsíthető jelen helyzet alapján, hogy a település versenyelőnyeként azonosítható hungarikum (jellegű) termék termelése várhatóan minimálisra, néhány termelő számára hasznot hajtó lehetőséggé korlátozódik. A mezőgazdaság általános visszaszorulása vagy elöregedése mellett, a település, a térség különlegességét jelentő kézimunka-igényes fűszerpaprika termelésének visszaesése felveti annak a lehetőségét, hogy a település elveszti azt a helyi sajátosságot, mely korábban jellemzője volt, és ami kiemelte a hazai települések sorából.

Ezek ellenére a fűszerpaprika termelés, mely hivatalos (védjeggyel bizonyított) formában nem, azonban a régi kapcsolatokon, bizalmi viszonyokon alapulva informálisan jelen van a településen, még egyelőre sajátos versenyelőnye a falunak. A helyi gazdaságfejlesztés számára

fentiek így még alapként jöhetnek szóba. Ezeknek az adottságoknak a kihasználása feltétlenül tudatosabban és célirányosabban javasolt. Megoldásként körvonalazódik az önkormányzati gazdálkodás (benne elsősorban a fűszerpaprika termesztés) beindítása, a turisztikai célú gazdaságdiverzifikálás, a termékláncok menti kooperáció megteremtése, valamint a fiatal termelők célirányosabb segítése (természetesen ez utóbbi nem csak helyi szintű feladat).

Felhasznált irodalom

1. Áldorfai Gy. - Czabadai L.(2014): Helyi válaszok a globális kihívásokra. *Acta Carolus Robertus* 4 (2), pp. 9-18.
2. Áldorfai Gy. - Topa Z. - Káposzta J. (2015): The planning of the Hungarian local development strategies by using CLLD approach. *Acta Avada* (2), pp. 13-22
3. Bakos I. M. - Topa Z. (2016): The Contribution of Local Food to Tourism in Hungary. *Contemporary Research On Organization Management And Administration* 4 (2), pp. 63-74.
4. Belletti et al. (2003). Paths of rural development based on typical products: a comparison between alternative strategies. In: Cristovao A. - Omodei Z. L. (Eds.): Farming and rural systems research and extension - Local identities and globalisation. Fifth IFSA European Symposium Florence. Firenze: ARSIA, pp.384-395.
5. Cernea M. (1992) The Building Blocks of Participation. Washington: World Bank
6. Chesire, P. C. (2003): Territorial competition: lessons for (innovation) policy. In: Bröcker J. - Dohse, D. - Soltwedel, R (Eds.): Innovation clusters and interregional competition. Heidelberg: Springer, pp. 331-346.
7. EC (1999): Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union. European Commission: Luxembourg
8. EC (2005): 1698/2005/EK - A Tanács rendelete (2005. szeptember 20.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról. OJ L 277 (2005. 10. 21). Európai Közösségek, Luxemburg
9. Endrighi E. (1999): La valorizzazione delle produzioni tipiche locali. Dal concetto di valore alle indicazioni operative. (The valorisation of typical local products. From the concept of value to the operative indications). *Rivista di Economia Agraria* LIV (1), pp. 3-26.
10. Fehér Z. (2013): „Sürgősen eladó háromszáz négyszögöl termőföld...”. Egy sárközi kertészkedő falu népének és földjének helyzete a téeszvilág után. *Hitel* 26 (2), pp. 195-221.
11. Horváth Gy. (Szerk.) (2006): Régiók és települések versenyképessége. Pécs: MTA RKK
12. Káposzta J. (2007): Regionális gazdaságtan. Gödöllő: SZIE GTK
13. Kassai, Zs. - Káposzta, J. - Ritter, K. - Dávid, L. - Nagy, H. - Farkas, T. (2016): The territorial significance of food hungaricums: the case of pálinka. *Romanian Journal Of Regional Science* 10 (2), pp. 64-84.
14. Kopasz M. (2005): Multifunkcionális mezőgazdaság az EU törekvéseinek összhangjában. *A Falu* (1), pp. 51-60.
15. Kulcsár L. (szerk.) (2006): Vidékfejlesztés. Gödöllő: SZIE
16. Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. Szeged: JATEPress
17. Lengyel M. (1992): A turizmus általános elmélete. Budapest: Viva Kft
18. Lowe P. - Murdoch J. - Ward N. (1995): Networks in Rural Development: beyond exogenous and endogenous models. In: Ploeg J. D. van der - Dijk G. van (Ed.): Beyond modernisation: The impact of endogenous rural development Assen: Van Gorcum. 87-105. p.

19. Lukovics M. - Kovács P. (2008): Eljárás a területi versenyképesség mérésére. *Területi Statisztika* (3) 245-263. p.
20. Madarász I. (2004): A vidék funkciói az Európai Unióban. *A Falu* (4), pp. 35-43.
21. Michalkó G. (2004): A turizmuselmélet alapjai. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola
22. Moseley, M. J. (2003): *Rural Development Principles and Practice*. London: Sage
23. Murdoch J. (1995): Sustainable Rural Development: Towards a research agenda. *Regional Studies* (5), pp. 479-499.
24. Nagy A. - Virág Á. (2014): Destination management in Hungary. *Vestnik Apk Stavropolya / Agricultural Bulletin Of Stavropol Region* 1 (1), pp. 41-44.
25. Nagy H. - Tóth T. - Oláh I. (2012): The role of local markets in the sustainable economic development of Hungarian rural areas. *Visegrad Journal On Bioeconomy And Sustainable Development* 1 (1), pp. 27-31.
26. Pacciani A. et al. (2001): The role of typical products in fostering rural development and the effects of regulation (EEC) 2081/92.
<http://www.origin-food.org/pdf/partners/belmarcaparole.pdf>
27. Ploeg, J. D. van der - Dijk, G. van (szerk.) (1995): *Beyond Modernization: The Impact of Endogenous Rural Development*. Assen, The Netherlands: Van Gorcum
28. Puczkó L. - Rátz T. (2011): *Az attrakciótól az élményig - A látogatómenedzsment módszerei*. Budapest: Akadémia Kiadó
29. Ritter, K. - Virág, Á. (2015): Hungaricums - the role of endogenous resources in rural development through the example of Tokaj wine region. In: Jedynek, W. - Kinal, J. (Ed.): *Selected aspects of socio-economical changes in a post-modern society*. Rzeszów: University of Rzeszów. 7-16. p.
30. Tóth T. - Káposzta J. (szerk.)(2014): *Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben (elmélet)* Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó
31. Tózsza I. - Zátori A. (2013): *Hungarikumok*. [Corvinus Turizmus Kompetencia Központ Szakkönyvsorozat - 1.] Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem GK KTI Turizmus Kompetencia Központ
32. Török Á. (2013): *Hungarikumok - Magyarország földrajzi árujelzői? Az eredetvédelem szerepe a XXI. századi mezőgazdaságban és élelmiszertermelésben - a pálinka példájának tanulságai*. PhD értekezés. Budapest: Corvinus Egyetem